

УДК 373.3.016(073)

ББК 74.202.5

П65

Автори - укладачі:

Топузов О. М., директор Інституту педагогіки НАПН України,
доктор педагогічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України;

Цимбалару А. Д., завідувач відділу початкової освіти
Інституту педагогіки НАПН України, доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник;

Скворцова С. О., професор кафедри математики і методики
її навчання Південноукраїнського державного педагогічного
університету ім. К. Д. Ушинського, доктор педагогічних наук;

Лапшина І. М., доцент кафедри дошкільної та початкової освіти
Вінницького державного педагогічного університету
ім. Михайла Коцюбинського, кандидат педагогічних наук;

Курач Л. І., завідувач відділу навчання мов національних меншин
та зарубіжної літератури Інституту педагогіки НАПН України,
кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник;

Пономарьова К. І., провідний науковий співробітник
відділу початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України,
кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник;

Мартиненко В. О., провідний науковий співробітник
відділу початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України,
кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник;

Прищепя О. Ю., старший науковий співробітник
відділу початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України,
кандидат педагогічних наук, доцент;

Фідкевич О. Л., старший науковий співробітник
відділу навчання мов національних меншин
та зарубіжної літератури Інституту педагогіки НАПН України,
кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник;

Онопрієнко О. В., докторантка Інституту педагогіки НАПН України,
кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник;

Листопад Н. П., науковий співробітник
відділу початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України;

Вашуленко О. В., науковий співробітник
відділу початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України;

Андрусенко І. В., аспірантка Інституту педагогіки НАПН України.

ISBN 978-617-09-2582-4

© Інститут педагогіки НАПН України, 2015

© ТОВ Видавництво «Ранок», 2015

ВСТУП

Топузов О. М., Цимбалару А. Д.

Починаючи з 2000-го року у вітчизняній освіті накопичено значний досвід реалізації ідей компетентнісного підходу. Компетентнісні результати навчання визначено в Державних стандартах загальної середньої освіти, вимогах до засвоєння програмового змісту з кожного навчального предмета. Однак, як зазначає президент НАПН України В. Кремень, «перехід на компетентнісні засади навчання поки що не належним чином відбитий у навчальних програмах та підручниках, де домінує знаннева компонента змісту»*. Тому подальша реалізація компетентнісного підходу вимагає виявлення й аналізу здобутків розвитку шкільної освіти, пошуку резервів підвищення її якості та відповідних змін чинних навчальних програм.

З цією метою 2014 року вченими Інституту педагогіки, Інституту психології ім. Г. С. Костюка, Інституту проблем виховання НАПН України, а також Інститутом гігієни та медичної екології ім. О. М. Марзєєва НАМН України здійснено психолого-педагогічний аналіз змісту загальної середньої освіти**, який дав можливість виокремити основні недоліки змісту шкільної освіти й окреслити напрями його вдосконалення. У процесі аналізу, зокрема, виявлено, що за останні 20 років кількість навчальних предметів у першому класі зросла на 50 %, у другому — на 30 %, у третьому — на 60 %. Загальний обсяг навчального навантаження в початковій школі на 15 % перевищує гранично допустимі показники. Зміст навчальних предметів місцями надмірно ускладнений і не відповідає віковим особливостям учнів.

Усе це спричиняє посилення негативних тенденцій у динаміці стану здоров'я молодших школярів. Зокрема, частка першокласників з хронічними захворюваннями сягає нині 30–35%. Зазначені чинники спричиняють зниження інтересу до навчання, а також негативно впливають на його результативність.

За результатами здійсненого аналізу переглянуто зміст навчальних програм і підготовлено оновлені навчальні програми з таких

* Кремень В. Г. У змісті шкільної освіти мають відбутися зміни / Василь Кремень // Дзеркало тижня. Україна. — 2015. — № 9 від 14 березня.

** Про зміст загальної середньої освіти : Науково-аналітична доповідь / за заг. ред. В. Г. Кременя. — К. : НАПН України, 2015. — 118 с.

предметів: «Українська мова» (1–4 кл.), «Літературне читання» (2–4 кл.), «Російська мова для загальноосвітніх навчальних закладів із російською мовою навчання» (1–4 кл.), «Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з російською мовою навчання» (1–4 кл.), «Математика» (1–4 кл.), «Природознавство» (1–4 кл.), «Я у світі» (3–4 кл.) та «Інформатика» (2–4 кл.).

Зміни у програмах переважно стосувались:

— перерозподілу тем між класами з метою приведення процесу навчання у відповідність до вікових можливостей молодших школярів та дотримання принципу збереження здоров'я;

— перерозподілу між класами навчальних результатів, що підлягають обов'язковій контрольній перевірці;

— змін у послідовності розташування розділів з метою дотримання логіки викладу матеріалу й поступовості в нарощуванні складності;

— уніфікації термінології, якою мають послуговуватися вчителі та автори підручників, і наближення її до вікових особливостей молодших школярів;

— узгодження змісту та назв розділів.

Провідною метою удосконалення навчальних програм було розвантаження змісту, забезпечення його відповідності віковим особливостям учнів.

Громадське обговорення оновлених програм показало, що їх розвантаження підтримує переважна більшість батьків і вчителів. Зокрема, батьки зазначали, що «в сучасній школі учні перебувають під непомірним тиском навчальних перевантажень, що завдає непоправної шкоди якості шкільної освіти та вкрай небезпечно впливає на розумову працездатність і здоров'я школярів». Педагоги, які працюють у початковій школі, звертали увагу на те, що «перенасичення програм сучасної початкової школи другорядним матеріалом майже повністю позбавляє вчителя можливості зосередити увагу на засвоєнні учнями найважливіших компонентів змісту навчального предмета», і підкреслювали, що «розвантаження шкільних програм і підручників від зайвої інформації є найактуальнішим завданням сьогодення».

З огляду на зазначене під час розвантаження навчальних програм для початкової школи не лише змінювався обсяг змісту освіти, а й здійснювалось його структурне удосконалення (наприклад, з природознавства) з метою сприяння збереженню здоров'я школярів та забезпеченню достатнього рівня сформованості в кожного учня предметних і ключових компетентностей.

Провідним завданням унесення змін до програм було створення сприятливих умов для розвитку молодших школярів з урахуванням принципу природовідповідності та запобігання прояву фрустрації в стані учнів, викликаній перевантаженням.

Зауважимо, що розвантаження програм для початкової школи відбувалося в умовах ряду обмежень, що не дало змогу реалізувати системний підхід повною мірою. Спочатку розвантажувались програми для четвертого класу з огляду на можливість урахування внесених змін у підручниках. Наступним етапом роботи було розвантаження навчальних програм для 1–3 класів, підручники для яких були вже надруковані. Тому зазначені зміни у чинних підручниках не відображені.

З огляду на це Міністерством освіти і науки України, Інститутом педагогіки НАПН України підготовлено цей збірник. У ньому крім оновлених навчальних програм для 1 класу подано методичний коментар фахівців щодо врахування зазначених змін у процесі підготовки календарного планування, планів-конспектів уроків у новому навчальному році та організації навчально-виховного процесу.

Збірник призначено для вчителів, які працюють у школі I ступеня, директорів загальноосвітніх навчальних закладів, їхніх заступників, методистів, викладачів, студентів і магістрантів вищих педагогічних навчальних закладів, науковців, а також слухачів курсів підвищення кваліфікації.

ВИТЯГ ІЗ ДОДАТКА ДО ЛИСТА МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ВІД 26.06.2015 р. № 1/9-305

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ БАЗОВИХ ДИСЦИПЛІН У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ У 2015/2016 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

Особливості вивчення базових навчальних дисциплін у 2015/2016 навчальному році пов'язані, першою чергою, зі змінами, внесеними до навчальних програм.

На виконання наказу Міністерства освіти і науки України від 05.11.2014 № 1275 «Про проведення експертизи та громадського обговорення типових навчальних планів та навчальних програм для початкової школи» до навчальних програм внесено зміни, спрямовані

на їх розвантаження, врахування вікових особливостей розвитку дитини, відповідність сучасному розвитку науки та технологій.

Після громадського обговорення та розгляду Колегією Міністерства зміни до програм були затверджені наказами МОН:

1) № 1495 від 22.12.2014 «Про затвердження змін до навчальних програм для 4-х класів загальноосвітніх навчальних закладів» з української мови, літературного читання, математики, природознавства, «Я у світі», інформатики, російської мови для шкіл з російською мовою навчання, української мови для шкіл з навчанням російською мовою;

2) № 584 від 29.05.2015 «Про затвердження змін до навчальних програм для 1–3-х класів загальноосвітніх навчальних закладів» з української мови, літературного читання, математики, природознавства, «Я у світі», інформатики, російської мови для шкіл з російською мовою навчання, української мови для шкіл з навчанням російською мовою...

<...>

Програми позбавлені жорсткого поурочного поділу, вчителі можуть обирати послідовність розкриття навчального матеріалу в межах окремої теми, але так, щоб не порушувалась логіка його викладу.

Обласні, районні та міські методичні кабінети (об'єднання) не можуть втручатися в такі питання, оскільки це винятково компетенція вчителя.

Навчально-методичне забезпечення, рекомендоване Міністерством до використання в навчальних закладах, зазначено у Переліках навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, розміщених на офіційному веб-сайті Міністерства (www.mon.gov.ua).

Дозволяється використовувати підручники з відповідним грифом Міністерства, що видані в попередні роки, враховуючи при цьому зміни у програмах.

Щодо додаткової навчально-методичної літератури, то вчитель вільний у її виборі й може застосовувати таку, що найкраще реалізовує його методику навчання.

Також залишаються актуальними методичні рекомендації Міністерства щодо організації навчально-виховного процесу і вивчення базових дисциплін попередніх років. Тексти методичних рекомендацій розміщені на сайті МОН (<http://old.mon.gov.ua/ua/often-requested/methodical-recommendations>) та в Інформаційних збірниках Міністерства освіти і науки відповідних років.

<...>

На відміну від підходів до укладання методичних рекомендацій про вивчення предметів, що практикувалися упродовж багатьох років і в яких нерідко з року в рік переповідалися добре відомі вчи-

телям-практикам і методистам загальнодидактичні концепції та підходи до навчання дітей, у цьогорічних рекомендаціях переважно йдеться про нововведення.

Початкова школа

З метою розвантаження навчальних програм для учнів початкової школи наказами Міністерства освіти і науки України від 22.12.2014 № 1495 «Про затвердження змін до навчальних програм для 4-х класів загальноосвітніх навчальних закладів» та від 29.05.2015 № 584 «Про затвердження змін до навчальних програм для 1–3-х класів загальноосвітніх навчальних закладів» затверджено зміни до таких програм: «Українська мова», «Літературне читання», «Математика», «Природознавство», «Я у світі», «Інформатика», «Українська мова для шкіл з навчанням російською мовою», «Російська мова для шкіл з російською мовою навчання». Рекомендації щодо використання навчальних програм уміщено в пояснювальних записках до них. Зміни, внесені до програм, оприлюднено на сайті МОН: <http://www.mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html>.

У навчальних програмах для 1–4 класів з метою запобігання надмірного контролю уточнено і конкретизовано державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів. Такі поняття, як «знає», «пояснює», «досліджує» змінено на «має уявлення», «розуміє», «застосовує». На відміну від попередньої редакції програм, у змінених програмах резервні години не передбачено. Завдяки цьому збільшиться кількість годин на вивчення складних тем; вчитель матиме більше можливостей викладати матеріал ритмічно, маючи час на закріплення і повторення учнями засвоєного ними матеріалу.

<...>

У навчальній програмі з української мови збільшено тривалість букварного періоду з 76 до 89 годин за рахунок скорочення післябукварного періоду з 29 до 16 годин. Також удосконалено соціокультурну змістову лінію, яка представлена такими розділами: «Сім'я», «Школа», «Громадські місця», «Рідний край», «Батьківщина». Розвантаження змісту навчального матеріалу відбулось за рахунок вилучення таких складних для засвоєння молодшими школярами тем, як «Складне речення», «Відміни іменників», «Дієвідміни дієслів».

<...>

З метою набуття комунікативного досвіду школярам на матеріалі лінгвістичних понять або життєвих реалій пропонується розв'язання типових для дітей цього віку життєвих мовленнєвих ситуацій на групову та парну взаємодію (дати відповідь на запитання або пропозицію, перепитати й повторно пояснити без роздратування, довести

без категоричності, з повагою до іншої позиції, дібрати власні аргументи). Урізноманітнюється й узагальнений зміст діалогів: запитання — уточнювальне запитання — уточнення запитання — відповідь; пропозиція — уточнювальне запитання — відповідь — відмова — аргументація власної позиції — відповідь.

Зміст навчального матеріалу розвантажено за рахунок вилучення окремих тем, що виявились складними для засвоєння молодшими школярами (наприклад, «Складне речення»).

У пояснювальній записці до програми з **літературного читання** уточнено, що перелік творів, визначених змістовою лінією «Коло читання» щодо кожного класу, є рекомендованим.

<...>

Для формування навички читання мовчки та розуміння прочитаного у програмі пропонується виконувати спеціальні завдання.

<...>

У програмі з **математики** перерозподілено теми між класами, уніфіковано термінологію, якою мають послуговуватися вчителі задля наближення навчального матеріалу до вікових особливостей молодших школярів (наприклад, поняття «множина» замінено на більш доступне: «група предметів»; «корінь рівняння» — на «розв'язок рівняння»; змінено назви деяких законів дій («розподільний закон» на «множення суми на число»; вилучено поняття «математична модель» і т. ін.); узгоджено зміст і назви розділів (наприклад, у розділі «Аналіз і систематизація вивченого» не передбачається вивчення нового матеріалу).

Також частково змінено структуру і зміст навчальної програми з **природознавства** для 1–3 класів. Суттєво змінено і систематизовано програму для 4 класу. Розділи структуровано за принципами концентричності та змістового узагальнення. Змінено окремі форми організації навчально-пізнавальної діяльності школярів (наприклад, дослідницький практикум на навчальний проект; змістове наповнення Темі 5 «Запитання до природи» інтегровано в інші теми).

<...>

Під час вивчення теми «Безпека дітей в Інтернеті» необхідно передбачити детальне ознайомлення учнів із правилами безпечної роботи в Інтернеті в процесі пошуку інформації, а також під час різноманітних Інтернет-спілкувань. Під час вивчення цієї теми доцільно проводити обговорення ситуацій, що можуть виникнути під час роботи в Інтернеті, використовувати різноманітні рольові ігри та ін. Водночас у програмі передбачено ознайомлення учнів з Інтернет-ресурсами, які вони можуть використати в своїй навчальній діяльності у процесі вивчення різних предметів, під час проведення міні-досліджень тощо.

Тема «Висловлювання. Алгоритми з розгалуженням і повторенням» продовжує алгоритмічну лінію курсу. У процесі вивчення цієї

теми потрібно періодично звертатися до життєвого досвіду учнів, добирати разом з ними і аналізувати алгоритми, які вони використовували під час вивчення інших предметів, у їхній повсякденній діяльності, у діяльності їхніх батьків, друзів, знайомих тощо.

<...>

До програм з **трудового навчання, музичного мистецтва, образотворчого мистецтва та фізичного виховання** також зміни не вносились.

Для задоволення фізіологічних потреб учнів під час проведення уроків рекомендуємо використовувати на уроках фізкультурні хвилини, пересаджувати дітей, об'єднуючи їх у групи, пропонувати активні види діяльності тощо.

МЕТОДИЧНИЙ КОМЕНТАР ЩОДО ВИВЧЕННЯ БАЗОВИХ ПРЕДМЕТІВ В 1 КЛАСІ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У 2015/2016 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ З УРАХУВАННЯМ ЗМІН У НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМАХ

УКРАЇНСЬКА МОВА

Пономарьова К. І., Прищепя О. Ю.,
Вашуленко О. В., Мартиненко В. О.

Навчання української мови в 2015/2016 навчальному році здійснюється за оновленою навчальною програмою для 1-го класу.

Розпочинається початковий курс української мови в 1 класі з навчання грамоти. Основною метою навчання в цей період є формування навичок читання й письма, мовленнєвий розвиток учнів, збагачення, уточнення та активізація словникового запасу, удосконалення фонематичного слуху, здійснення граматики-орфографічної пропедевтики.

Процес навчання грамоти поділяється на три періоди: добукварний, букварний і післябукварний. В оновленій навчальній програмі збільшено тривалість букварного періоду з 76 до 89 годин за рахунок скорочення післябукварного періоду з 29 до 16 годин. Це дає можливість збільшити кількість годин на вивчення окремих букв, зокрема тих, написання яких викликає в учнів багато труднощів і потребує більше часу для їх опанування, а також для вивчення букв *я, ю, є, ї*,

які можуть позначати один або два звуки, букви *щ*, апострофа, для відпрацювання літературної вимови й уміння позначати на письмі звуки [дж], [дз], [дз´], для узагальнення знань учнів про вивчені букви та звуки, вправлення в читанні слів і текстів з ними.

У добукварний період доцільно розвивати в учнів фонетичний слух, формувати елементарні аналітико-синтетичні вміння в роботі над текстом, реченням, словом, звуками мовлення, готувати дитину до письма.

Основним завданням букварного періоду є оволодіння учнями початковими вміннями читати за букварем, писати в зошитах із друкованою основою і в зошитах із графічною сіткою № 1.

Особливої уваги в цей період потребує диференційований підхід до навчання першокласників, які прийшли до школи з різним рівнем підготовки. Необхідно забезпечувати достатнє навчальне навантаження тим учням, які певною мірою вміють читати, і надавати індивідуальну допомогу менш підготовленим школярам.

Головне завдання післябукварного періоду — систематизувати й удосконалити знання, уміння й навички з читання й письма, здобуті учнями в добукварний і букварний періоди, забезпечити підготовку дітей до вивчення української мови й літературного читання в 2-му класі.

Під час навчання письма слід враховувати індивідуальні особливості кожного учня (ліворукість, темперамент, стан здоров'я тощо). Від цього має залежати письмове навантаження дитини (обсяг завдання на уроці) та частота й рівень уваги, приділеної вчителем учневі безпосередньо під час письма. Нагадуємо, що переучування дітей, які пишуть лівою рукою, можливе тільки за умови консультування з дитячим лікарем, психологом.

Особливої уваги потребує робота над технікою письма та гігієнічними правилами (рух пальців і передпліччя впоперек і вздовж рядка; положення ручки в руці, зошита на парті; постава під час письма). Від правильного формування техніки письма залежить якість графічних навичок, розвиток швидкості письма й орфографічної грамотності.

Досвід показує, що порядок вивчення рукописних букв краще зберігати в тій послідовності, що й у букварі. Це сприяє швидшому засвоєнню навчального матеріалу.

У букварний період навчання письма доцільно розпочинати формування елементарних правописних умінь — орфографічних і пунктуаційних. Важливими завданнями тут є засвоєння учнями механізму списування, розвиток уміння зіставляти звуковий і графічний образи літери, формування здатності контролювати написане за зразком.

У II семестрі варто ознайомлювати учнів із письмом у зошиті без друкованої основи. У цьому семестрі розвиваються, удосконалюються та закріплюються набуті навички: писати за зразком, списувати друкований текст, записувати сприйняті на слух окремі букви, скла-

ди, слова (у яких звучання не розходиться з написанням), невеликі речення, читати й перевіряти написане. Зважаючи на складність для першокласників цієї навчальної діяльності, доцільно впродовж уроку робити кілька (не менше 3-х) фізкультхвилинок, практикувати різні ігрові прийоми роботи.

У процесі реалізації визначених програмою дидактичних завдань кожного періоду навчання грамоти належну увагу слід приділяти формуванню в першокласників загальнонавчальних умінь і навичок. Зокрема, навчально-організаційних: уміння уважно слухати вчителя й виконувати те, про що він говорить, правильно сидіти за партою і тримати ручку під час письма, розташовувати на парті підручник, зошит та інше навчальне приладдя, знаходити в підручнику потрібну сторінку, орієнтуватися на сторінці підручника і зошита тощо. Не менш важливо сформувати здатність виконувати мисленеві операції: виокремлювати в мовному потоці певні мовні одиниці, виділяти характерні для них ознаки, порівнювати предмети й мовні одиниці (знаходити однакові, схожі й різні ознаки), знаходити «зайвий» у групі об'єктів, об'єднаних за певною ознакою, робити за допомогою вчителя висновки на основі спостережень і т. ін. Оволодіння зазначеними загальнонавчальними умінями й навичками — одна з умов успішної навчальної діяльності школярів.

Чільне місце на уроках навчання грамоти треба відводити мовленевому розвитку першокласників, зокрема, формуванню вміння слухати й розуміти усні висловлювання, ставити запитання й відповідати на них, відтворювати діалог, будувати усні зв'язні висловлювання за малюнком, серією малюнків, певною життєвою ситуацією. Особлива роль у реалізації цих завдань відведена фрагментам уроків розвитку зв'язного мовлення, які передбачено проводити один раз на два тижні на уроці письма. Мета цих уроків у 1 класі — ознайомлення учнів з тематичними групами слів, збагачення їхнього мовлення назвами предметів, ознак, дій, формування умінь будувати з цими словами словосполучення й речення, об'єднувати 2–3 речення у зв'язну розповідь.

В умовах істотного зниження інтересу учнів до книжки, до читання важливого значення набуває неформальний підхід класовода до організації і проведення уроків роботи з дитячою книжкою, пошук привабливих навчальних технологій, які сприяли б формуванню в першокласників позитивних читацьких мотивів, усвідомленню ними значущості читання для задоволення пізнавальних інтересів, проведення цікавого дозвілля. Основним навчальним матеріалом на таких заняттях має щоразу виступати нова дитяча книжка (група книжок), а не хрестоматія чи інше значне за обсягом видання, яким користуються учні протягом усього навчального року.

У процесі навчання грамоти необхідно приділяти увагу патріотичному, моральному та естетичному вихованню першокласників,

використовуючи зміст малюнків, речень і текстів, які опрацьовуються на уроках, доступні для дітей життєві ситуації.

Поряд із традиційними уроками актуальним є використання нестандартних форм організації навчальної діяльності. У 1-му класі найефективнішими є такі, що містять елементи гри, зокрема, урок-казка, урок-подорож, урок-конкурс, урок-драматизація тощо. Однак із таких занять неможливо будувати весь процес навчання. Надмірне їх використання може призвести до втрати інтересу до навчального предмета. Нетрадиційні уроки варто проводити на етапі узагальнення та закріплення знань, умінь і навичок з метою застосування їх у нестандартних ситуаціях.

МАТЕМАТИКА

Скворцова С. О., Онопрієнко О. В., Листопад Н. П.

Навчання в 1-му класі спирається на надбання старшого дошкільного віку — показники логіко-математичного розвитку, визначені Базовим компонентом дошкільної освіти, Державною програмою для дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт». Формування початкових математичних знань і способів діяльності, їх практичне застосування ґрунтується на засвоєних учнями у передшкільний період математичних уявленнях, які на елементарному рівні відображають ознаки, властивості та відношення предметів навколишнього світу. Виділення ознак об'єктів, порівняння за однією або кількома ознаками, узагальнення за спільними ознаками тощо вимагає актуалізації знань геометричного матеріалу. Тому на початку навчального року чільну увагу варто приділити реалізації вимог змістової лінії програми «Просторові відношення. Геометричні фігури».

У першокласників формують первинне уявлення про натуральне число. Цей процес здійснюється на основі оперування множинами предметів, геометричних фігур і вимірювання величин. Лічба розглядається як встановлення взаємооднозначної відповідності між елементами заданої кінцевої множини та числами — елементами початкового відрізка натурального ряду. На основі вивчення натуральної послідовності розкривають кількісне й порядкове значення натуральних чисел.

Наголосимо: як і в дошкільному навчанні, першокласники оперують предметними множинами (групами чи сукупностями предметів). Водночас відповідний матеріал набуває подальшого розвитку. В учнів на практичній основі формують уявлення про множину як сукупність об'єктів, про підмножину як частину множини; суть дії

додавання розкривають як практичну операцію об'єднання множин без спільних елементів, а віднімання — як вилучення підмножини з множини. Таким чином, вже на початку навчального року в 1-му класі закладають основи подальшого навчання математики — теоретико-множинну теорію. Число розглядається як кількісна характеристика класу скінченних еквівалентних множин. Число «нуль» подається як кількісна характеристика порожньої множини або результат віднімання рівних чисел.

Зауважимо, що змінами до програми (2015 р.) математичний термін «множина» пропонується замінити на «групи предметів». Проте, до предметів не належать математичні об'єкти — числа, геометричні фігури. Водночас учитель повинен мати на увазі, що термін «множина» використовується в нормативних документах, що визначають зміст та результати дошкільної освіти, тому першокласники можуть уживати цей термін для позначення групи об'єктів.

У результаті засвоєння програм розвитку дітей дошкільного віку учні мають уміти виконувати додавання й віднімання в межах 10. Зважаючи, що це традиційно базова тема початкового курсу математики, у програмі для 1 класу увага акцентується не лише на засвоєнні учнями таблиць додавання й віднімання чисел без переходу через розряд, а й на формуванні прийомів додавання та віднімання чисел в межах 10.

В I семестрі відбувається узагальнення й систематизація, поглиблення знань та вмінь, засвоєних учнями у передшкільний період. Тривалість цього процесу може бути різною. Це пояснюється неоднаковими стартовими можливостями дітей.

Отже, очікується, що до початку вивчення теми «Табличне додавання й віднімання в межах 10» рівень навчальних досягнень школярів буде достатнім для опанування відносно нового змісту. У процесі вивчення таблиць додавання й віднімання в межах 10 буде методично виправданим звертати увагу учнів на характер залежності суми від зміни одного з доданків та на характер залежності різниці від зміни зменшуваного. Таблиці додавання й віднімання — сприятливий матеріал для спостереження та подальших висновків щодо залежності результату від зміни одного з компонентів за сталого другого. Ці знання не лише полегшать учням засвоєння табличних результатів, а й є важливими з огляду на пропедевтику функціональної залежності, розвитку логічного мислення дитини, формування основ математичної компетентності.

Програмою передбачено ознайомлення учнів із правилами знаходження невідомих компонентів арифметичних дій додавання та віднімання — доданка, зменшуваного та від'ємника, а також навчання першокласників розв'язування простих задач на знаходження невідомого доданка, зменшуваного, від'ємника. Оскільки задачі на

знаходження невідомого доданка є оберненими до відповідної задачі на знаходження суми, а задачі на знаходження невідомого зменшувача та від'ємника є оберненими до задач на знаходження різниці, то методично доцільно розглядати трійки взаємообернених задач. Але робота над оберненою задачею не передбачена програмою, тому не слід пропонувати учням самостійно складати обернені задачі.

Вивчення нумерації чисел у межах 100 має відбуватися на начотній основі з використанням великої кількості практичних вправ з ілюстрації чисел. Недоцільно вивчати окремо всі питання нумерації спочатку для чисел 11–20, а потім — для чисел 21–100. З метою заощадження часу спосіб одержання чисел, читання й запис доречно вводити на числах другого десятка й потім переносити на решту чисел першої сотні. Порівняння, арифметичні дії на підставі нумерації слід розглядати для чисел 11–20 і відразу, переносити на числа 21–100.

У 1-му класі учнів ознайомлюють із випадками додавання й віднімання в межах 100 без переходу через розряд. На цьому матеріалі закріплюється знання таблиць додавання й віднімання в межах 10. Це дозволить у 2-му класі зосередитися на формуванні обчислювальних навичок додавання й віднімання з переходом через розряд — спочатку в межах 20, а далі й двоцифрових чисел.

Логіка подачі навчального змісту розгортається від формування в учнів умінь додавати одноцифрове число до двоцифрового й віднімати від двоцифрового, додавати кругле число до двоцифрового й віднімати від двоцифрового, і нарешті — додавати двоцифрове до двоцифрового й віднімати від двоцифрового (прийом порозрядного обчислення). Особливу увагу звертаємо на ретельне опрацювання вимог програми до навчальних досягнень: учень 1-го класу має розуміти сутність порозрядного додавання й віднімання двоцифрових чисел без переходу через десяток, володіти обчислювальними навичками додавання й віднімання без переходу через розряд у межах 100 віднесено до програми 2-го класу.

Під час опрацювання змістової лінії «Сюжетні задачі» на рівні формування вмінь розв'язувати задачі на знаходження суми, різниці, невідомого зменшувача, невідомого від'ємника, задачі на збільшення або зменшення числа на кілька одиниць, на різницеве порівняння особливу увагу варто приділяти формуванню поняття про задачу й загального підходу до розв'язування задач.

У програмі чітко визначено питання алгебраїчної пропедевтики: ознайомлення з поняттями «вираз», «значення виразу», «рівність», «нерівність»; із математичними виразами «сума» й «різниця»; читання й запис математичних виразів. Вивчення цих питань на пропедевтичному рівні є корисним для опанування математичної термінології, розвитку математичного мовлення учнів, подальшого засвоєння алгебри в основній школі.

З метою формування в учнів українського патріотизму та громадянської відповідальності необхідно посилити виховний компонент математики. Найбільший потенціал для цього мають сюжетні задачі. Завдання, у яких описуються українські звичаї, символи, географічні об'єкти України тощо, будуть сприяти формуванню патріотичних почуттів учнів, розвитку їхньої національної самосвідомості.

Необхідно залучати також внутрішні резерви математики (вплив предмета на розвиток критичного мислення, вміння логічно доводити свою думку, обґрунтовувати свою позицію, вести полеміку) для становлення молодшого школяра як особистості, свободи його самовизначення, досягнення ним ситуації успіху, формування в нього громадянської позиції, що базується на системі гуманістичних цінностей.

Добираючи додаткові матеріали до уроків математики, учителям слід звернути особливу увагу на відповідність їх змісту програмі, віковим особливостям і навчальним можливостям учнів.

Важливим є організаційний аспект щодо використання в навчальному процесі підручників, які були розроблені за попередньою редакцією програми.

Звертаємо увагу вчителів, що в програмі подано орієнтовний перелік додаткових тем для розширеного вивчення курсу. Учитель обирає теми самостійно з огляду на індивідуальні можливості й потреби учнів.

Програма й підручник, за яким відбувається навчання, є орієнтиром для складання календарного плану. У пояснювальній записці до програми зазначається, що вчитель з огляду на конкретну навчальну ситуацію в класі та педагогічну доцільність може вносити певні зміни, які стосуються порядку викладання тем та розподілу годин на їх вивчення. Зауважимо, що при цьому не можна пропускати жоден фрагмент навчального матеріалу (окремі питання, поняття, формування вмінь та навичок) із зазначених у змісті програми. Водночас під час планування навчальної діяльності учнів необхідно зважати на зміни в програмі та критично ставитись до матеріалу підручників, надрукованих у попередні роки.

ПРИРОДОЗНАВСТВО

Андрусенко І. В.

Навчання природознавства в 2015/2016 навчальному році здійснюється за оновленою навчальною програмою для 1–4-х класів.

Зміст навчання природознавства як інтегрованого предмета утворює система уявлень і понять, відібраних з різних природничих наук на основі ідеї розкриття цілісності природи з урахуванням

міжпредметних зв'язків у початковій ланці освіти та перспективних зв'язків із природознавчими курсами.

Природознавча компетентність учня початкових класів — це особистісне утворення, що характеризує його здатність розв'язувати доступні соціально й особистісно значущі практичні та пізнавальні проблемні задачі, пов'язані з реальними об'єктами природи у сфері відносин «людина — природа», представлені змістовими лініями «Об'єкти природи», «Взаємозв'язки у природі», «Земля — планета Сонячної системи», «Україна на планеті Земля», «Рідний край», «Охорона і збереження природи», «Методи пізнання природи».

Формування природознавчої компетентності учня відбувається шляхом засвоєння системи уявлень та понять про предмети і явища природи, взаємозв'язки й залежності між ними; вироблення предметних умінь та способів навчально-пізнавальної діяльності на основі засвоєних інтегрованих природознавчих знань; розвитку ціннісних орієнтацій у різних сферах життєдіяльності та природоохоронної практики.

Складники природознавчої компетентності реалізуються через:

- мотивування учнів до мисленнєвої та мовленнєвої діяльності, спостережливості, допитливості й розвитку творчих здібностей;
- способи навчальної й природознавчої діяльності, які засвоюються учнями у формі розумових і практичних умінь і навичок;
- емоційно-ціннісне ставлення до природознавчої діяльності;
- урізноманітнення типології уроків (комбінований урок; урок-екскурсія; урок-подорож; урок-дослідження тощо);
- застосування практичних методів навчання на різних етапах уроку (спостереження, ігрові вправи, практичні дії, практичні роботи), методів взаємодіючого навчання (рольові ігри, робота в малих групах, у парах тощо) у поєднанні зі словесними методами навчання;
- застосування системи завдань із метою формування природознавчої компетентності;
- забезпечення змістових та мотиваційних зв'язків природознавства з навчальним матеріалом інших предметів початкової школи;
- здійснення співпраці вчителя з батьками, батьків — з дітьми.

Навчальною програмою з природознавства визначено загальний обсяг часу на вивчення предмета — 68 годин щороку (по 2 години на тиждень).

Навчання природознавства в 1-му класі передбачає формування елементарних понять про природу, неживу й живу природу, рукотворні об'єкти, тіла, живі організми; уявлення про зовнішні ознаки об'єктів або явищ природи (відчуття, сприймання ознак, властивостей природничих об'єктів, їх зовнішніх взаємозв'язків), про спостереження та досліди як методи вивчення природи. У процесі навчання першокласни-

ки оволодівають знаннями про те, що вивчає предмет природознавство, вчать ся відрізняти об'єкти неживої природи від об'єктів живої природи за їх істотними ознаками, визначати рукотворні об'єкти; засвоюють правила поведінки серед природи та вчать ся дотримуватись їх.

Формування елементарних понять про Сонце, воду, повітря, ґрунт, гірські породи є основою встановлення причиново-наслідкових зв'язків у природі. У процесі засвоєння знань про Сонце та його значення для Землі, про воду в природі та її роль у житті людини, повітря та його властивості, гірські породи та їх значення для людини, важливо, щоб учні зрозуміли значення та цінність даних об'єктів у природі. Під час вивчення розділу «Світ неживої природи» для опанування ознак і властивостей об'єктів доцільно використовувати методи спостереження та дослідження.

Теоретичні відомості про об'єкти живої природи вивчаються на доступному для першокласників рівні засвоєння шляхом конкретизації в темах «Рослини, їх будова», «Дерева, кущі, трав'янисті рослини», «Листяні та хвойні рослини», «Дикорослі й культурні рослини», «Кімнатні рослини», «Тварини», «Дикі й свійські тварини», «Комахи», «Риби», «Птахи», «Звірі», «Тварини живого куточка». Провідними завданнями вивчення розділу «Жива природа» є формування в учнів уявлень про об'єкти живої природи та їх різноманітність, уміння розрізняти родові й видові поняття, визначати істотні ознаки, встановлювати зв'язки між неживою та живою природою.

Знання про предмети і явища природи рідного краю, взаємозв'язки між ними та певні способи дій опановуються при вивченні розділу «Рідний край». Головна мета цього розділу — сформувані уявлення про форми земної поверхні, водойми, рослинний і тваринний світ свого краю. У процесі навчання першокласники вчать ся розпізнавати засвоєні загальні поняття й закономірності в конкретних ситуаціях з опорою на спостереження та шляхом виконання дослідів. Розширення знань дасть можливість учням утамувати природну допитливість та задовольнити пізнавальні інтереси. Експерсія до водойми (до лісу), навчальні проекти «Чим славиться моє рідне місто (село)», «Мое улюблене місце відпочинку на природі» дозволять уточнити та систематизувати знання про неживу та живу природу, рослинний і тваринний світ, водойми рідного краю, працю людей у місті (селі). При вивченні розділу доцільно застосовувати такі методи пізнання природи, як спостереження, дослідження, моделювання.

Звертаємо увагу вчителів на розділ «Моя країна — Україна». Він є найскладнішим у навчанні першокласників. Його головна мета — сформувані уявлення про Україну-Батьківщину як державу; водойми України, особливості Українських Карпат та Кримських гір, значення їх для людини; уявлення про фізичну карту України, умовні позначки на ній.

Мови національних меншин є важливим засобом навчання й виховання, долучення школярів до культурних цінностей багатонаціонального народу України.

Ці навчальні предмети сприяють розвитку внутрішнього світу дитини, її світоглядних уявлень, національно-патріотичної свідомості. Саме тому навчання мов національних меншин має орієнтуватися не тільки на особливості національних культур, а й враховувати загальнолюдські цінності — те, що об'єднує представників різних етносів. Елементарне оволодіння російською мовою (іншою мовою національної меншини) дасть учням змогу користуватися мовними засобами спілкування, пізнання, долучитися до багатств російської та інших культур, формуватиме навички толерантного міжетнічного спілкування з представниками інших національностей, носіями інших мов, представлених в Україні.

Основними засадами у навчанні мов національних меншин є принципи особистісно-зорієнтованого та компетентісного підходів, що зумовлює чітке визначення результативної складової засвоєння змісту початкової загальної освіти. Ці підходи визначені вимогами Державного стандарту початкової загальної освіти та відповідних програм.

Основні зусилля в навчанні російської мови в початковій школі мають спрямовуватись на набуття комунікативної компетентності, що передбачає оволодіння основними видами мовленнєвої діяльності, елементарними вміннями і навичками використання мови в різних сферах і ситуаціях спілкування, основами культури усного та писемного мовлення.

Для досягнення поставленої протягом періоду навчання в початкових класах мети планується розв'язання таких завдань:

- забезпечення позитивної мотивації до вивчення російської чи іншої мови;
- формування вмінь та навичок усіх видів мовленнєвої діяльності в усній і письмовій формах;
- засвоєння елементарних знань про важливі мовні одиниці, необхідних і достатніх для формування мовленнєвих умінь і навичок;
- збагачення та активізація словникового запасу учнів;
- засвоєння графіки та орфографії, формування фонетико-графічних правописних умінь і навичок;
- залучення до національних культур народів України;
- інтелектуальний, моральний, соціокультурний та естетичний розвиток особистості учнів.

Навчання учнів з мов національних меншин у початковій школі здійснюється за різними типами мовних курсів, для кожного з яких розроблено програму та підручники. Так, наприклад, для російської мови це такі типи:

I — для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням мовою національних меншин;

II — для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою.

Кожен із цих курсів має особливості: свої цілі й завдання, відповідно до яких формується мета уроку та плануються види навчальної діяльності.

Відмінності між варіантами оцінювання навчальних досягнень учнів визначаються вимогами навчальних програм.

Навчання російської мови у 2015/2016 навчальному році здійснюється за оновленою програмою для 1–4-х класів. Поява нової редакції програми зумовлена метою розвантаження учнів. Зміни полягають у вилученні з програм складних для учнів початкової школи понять та тем (їх перелік подано на сайті Міністерства освіти та науки України та відображено в оновлених програмах). Суттєвих змін зазнала соціокультурна лінія змісту навчання російської мови, тому що вона відображає найбільш динамічний аспект навчання, який пов'язаний із змінами суспільного життя. Цей зміст формують культурно-ціннісні поняття, які розподілено за основними сферами спілкування: персональною, публічною та освітньою. Таким чином у новій редакції відмовились від надлишкової конкретизації у поняттях та тематиці.

Концептуальні підходи до навчання мов національних меншин залишилися без змін.

Навчання російської мови (іншої мови національних меншин) спрямоване на формування ключових і предметних компетентностей: мовленнєвої (аудіювання, говоріння, читання, письмо), мовної (знання з лексики, граматики, фонетики, орфографії сучасної літературної мови), соціокультурної (початкові знання особливостей суспільного життя і культурних традицій, уміння вибирати та використовувати мовленнєві форми у конкретній ситуації) та діяльнісної (розвиток загальнонавчальних навичок для розв'язання комунікативних завдань, застосування набутих знань у реальних життєвих ситуаціях); формування навичок самооцінювання та взаємооцінювання навчальних досягнень; формування елементарних навичок роботи з виправлення власних помилок та недоліків у самостійній роботі на уроці й удома; забезпечення набуття і розвитку навичок читання, слухання, говоріння та письма, набуття за допомогою вчителя навичок елементарного планування власної навчальної діяльності.

Вивчення російської мови в 1-му класі загальноосвітніх закладів з українською мовою навчання розпочинається усним практичним

курсом. Основною метою навчання в цей період є формування навичок усного мовлення (аудіювання, говоріння), які закладають міцне підґрунтя для становлення у наступному навчальному році навичок писемного мовлення (читання, письмо). Важливо долучити першокласників до систематичного сприймання на слух як зв'язних висловлювань, так і окремих слів та звуків. Завдяки розвиненому фонематичному слуху школярі матимуть можливість навчитися розрізняти схожі й специфічні звуки російської та української мов, диференціювати групи слів і речення (*Діти уважно слухають учителя. Діти, слухати, уважно, вчитель*), адекватно трактувати значення слів ([к^рушк'и] — [крушк'и]; сом — сам; сыр — сын), розрізняти схожі за вимовою слова української та російської мов (*учень* (укр.) — *ученик* (рос.), *gratisя* (укр.) — *игратся* (рос.), *школярка* (укр.) — *школьница* (рос.) і под.).

Саме наявність навички аудіювання створюватиме міцну основу для формування і розвитку навички говоріння (відтворення та продукування висловлювання). Під час слухання зв'язних висловлювань першокласники матимуть можливість прислухатися до зразків літературної вимови учителем окремих слів та їх сполучень, виразного декламування художнього твору, завдяки контексту тлумачити значення допоки незнайомих слів, зрозуміти вимоги до самостійного створення висловлювання (наявність початку й кінцівки, логічна послідовність речень, зв'язок між ними). Матеріал для формування навички слухання-розуміння у дітей 6–7-ми років становлять невеликі за розміром фольклорні тексти (загадки, скоромовки, прислів'я, небилиці, казки тощо), оповідання-мініатюри, віршовані твори.

Систематичної уваги учителя потребуватиме словниковий запас учнів. Лексична робота передбачатиме не лише розв'язання традиційних завдань: збагачення, уточнення й активізація словника першокласників, але також і підготовку школярів до сприймання слів, протилежних та схожих за значенням (*большой — маленький, лето — зима; ученик, школьник; идти, передвигаться, приходит, наступать; друг, товарищ* и т. д.).

Педагоги мають пам'ятати, що міцне засвоєння дітьми лексичної одиниці потребує до 20–25 повторів її в різних мовленнєвих ситуаціях. Тому радимо з метою збагачення словникового запасу використовувати різноманітні комунікативні завдання: заучування й відтворення скоромовок, конкурс загадок-домовлянок, впровадження рухливих ігор із супровідними текстами (наприклад: «Гуси-гуси», «У медведя во бору», «Заинька» и др.), порівняння зображень, знаходження в них спільного або відмінного, артикуляційно-тренувальні вправи, інсценування знайомих кумулятивних казок або діалогічних за формою оповідань.

Реалізація мовної лінії комунікативної підготовки у 1-му класі пов'язана зі звуковим супроводом висловлювання. Першокласники, зіставляючи аналогічні поняття української мови, мають практично

опанувати поняття «текст» (висловлювання, розповідь), «речення» (зв'язок між словами, особливості інтонування залежно від мети висловлювання), «слово» (називає предмети, дії, ознаки предметів або дій; слова-помічники, які допомагають з'єднувати слова у реченні), «склад», «звук». Продуктивними формами мовної підготовки школярів є дидактичні ігри («Хто більше?», «Найважливіший», «Третій зайвий», «Зіпсований телефон», «Ланцюжки слів (складів, звуків) тощо), а також навчальні аналітичні та синтетичні вправи.

На уроках усного практичного курсу першокласники мають можливість засвоїти також норми міжособистісних стосунків у школі й удома, підкріпити їх усвідомлення російськомовними зразками народної мудрості (прислів'ями, народними прикметами), скласти уявлення про тематичну й авторську різноманітність світу дитячої літератури, запам'ятати 3–5 прізвищ найбільш відомих дитячих письменників та назви їхніх творів, правила користування книгою.

НАВЧАЛЬНІ ПРОГРАМИ

УКРАЇНЬКА МОВА (МОВА НАВЧАННЯ)

Пояснювальна записка

Курс української мови — важлива складова загального змісту початкової освіти, оскільки мова є не тільки окремим навчальним предметом, а й основним засобом опанування всіх інших шкільних дисциплін.

Основна **мета** цього курсу полягає у формуванні ключової *комунікативної компетентності* молодшого школяра, яка виявляється у здатності успішно користуватися мовою (всіма видами мовленнєвої діяльності) в процесі спілкування, пізнання навколишнього світу, вирішення життєво важливих завдань.

Навчання української мови має бути спрямоване також на формування *соціокультурної компетентності*, яка охоплює загальнокультурний розвиток учнів, адаптацію їх до життя в певному соціальному середовищі, громадянське, патріотичне, морально-етичне, естетичне виховання.

У процесі початкового навчання української мови постійно проводиться робота над формуванням *компетентності уміння вчитися*. Важливо навчити молодших школярів організовувати свою навчальну діяльність, сформувані в них почуття відповідальності за виконване завдання, готовність самостійно працювати з новим, доступним за складністю навчальним матеріалом, мати власну думку з приводу обговорюваних питань, обґрунтувати її.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

- вироблення в учнів мотивації навчання української мови;
- формування комунікативних умінь;
- гармонійний розвиток усіх видів мовленнєвої діяльності (слухання-розуміння, говоріння, читання і письма);
- опанування найважливіших функціональних складників мовної системи;
- соціокультурний розвиток особистості;
- формування в учнів уміння вчитися.

Відповідно до освітньої галузі «Мови і літератури» Державного стандарту початкової загальної освіти навчальний предмет «Українська мова» будується за такими змістовими лініями: мовленнєвою, мовною, соціокультурною, діяльнісною.

Мовленнєва змістова лінія, яка є основною, передбачає розвиток усного і писемного мовлення учнів, їхнє вміння користуватися мовою як засобом спілкування, пізнання, впливу. З цією метою розвиваються, удосконалюються усні види мовленнєвої діяльності, якими учні певною мірою оволоділи у дошкільному віці (слухання-розуміння; говоріння), а також формуються, вдосконалюються види мовленнєвої діяльності, пов'язані з писемним мовленням (читання вголос і мовчки, робота з дитячою книжкою, письмові види робіт).

Мовна змістова лінія, маючи спрямованість на засвоєння школярами знань про мову, мовні вміння, розробляється з урахуванням того, що в початковому курсі формування в учнів знань про мову, умінь виконувати певні види мовного аналізу є пропедевтичним. Цю роботу слід підпорядковувати розвитку в учнів орфоепічних, лексичних, граматичних, правописних, стилістичних умінь.

Соціокультурна змістова лінія передбачає формування в учнів уявлення про мову як форму вияву культури українського народу, як засіб створення творів мистецтва (художньої літератури); розширення уявлень школярів про свою державу — Україну, культуру українського народу, про її особливості в різних регіонах; засвоєння малих українських фольклорних форм, національних формул мовленнєвого етикету, етикетних правил спілкування; використання набутих знань і вмінь під час виконання соціальних ролей, спілкування з представниками різних вікових груп і статусів, вирішення навчальних і життєвих проблем. Ця робота має органічно поєднува-

тися з іншими аспектами навчання і реалізовуватися за допомогою підібраних навчальних текстів, тем для побудови діалогів і монологічних зв'язних висловлювань різних видів, використання тематичних груп слів, стійких висловів, у яких відображаються особливості матеріальної і духовної культури народу, його національного характеру.

Діяльнісна змістова лінія спрямована на формування в молодших школярів уміння вчитися, яке дає їм змогу організувати й контролювати свою навчальну діяльність і забезпечується послідовною мотивацією навчання, здатністю докладати власних зусиль для досягнення результату, виконувати мисленнєві операції і практичні дії, володіти умінями й навичками самоконтролю та самооцінки.

Програму структуровано за такими розділами:

- **«Навчання грамоти»;**
- **«Мовленнєва змістова лінія»;**
- **«Мовна змістова лінія»;**
- **«Соціокультурна змістова лінія»;**
- **«Діяльнісна змістова лінія».**

I. Навчання грамоти

Основним методом навчання грамоти, який усталився у вітчизняній школі, є аналітико-синтетичний. Він передбачає реалізацію принципу «від звука до букви». Це означає, що учні повинні спочатку навчатись виконувати різні аналітико-синтетичні дії зі звуками мовлення, що є базовим умінням для формування навичок читання й письма.

Одночасно з аналітико-синтетичним методом можуть частково використовуватися й інші методи, зокрема метод цілих слів. Доцільність його принагідного застосування пояснюється необхідністю навчати школярів (після того, як вони засвоїли читання по складах) сприймати графічні образи багатьох добре знайомих слів цілісно, швидко впізнавати їх на основі попереднього досвіду. Таке уміння є обов'язковою умовою цілковито сформованої навички читання.

У навчанні письма необхідно формувати координацію дій рухового і зорового аналізаторів, графічні навички письма (правильне, чітке зображення букв, їх поєднань, плавне письмо складів, слів, невеликих речень у темпі, відповідному індивідуальним можливостям учнів); дбати про засвоєння гігієнічних правил, яких слід дотримуватися під час письма.

Враховуючи вікові особливості розвитку шестирічних учнів (слабкість дрібних м'язів руки, недостатня регуляція рухів під час письма, значна стомлюваність за тривалого напруження, недостатня сформованість зорового сприйняття графічного образу букви), програма не рекомендує форсувати навчання письма. Зокрема, опанування письма великих літер складної конфігурації може відбуватися не одночасно з навчанням відповідних рядкових (малих) букв,

а з певним інтервалом. Однак за умови належної підготовленості учнів до опанування графіки письма вчитель може планувати вивчення малої і великої літер синхронно. Особливо такі можливості з'являються у II семестрі.

Програма не передбачає обов'язкового навчання першокласників безвідривного письма за винятком таких випадків, де безвідривні поєднання букв є природними (*ми, не*) і не потребують повторного проведення по одній і тій самій лінії чи руху руки у зворотному напрямку по цій самій лінії (*ол, по, оо*). Поєднання з овальними та півовальними елементами відбувається за допомогою коротких прямих чи дугоподібних ліній.

За наявності в класі дітей, у яких переважають дії лівою рукою (визнаних лівшами після відповідної консультації з лікарем), учитель має корегувати методику навчання таких учнів, не наполягаючи на переучуванні їх на письмо правою рукою.

У процесі навчання грамоти важливо враховувати вміння, набуті дітьми в дошкільному віці. Учитель має забезпечити посилене навчальне навантаження тим учням, які певною мірою вміють читати й писати, та надати індивідуальну допомогу менш підготовленим.

Важливим завданням читання в 1 класі є пробудження у школярів інтересу до дитячої книжки, формування початкових умінь самостійно з нею працювати.

У добукарний і букварний періоди навчання, коли учні ще недостатньо опанували грамоту, вони за допомогою вчителя вчать сприймати текст на слух (аудіювання). Поступово педагог залучає школярів до самостійного прочитування знайомих складів, слів на обкладинці книжки, в кінці букварного та в післябукварний період — до самостійного читання.

Першокласники засвоюють також найпростіші структурні елементи дитячої книжки, основні правила гігієни читання й розглядання книжки, накопичують досвід спілкування з однолітками та дорослими на основі прослуханого (прочитаного). Навчальним матеріалом на таких заняттях слугують дитячі книжки, які добираються з урахуванням вікових особливостей учнів, їхніх читацьких інтересів, уподобань, видо-жанрового, тематичного, авторського розмаїття, санітарно-гігієнічних вимог до видань для 6-річних першокласників. Це доступні дитячі книжки в типовому оформленні: основні написи (прізвище автора, назва книжки) розташовані на звичних місцях, виконані шрифтом, що легко прочитується, зміст ілюстрації на обкладинці відповідає назві книжки.

Бажано, щоб до кожного заняття добиралася нова книжка, і до кінця навчання в 1 класі учні здобули уявлення про те, що книжковий світ багатий і розмаїтий, у ньому кожна дитина може задовольнити свої пізнавальні інтереси, з книжкою можна цікаво проводити дозвілля.

У процесі навчання відбувається поступове ускладнення навчального матеріалу за такими показниками: кількість уміщених у книжці творів (від одного до трьох і більше), тип видання (книжка-твір, книжка-збірка; авторська, тематична, збірка народних казок тощо), обсяг текстів, що опрацьовуються на одному занятті (від 1 до 2 сторінок).

У 1 класі на роботу з дитячою книжкою рекомендується відводити до 20 хвилин уроку навчання грамоти (*один раз на 2 тижні*). Якщо учні класу мають достатній рівень розвитку навички читання, учитель може проводити заняття з дитячою книжкою протягом усього уроку.

II. Мовленнєва змістова лінія

Програма передбачає набуття учнями елементарних знань про мовлення: усне й писемне, діалогічне й монологічне; про особливості висловлювань, зумовлені їх комунікативними завданнями, ситуацією спілкування. Однак основну увагу в навчанні слід приділяти розвитку вмінь здійснювати всі види мовленнєвої діяльності: **слухання-розуміння** (аудіювання), **говоріння, читання, письмо**. З цією метою необхідно використовувати спеціальні види роботи, забезпечувати регулярний контроль за сформованістю відповідних умінь.

В основі розвитку різних навичок мовленнєвої діяльності лежить уміння слухати й розуміти усне мовлення. Учні, для яких українська мова є рідною, безумовно, володіють цим умінням на побутовому рівні. Однак у шкільному навчанні постійно збільшується лексичний запас, ускладнюється граматичний лад мовлення, розширюється тематика й поглиблюється логіка міркувань у висловлюваннях, що пропонуються для слухання. При цьому значно підвищуються вимоги до швидкості, точності сприйняття усного мовлення, розуміння прослуханого, уміння зосереджувати довільну увагу протягом більш тривалих відрізків часу. Усе це зумовлює необхідність удосконалювати навичку **аудіювання** не тільки в початкових, а й у наступних класах школи.

Школярів необхідно вчити стежити за розвитком думки, адекватно сприймати емоційно-оцінну інформацію; помічати в тексті слова, найважливіші для розуміння висловлювання; усвідомлювати значення загального тону, тембру, темпу, сили голосу.

Розвиток уміння уважно слухати, розуміти прослухане, виконувати після одного прослуховування певні завдання відбувається не тільки на матеріалі зв'язних (діалогічних і монологічних) висловлювань, а також на складеному з окремих одиниць різних мовних рівнів. У вправлянні з аудіювання, як правило, використовують фронтальні види роботи; для неї плануються завдання, виконання яких не вимагає (чи майже не вимагає) від учня усних чи письмових висловлювань. До таких завдань належать: виконання дії, описаної у тексті, малюнка за текстом; вибір правильної відповіді на запитання до тексту із кількох запропонованих варіантів тощо.

Формування та розвиток навичок мовленнєвої діяльності передбачає роботу над побудовою діалогічних і монологічних висловлювань — усних і письмових. Мається на увазі переказ готових текстів і побудова власних висловлювань на добре знайомі учням теми: на основі прочитаних чи прослуханих творів, переглянутих фільмів, розповідей родичів, знайомих про ті чи інші події, про випадки із повсякденного життя школярів тощо. Необхідно пропонувати учням складати усні й письмові висловлювання з безпосередньою комунікативною метою (запрошення, вітання, вибачення, оголошення).

Ця робота виконується учнями самостійно або з опорою на різні допоміжні матеріали, пропоновані вчителем: план, ключові словосполучення, речення, початок чи кінець майбутнього висловлювання, малюнок чи серія малюнків тощо. Характер, кількість допоміжного матеріалу залежать від ступеня підготовленості школярів, від мети роботи.

Важливо, щоб в організації мовленнєвої діяльності учнів на уроках склалися такі ситуації, які спонукали б їх до **говоріння**. З цією метою використовуються сюжетно-рольові ігри, в яких умовно визначається місце дії (*у класі, автобусі, парку, магазині*), співрозмовник (*товариш, молодший брат, мама, гість з іншого міста, села*), мета висловлювання (*про щось розповісти, повідомити, переконати, виправдатись* тощо).

У розвитку усного (діалогічного, монологічного) мовлення доцільно широко використовувати роботу в парах і невеликих групах, яка дає можливість висловитись більшості учнів класу. При цьому важливо прищеплювати школярам культуру спілкування, яка виявляється не тільки в доречному використанні формул мовленнєвого етикету, а й в умінні уважно слухати співрозмовника, призупиняти своє мовлення, щоб дати можливість висловитись іншому, погоджувати власні репліки з тим, що сказав співрозмовник, в умінні сказати йому добре слово, висловити критичне зауваження в такій формі, щоб нікого не образити.

Розвиваючи **писемне мовлення** молодших школярів, учитель має заохочувати їх занотовувати свої думки, враження, писати про те, що їх справді хвилює. Важливим фактором є така організація роботи, за якої у того, хто робить записи, були б зацікавлені читачі або слухачі, готові обговорити написане (передусім його зміст, а не огріхи в побудові речень, правописі). При цьому необхідно заохочувати школярів удосконалювати, виправляти, переписувати свої роботи.

Важливе місце в системі роботи над розвитком мовленнєвої діяльності учнів відводиться урокам розвитку зв'язного мовлення, які рекомендується проводити один раз на два тижні: у 2–4-х класах — це окремий урок (*17 годин на рік*), а в 1-му класі — фрагмент уроку протягом 15–20 хвилин. Основна мета цих уроків у 1-му класі — ознайомлення учнів із тематичними групами слів («*Навчальне приладдя*», «*Явища природи*», «*Ввічливі слова*» і т. ін.); збагачення їхнього лексичного запасу словами — назвами предметів, ознак, дій; форму-

вання уміння будувати з вивченими словами словосполучення і речення, пов'язувати 2–3 речення у зв'язну розповідь. У першому класі зв'язні висловлювання будуються усно. Важливо, щоб теми для них були цікавими дітям, торкалися подій з їхнього повсякденного життя. Уже з першого року навчання слід спонукати учнів до висловлювання власних думок, своїх оцінних суджень, висновків, порад тощо.

Уроки розвитку зв'язного мовлення в 2-му класі присвячуються ознайомленню школярів із виражальними засобами мови: порівняннями, епітетами, метафорами (без уживання термінів). Учні повинні навчитися правильно їх розуміти і доречно вживати у своєму мовленні. У другокласників також формуються вміння редагувати деформовані речення і тексти, будувати розповіді, описи за малюнком і запитаннями, серією малюнків, даним початком, опорними словами тощо. Творчі роботи, як правило, виконуються усно. Однак, починаючи з II семестру, учням потрібно пропонувати самостійно записувати в зошити невеликі висловлювання (3–4 речення).

У 3-му класі на всіх уроках розвитку зв'язного мовлення в учнів формуються вміння будувати письмові висловлювання. А саме: перекази текстів, розповіді, описи, міркування з використанням певних допоміжних матеріалів: запитань, опорних слів, даного початку, плану тощо. Перед виконанням кожної письмової творчої роботи обов'язковим має бути підготовчий етап уроку. Він передбачає лексичну роботу (тлумачення значення окремих слів, добір синонімів, виражальних засобів мови, образних слів і словосполучень та ін.); складання плану майбутнього переказу чи твору; іншу підготовчу роботу (повторення правил пунктуації, правопису окремих слів, структури тексту тощо). У доборі тематики текстів для переказів і учнівських творів необхідно враховувати інтереси дітей, практичне спрямування та виховне значення текстів. Важливо навчити третьокласників письмово висловлювати своє ставлення до того, про що вони пишуть.

Робота на уроках розвитку мовлення в 4-му класі передбачає формування в учнів умінь писати твори на основі своїх спостережень, вражень від екскурсії, з обґрунтуванням власної думки, аргументацією свого вибору, власною оцінкою героїв прочитаного тексту чи переглянутого фільму тощо. Значна частина уроків розвитку мовлення відводиться на формування умінь писати докладний переказ тексту, можливе також ознайомлення з іншими видами переказів: стислим, вибіркоким, творчим. Складання плану і написання творчої роботи кожний учень здійснює самостійно. Колективно клас працює лише на підготовчому етапі уроку. Індивідуальна допомога вчителя у вигляді консультації, додаткової інструкції, поради можлива окремим учням, які цього потребують.

Одним із найважливіших видів мовленнєвої діяльності, робота над яким відбувається в початкових класах, є **читання**. У 2–4-х класах

для роботи з читання відведено спеціальні уроки, але й на уроках української мови цьому виду мовленнєвої діяльності важливо приділяти належну увагу.

Насамперед треба мати на увазі, що в навчанні мови широко використовуються тексти, робота над якими має розпочинатися з читання (вголос або мовчки), побіжної перевірки розуміння й обговорення окремих фрагментів. Специфікою роботи з читання на уроках мови є те, що увагу дітей слід особливо привертати до правильного вимовляння, значення слів; до інтонації речень, різних за структурою; до змістового поділу речень за допомогою пауз, мелодики та ін. Ці аспекти залишаються у сфері уваги і на уроках читання, але там акценти частково переміщуються в бік елементарного літературознавчого аналізу.

Загалом формування, розвиток навичок з усіх видів мовленнєвої діяльності, будучи головною метою початкового навчання, займає не менше половини навчального часу на уроках мови.

III. Мовна змістова лінія

Учні одержують загальні уявлення про мову як засіб спілкування, пізнання, впливу; про існування у світі різних мов (споріднених і неспоріднених); про державну мову та інші мови, що функціонують в Україні.

Початкове навчання мови передбачає пропедевтичну роботу з формування у школярів знань про одиниці різних мовних рівнів (текст, речення, слово в його лексичному і граматичному значеннях, звуки мовлення).

Структурування розділів з вивчення зазначених мовних одиниць у підручниках для 2–4-х класів може здійснюватися по-різному, за принципом науково обґрунтованої методичної доцільності.

Основна увага має приділятися практичним аспектам: роботі над значенням слова і кількісному нарощуванню словникового запасу учнів, збагаченню їхнього мовлення різними граматичними формами, розвитку вміння користуватися мовними засобами відповідно до норм літературної мови (орфоепічних, лексичних, граматичних); умінню аналізувати, оцінювати власну мовленнєву творчість, удосконалювати її.

Практична спрямованість початкового навчання виявляється і в тому, що навчальні досягнення молодших школярів з мови оцінюються не стільки за знаннями про мову, скільки за мовними вміннями: будувати речення різні за структурою (прості й складні, з однорідними членами речення, звертанням та ін.), за метою висловлювання та інтонацією; уміння правильно утворювати форми слова й будувати словосполучення; дотримуватися норм лексичної сполучуваності, норм вимови, наголошування слів.

Важливим навчальним умінням, яке підлягає обов'язковому контролю, є вміння застосовувати українську абетку (алфавіт) для

відповідного розташування списків слів, користування навчальними словниками та іншою довідковою літературою.

В опануванні української мови важливо враховувати те, що вона є не тільки предметом навчання, а й засобом засвоєння інших предметів шкільної програми. Тому на уроках української мови необхідно опрацьовувати й мовний матеріал, який використовується на уроках з інших предметів, щоб забезпечити загальну мовленнєву культуру учнів. Так, на уроках мови доцільно регулярно пропонувати для практичних завдань складання словосполучень, речень зі слів, що належать до тих частин мови, поглиблена робота над якими не передбачається програмою початкових класів, але якими учні часто користуються, починаючи з першого класу. Це числівники в різних відмінках (*до шістдесяти п'яти додати п'ять...*), прислівники, прикметники вищого й найвищого ступенів порівняння (*швидко — швидше — найшвидше; великий — більший — найбільший* і под.), займенники різних розрядів (*цей, той, всякий, самий* та ін.).

Одним із важливих завдань початкового навчання мови є **формування елементарних умінь орфографічно правильно писати слова, вживати пунктуаційні знаки.**

Основою орфографічної грамотності є вміння співвідносити фонетичний і графічний образи слова, позначати звуки слова відповідними буквами без їх пропусків, замін, вставлянь і переставлянь. Учні початкових класів мають оволодіти цими вміннями й безпомилково писати слова за фонетичним принципом. Крім того, вони мають засвоїти й самостійно користуватись у процесі письма тими правилами правопису, алгоритм застосування яких є простим (1–2 кроки у міркуванні, наприклад, уживання знака м'якшення в кінці слова, прописної літери у власних назвах; написання *не* з дієсловом тощо).

Інші правила, які передбачають складний алгоритм застосування, засвоюються на пропедевтичному рівні; ознайомлення з ними та їх застосування здійснюється під керівництвом учителя. Це, наприклад, правила про написання слів з ненаголошеними голосними [е], [и], дзвінками та глухими приголосними, які піддаються взаємній асиміляції, правопису ненаголошених відмінкових та особових закінчень та ін.

До текстів контрольних і перевірних робіт на знання правил, що передбачають певний алгоритм застосування, вносяться тільки ті слова, які попередньо були опрацьовані на уроках у різних видах навчальних завдань.

Важливою частиною роботи з орфографії в початкових класах є засвоєння списку слів, вимову й написання яких школярі мають запам'ятати. Перевірка засвоєння цих слів (за попередні й поточний роки навчання) є обов'язковою частиною контролю за сформованістю правописних умінь.

Робота над правописом охоплює також засвоєння правил використання зазначених у програмах пунктуаційних знаків.

Визначальним умінням, яке має бути сформоване на початковому етапі навчання мови, є орфографічна і пунктуаційна зіркість: бачити в тексті особливості графічної форми слова, помічати пунктуаційні знаки у простих випадках, усвідомлювати їх роль у реченні, а також самостійно виправляти допущені помилки, зіставляючи написане зі зразком. Це уміння формується в процесі виконання школярами системи відповідних вправ на списування, різних видів навчальних диктантів, у роботі над помилками.

Важливим складником початкового навчання мови є **формування графічних навичок, техніки письма**. Необхідно прагнути, щоб письмо молодших школярів було охайним, розбірливим; його швидкість має задовольняти навчальні потреби учнів з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей.

Робота над каліграфією, технікою письма не обмежується періодом навчання грамоти, а продовжується в наступних класах. Увага до цього аспекту письма необхідна не тільки під час виконання школярами спеціальних вправ у написанні окремих літер, їх елементів, буквосполучень, слів, а й під час виконання всіх інших письмових робіт (списування, письмо під диктування, з пам'яті та ін.).

Важливим завданням учителя початкових класів є формування в учнів уміння писати на дошці з орієнтацією на її площину, регулювати розміри букв, дотримуватися горизонтальності рядків, доцільно розташовувати матеріал тощо.

Робота з письма передбачає формування у школярів культури оформлення письмових робіт (відступ від попередньої роботи чи від верхнього краю сторінки, розташування на рядку заголовка, дотримання абзаців, полів, охайність підкреслень, виправлень тощо).

IV. Соціокультурна змістова лінія

Соціокультурна змістова лінія передбачає загальнокультурний розвиток молодших школярів та підготовку їх до життєдіяльності в українському соціумі й реалізується через виховну мету уроків української мови шляхом використання текстів такої тематики (тематика текстів не розписана по класах, але передбачає її використання з урахуванням вікових особливостей і потреб учнів відповідного класу).

Сім'я: повага до старших членів родини, допомога їм, професії батьків, сімейні свята, культура прийому гостей, сімейний відпочинок (подорожі, пікніки, екскурсії тощо), дозвілля, заняття за інтересами, режим дня, самообслуговування, турбота про здоров'я, загартування, заняття спортом, гігієнічні вимоги до користування телевізором, комп'ютером.

Школа: ставлення до школи, повага до вчителів, дружні стосунки з однокласниками, взаємодопомога, дружба, ставлення до новачків

у класі, шкільні свята й традиції, шкільна бібліотека, шкільні гуртки, інші позакласні заходи.

Громадські місця: правила етикетної поведінки в транспорті, магазині, поліклініці, аеропорту, кінотеатрі, музеї, зоопарку, цирку, на вулиці, ігрових майданчиках, вокзалі, екскурсії, виставці, концерті, під час спілкування мобільним телефоном, правила поведінки зі знайомими й незнайомими людьми різного віку й статусу.

Рідний край: назва рідного міста чи села, вулиці, річки, природа рідного краю, поведінка на природі, турбота про природу, історичне минуле, визначні місця, відомі люди, традиції, добрі справи для рідного краю.

Батьківщина: назва, державні символи, розташування України в Європі, Україна — спільний дім для всіх народів, які її населяють, роль української мови як державної, державні свята, події історичного минулого, відомі люди минулого й сьогодення, українські національні символи, традиції, народні свята, дитячі фольклорні твори, повага до людей інших національностей, їхніх звичаїв і традицій.

V. Діяльнісна змістова лінія

Діяльнісна лінія передбачає формування в молодших школярів загальнонавчальних умінь і навичок:

- *навчально-організаційних* (розуміти визначену вчителем мету навчальної діяльності, організувати робоче місце, раціонально розподіляти час, планувати послідовність виконання завдання, організувати навчальну діяльність у взаємодії з іншими її учасниками (у парі, малій групі);
- *навчально-інформаційних* (самостійно працювати з підручником, шукати нову інформацію з різних джерел, користуватися довідковою літературою, зосереджено слухати матеріал, зв'язно, послідовно, доказово відповідати, вести діалог);
- *навчально-інтелектуальних і творчих* (аналізувати мовні явища, порівнювати, виділяти головне, узагальнювати, встановлювати й пояснювати причинно-наслідкові зв'язки, вилучати зайве, групувати й класифікувати за певними ознаками, висловлювати аргументовані критичні судження, доводити власну думку, переносити знання та способи діяльності в нові обставини, застосовувати аналогію);
- *контрольно-оцінних* (використовувати різні способи перевірки та контролю своєї діяльності, знаходити й виправляти помилки, оцінювати власні навчальні досягнення).

Ця робота здійснюється в процесі реалізації інших змістових ліній шляхом настанов учителя, використання різних алгоритмів навчальної діяльності, пам'яток, зразків, інструкцій, застосування парних і групових форм роботи, інтерактивних методів і прийомів навчання тощо.

238 годин (7 годин на тиждень)

Для забезпечення синхронності в навчанні читання й письма в букварний період доцільно здійснити розподіл годин протягом навчального року не за семестрами, як у 2–4-х класах, а за тижнями: на одному тижні планувати 4 години на читання і 3 години на письмо, а на наступному тижні — 3 години на читання і 4 — на письмо. У результаті час, відведений на читання й письмо, буде розподілено порівну.

Процес навчання грамоти в 1-му класі поділяється на 3 періоди: добукварний, букварний і післябукварний. Залежно від попередньої підготовки школярів, учитель може самостійно визначати тривалість букварного періоду.

У добукварний період необхідно:

- розвивати усне мовлення першокласників (уміння слухати-розуміти усні висловлювання, говорити);
- формувати елементарні аналітико-синтетичні вміння в роботі над текстом, реченням, словом, звуками мовлення;
- готувати учнів до письма.

Протягом букварного періоду першокласники оволодівають початковими вміннями читати за букварем, писати в зошитах з друкованою основою і в зошитах із сіткою для 1-го класу. Крім цього, продовжується робота з розвитку усного мовлення.

Післябукварний період призначений для вдосконалення уміння читати, писати, робити елементарні аналітико-синтетичні операції з одиницями різних мовних рівнів, для розвитку усного мовлення, виконання завдань і вправ з читання і письма за підручником (навчальним посібником), який готує учнів до вивчення в 2-му класі окремих курсів — української мови та літературного читання.

I. Навчання грамоти

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>1. Навчання читати Добукварний період (14 годин) Практичне ознайомлення зі словами — назвами предметів, ознак, дій, граматичними питаннями до них. Розрізнення назв предметів за питаннями <i>хто це? що це?</i> Умове позначення слів. Практичне ознайомлення з реченням. Спосіб умовного позначення речень.</p>	<p>Учень (учениця): <i>має уявлення</i> про номінативну роль слова; <i>розрізняє</i> назви істот і неживих предметів; <i>розпізнає</i> слова — назви ознак, дій, <i>ставить</i> до них питання; <i>позначає</i> слова умовними значками; <i>виокремлює</i> речення з мовного потоку; <i>аналізує</i> їх за кількістю слів; <i>будує</i> графічні схеми речень;</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Складання речень за поданою графічною схемою. Поділ слів на склади. Поняття про наголос, наголошений склад. Мовні і немовні звуки.</p> <p>Уявлення про голосні і приголосні звуки, тверді і м'які приголосні, умовне позначення їх на письмі. Звуковий аналіз простих за звуковою будовою слів. Побудова звукової схеми слів.</p> <p>Букварний період (89 годин) Позначення звуків буквами. Ознайомлення з буквами, які позначають голосні і приголосні звуки. Навчання основного прийому читання прямого складу з орієнтацією на букву, що позначає голосний звук. Практичне ознайомлення зі способами позначення м'якості приголосних звуків.</p> <p>Ознайомлення з апострофом ('). Використання апострофа для того, щоб показати, що наступні за ним букви <i>я, ю, є, ї</i> позначають два звуки: [й] + відповідний голосний. Ознайомлення з буквами <i>г, ц</i> та буквосполученнями <i>дж, дз</i> і їх звуковими значеннями. Читання слів із ними. Читання слів із поступовим ускладненням їх звуко-складової структури. Складове читання і читання цілими словами. Навичка миттєвого впізнавання найбільш уживаних у букварі слів, що складаються з 2–4 літер (<i>ти, де, та, так, дім, хто, мама, вона, стіл, брат</i>) і коротких сполучень слів (<i>я був, я і ти</i> і под.). Читання речень, коротких текстів із вивченими буквами. Правильне</p>	<p><i>складає</i> речення за поданою графічною схемою; <i>вимовляє</i> слова по складах; <i>визначає</i> на слух склад, який вимовляється з більшою силою голосу; <i>має уявлення</i> про мовні і немовні звуки; <i>розрізняє</i> голосні і приголосні звуки, тверді і м'які приголосні, <i>умовно позначає</i> їх на письмі; <i>робить</i> звуковий аналіз простих за звуковою будовою слів; <i>будує</i> їх звукову схему, використовуючи умовні позначення звуків.</p> <p><i>впізнає і розрізняє</i> букви на позначення голосних і приголосних звуків; <i>читає</i> прямі склади типу «ПГ», «П'Г»;</p> <p><i>читає</i> склади і слова з буквами <i>і, я, ю, є, ї</i> в різних позиціях: на початку слова, складу, після букв на позначення приголосних звуків; <i>читає</i> слова з апострофом;</p> <p><i>читає</i> слова з буквами українського алфавіту <i>г, ц</i> і буквосполученнями <i>дж, дз</i>;</p> <p><i>читає</i> слова складами (окремі слова нескладної структури — цілком);</p> <p><i>читає</i> букварні тексти цілими словами (окремі слова ускладненої</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>інтонавання речень, у кінці яких стоять різні розділові знаки. Практичне засвоєння розділових знаків: крапка, кома, знак питання, знак оклику.</p> <p>Післябукварний період (16 годин) Після вивчення букваря уроки читання будуються на основі навчального матеріалу, призначеного для удосконалення основних якостей читацької навички — усвідомленості, правильності, виразності, а також швидкості, наближеної до повільної зв'язної розповіді. Читання текстів, які супроводжуються різноманітними навчальними завданнями, спрямованими на вдосконалення читацької навички й усвідомлення прочитаного тексту, підготовку учнів до роботи в 2-му класі за Читанкою.</p>	<p>структури — за одиницями читання), правильно інтонуючи речення, різні за метою висловлювання та інтонацією — розповідні, питальні, спонукальні, окличні (<i>без уживання термінів</i>) з орієнтацією на відповідні розділові знаки.</p> <p><i>читає</i> доступні тексти правильно, виразно, усвідомлюючи їх зміст; <i>дотримується</i> швидкості читання, наближеної до повільної зв'язної розповіді;</p> <p><i>розуміє й адекватно виконує</i> короткі інструкції до навчальних завдань у підручнику та запропонованих учителем (для виконання індивідуально, в парах, у групах)</p>
<p>2. Навчання письма. Графічні навички письма. Техніка письма. Культура оформлення письмових робіт Добукварний період (14 годин) Посадка учня під час письма.</p> <p>Положення ручки (олівця) в руці під час письма.</p> <p>Розташування зошита на парті під час письма.</p> <p>Рух пальців під час зображення графічних фігур.</p> <p>Рух кисті і передпліччя уздовж рядка в процесі виконання графічних вправ. Зображення ліній і фігур, штрихування, розфарбовування.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <p><i>свідомо приймає</i> правильну позу перед початком письма; <i>показує</i> правильне положення ручки в руці, <i>тримає</i> її великим, середнім і вказівним пальцями; <i>кладає правильно</i> зошит на парту перед початком письма і <i>зберігає</i> таке його положення в процесі письма; <i>правильно рухає</i> пальцями під час зображення невеликих фігур, розфарбовування; <i>рухає знаряддя</i> письма уздовж рядка за допомогою кисті і передпліччя на мізинному пальці; <i>показує</i> верхню, нижню, ліву, праву сторони сторінки; початок, середину, кінець рядка;</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Зображення ліній, схожих на елементи букв.</p> <p>Орієнтування на сторінці зошита і в графічній сітці</p> <p>Букварний період (89 годин) Комунікативна спрямованість процесу письма. Відомості про рукописні букви та пунктуаційні знаки. Правила поєднання елементів букв. Правила письма малих і великих букв. Типи поєднань малих букв. Типи поєднань великих і малих букв. Позначення звуків, сприйнятих на слух, відповідними рукописними буквами.</p> <p>Списування з рукописного і друкованого текстів. Письмо під диктування.</p> <p>Функції пунктуаційних знаків.</p> <p>Робота у зошиті без друкованої основи</p> <p>Післябукварний період (16 годин) Використання набутих умінь і навичок письма (охоплюючи правописну грамотність) для різного виду письмових робіт.</p> <p>Робота у звичайному зошиті із сіткою № 1 (без друкованої основи)</p>	<p><i>проводить лінії</i>: вертикальні, горизонтальні, похилі (ліворуч, праворуч); <i>зображує</i> прямі, ламані, хвилясті, петельні лінії перервними і неперервними (у міру можливого) рухами руки; <i>правильно пише</i> прямі з верхнім і нижнім заокругленнями, верхні та нижні петлі, овали, півовали; <i>знаходить і показує</i> всі лінії графічної сітки зошита (верхня і нижня рядкові лінії, міжрядкова, похила).</p> <p><i>розрізняє</i> друковане і рукописне письмо; <i>пояснює</i> важливість рукописного письма, необхідність його естетичного вигляду; <i>упізнає і називає</i> за алфавітом малі і великі рукописні букви; <i>пише</i> їх із дотриманням правильної форми, висоти, ширини; <i>поєднує</i> безвідривно елементи букв природного злиття; букви за типами поєднань: верхнє, середнє, нижнє; <i>пише</i> слова зв'язно, ритмічно, з однаковим нахилом букв; <i>розташовує</i> слова і речення в основному рядку; <i>списує</i> склади, слова, речення з рукописного і друкованого тексту; <i>пише під диктування</i> склади, слова, речення; <i>називає і вживає</i> на письмі пунктуаційні знаки: <i>крапку, кому, тире, знаки оклику і питання</i>; <i>дотримується</i> гігієнічних вимог у процесі письма</p> <p><i>списує</i> друкований і рукописний текст, дотримуючись каліграфічних вимог; <i>виконує</i> мовні завдання — фонетико-графічні, лексичні, граматичні; <i>пише під диктування</i> слова, речення з 3–4 слів (з урахуванням</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
	службових слів), у яких написання не розходиться зі звучанням, зв'язний текст, у якому написання слів відповідає вимові (інші слова записуються на дошці або продиктовуються орфографічно)

II. Мовленнєва змістова лінія

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>1. Аудіювання — слухання-розуміння усного мовлення (протягом року) Сприймання на слух матеріалу, що складається з декількох звуків, складів, слів, словосполучень, виявлення серед них тих, які відповідають зазначеним прикметам.</p> <p>Сприймання на слух, розуміння, запам'ятовування з 1–2-х прослуховувань змісту невеликих (за складністю подібних до букварних) текстів, що належать до художнього й розмовного стилів (казка, розповідь, вірш).</p> <p>Сприймання на слух інструкцій, що стосуються виконання навчальних дій чи ігрових завдань</p>	<p>Учень (учениця):</p> <p><i>розрізняє</i> сприйняті на слух мовні одиниці: звуки, склади, слова, словосполучення; <i>встановлює</i> кількість почутих звуків, складів у словах, слів у реченнях; <i>виявляє</i> серед звуків, складів, слів ті, які є «зайвими», відповідають зазначеним прикметам, наприклад, починаються певним звуком і под.; <i>слухає і розуміє</i> усне висловлювання (сюжетний текст), звучання якого триває до 1 хвилини (80–100 слів); <i>виокремлює</i> в почутому слова із заданими ознаками (на початку року — після кількох прослуховувань, у кінці — після одного-двох); <i>фіксує</i> початок і кінець тексту; <i>визначає на слух</i> кількість речень (2–4) у тексті; кількість слів у реченні (до 4 слів); <i>відповідає на запитання</i> за змістом прослуханого (<i>хто? що? де? коли? як?</i>); <i>розповідає</i>, про що мовиться у тексті, який прослуховується; <i>висловлює співпереживання</i> з діючими особами у процесі слухання тексту; <i>виконує</i> навчальні та ігрові дії відповідно до прослуханої інструкції</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>2. Говоріння (протягом року) Формування вміння регулювати дихання, силу голосу, темп мовлення.</p> <p>Читання напам'ять віршів, загадування загадок, промовляння скоромовок тощо.</p> <p>Відтворення (за ролями) діалогів із прослуханих казок, розповідей.</p> <p>Побудова запитань і відповідей на них за прослуханим чи прочитаним текстом, малюнком, діафільмом, навчальною ситуацією у класі та ін.</p> <p>Складання, розігрування діалогів за темами, близькими до життєвого досвіду дітей, після попередньої підготовки (обговорення змісту, робота зі словом, словосполученням, етикетними мовленнєвими формулами, що використовуються у діалогах). Повторення зразка зв'язного висловлювання, запропонованого вчителем.</p> <p>Переказування невеликого прослуханого тексту з опорою на подані словосполучення, запитання, план (на початку року вчитель пропонує зазначену вище допомогу усно, а в кінці року — і в письмовій формі).</p> <p>Побудова зв'язного висловлювання за поданим початком і малюнком (серією малюнків), на основі прослуханого тексту, випадку з життя</p>	<p>Учень (учениця): <i>регулює</i> дихання, силу голосу і темп мовлення у процесі виконання навчальних завдань; <i>читає напам'ять</i> до 5 віршів (з Букваря або інших джерел);</p> <p><i>відтворює</i> за зразком інтонацію речень, різних за метою висловлювання; <i>відтворює</i> в особах (з іншим учнем або вчителем) прослуханий діалог; <i>формулює</i> запитання за змістом прослуханого тексту чи іншим джерелом інформації; <i>відповідає</i> на поставлене запитання; <i>уважно слухає</i> співрозмовника й <i>адекватно відповідає</i> на його запитання, самостійно формулює репліки (запитання) до співбесідника за змістом попередньо підготовленої короткої розмови на добре знайому тему;</p> <p><i>повторює</i> услід за вчителем зразок зв'язного висловлювання зі збереженням змісту та інтонаційних особливостей висловлювання; <i>переказує</i> сюжетний текст букварного типу;</p> <p><i>самостійно будує</i> зв'язне висловлювання за поданим початком і малюнком (ілюстрацією, серією малюнків), на основі прослуханого тексту або випадку з життя</p>
<p>3. Читання (протягом року) Роль уміння читати в житті школярів і дорослих людей.</p> <p>Усвідомлене читання доступних текстів.</p>	<p>Учень (учениця): <i>висловлюється</i> про значення вміння читати в житті людини і прагне опанувати його; <i>читає</i> вголос у темпі 20–30 слів за хвилину доступні тексти цілими словами (окремі слова ускладненої структури — за одиницями читання); <i>розуміє</i> зміст прочитаного;</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Правильне інтонуювання речень, у кінці яких стоять різні розділові знаки.</p> <p>Робота з дитячою книжкою</p> <p>Практичне ознайомлення учнів зі змістом понять: письменник, його прізвище, назва (заголовок) книжки (твору), малюнок (ілюстрація), обкладинка, написи на ній, корінець, сторінка.</p> <p>Формування умінь правильно називати книжку (твір): спочатку прізвище письменника, потім назву.</p> <p>Формування початкових умінь читати-розглядати дитячу книжку.</p> <p>Ознайомлення школярів із періодичними виданнями (дитяча газета, журнал).</p> <p>Практичне ознайомлення учнів із поняттями: <i>бібліотека, бібліотекар, читальна зала.</i></p> <p>Ознайомлення школярів з основними правилами гігієни читання-розглядання, із правилами збереження книжки, правилами поведінки в бібліотеці</p>	<p><i>правильно інтонує</i> речення, різні за метою висловлювання та інтонацією, відповідно до розділових знаків;</p> <p><i>практично розрізняє, називає</i> структурні елементи дитячої книжки: обкладинка, корінець, сторінка; <i>виділяє, показує</i> на обкладинці та в середині книжки назву (заголовок) твору, прізвище письменника, ілюстрації; <i>правильно називає</i> книжку (твір): спочатку прізвище письменника, потім назву (заголовок); <i>розглядає</i> дитячу книжку (ілюстрації, назву, прізвище письменника); <i>висловлює</i> припущення (кілька слів), про що може розповісти ця книжка; <i>практично розрізняє</i> дитячі періодичні видання: газету, журнал; <i>правильно називає</i> 1–2 дитячі журнали (наприклад «Малятко», «Пізнайко»); <i>пояснює</i>, для чого існують бібліотека, читальна зала, книжкова виставка, хто допомагає вибрати книжку в бібліотеці; <i>дотримується</i> (під керівництвом учителя) правил збереження дитячої книжки, гігієни читання-розглядання, елементарних правил поведінки в бібліотеці</p>
<p>4. Письмо (протягом року)</p> <p>Уявлення про те, що письмо є важливим винаходом, який дає змогу передавати інформацію на відстані, зберігати її тривалий час.</p> <p>Переваги письма над іншими засобами передачі інформації (жести, умовні знаки, звукові сигнали та ін.).</p> <p>Роль уміння писати в житті людей.</p> <p>Переваги грамотної людини над неграмотною.</p> <p>Добір і записування назви малюнків.</p> <p>Складання і записування речень за ілюстраціями, навчальною ситуацією, подіями з життя тощо</p>	<p>Учень (учениця):</p> <p><i>розрізняє</i> види письма: друкованого, рукописного, малюнкового; <i>розуміє</i> їх значення для спілкування між людьми на відстані й у часі;</p> <p><i>добирає і записує</i> (за допомогою вчителя) назву малюнка; <i>складає, записує</i> (самостійно та з допомогою вчителя) речення за ілюстраціями, навчальною ситуацією, створеною вчителем</p>

III. Мовна змістова лінія

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>1. Текст. Речення. Слово (протягом року)</p> <p>Усні й письмові висловлювання, текст.</p> <p>Зміст, заголовок тексту; відповідність заголовка змісту тексту.</p> <p>Поділ зв'язного висловлювання на речення; встановлення меж речення на слух і за графічними ознаками (велика літера у першому слові, розділові знаки в кінці).</p> <p>Спостереження за інтонацією розповідних, питальних, спонукальних речень, а також окличних речень (без уживання термінів) і виконання з ними навчальних завдань, що потребують читання й письма.</p> <p>Поділ речення на слова, розпізнавання в усному мовленні і на письмі прийменників, сполучників, часток як окремих слів (без термінів). Побудова графічних схем речень, які складаються з 1–5 слів.</p> <p>Ознайомлення зі словами — назвами предметів, ознак, явищ дійсності.</p> <p>Робота над усвідомленням учнями лексичного значення слова.</p> <p>Поширення речень іншими словами за змістом</p>	<p>Учень (учениця):</p> <p><i>розрізняє</i> усні і письмові висловлювання, текст; <i>вибирає</i> з поданих або <i>добирає самостійно</i> заголовок до тексту букварного типу; <i>визначає</i> кількість речень у тексті (з 2–4 речень); <i>виявляє</i> їх межі за графічними орієнтирами;</p> <p><i>інтонаційно правильно вимовляє</i> (читає) речення, різні за метою висловлювання, і відповідно <i>оформляє</i> їх на письмі; <i>упізнає</i> речення за певною комунікативною ознакою (містить запитання, прохання, побажання та ін.); <i>визначає</i> кількість слів у реченні, яке складається з 1–4 слів (на слух під час читання); <i>складає</i> графічні схеми простих речень (до 5 слів), у тому числі зі службовими частинами мови; <i>складає</i> речення, які відповідають заданим графічним схемам; <i>упізнає</i> і <i>розрізняє</i> слова — назви предметів, ознак, дій; <i>ставить</i> до слів питання <i>хто? що? який? яка? яке? які? що робить? що роблять?</i>; <i>співвідносить</i> слово і зображення відповідного предмета, дії, ознаки; <i>вибирає</i> з-поміж 2–3 слів те, якому відповідає тлумачення, запропоноване вчителем; <i>доповнює</i> речення 1–2 словами за змістом, <i>добираючи</i> їх самостійно або <i>вибираючи</i> із запропонованих у підручнику, вчителем</p>
<p>2. Звуки і букви. Склад. Наголос (протягом року)</p> <p>Звуки мовлення у зіставленні з немовними звуками.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <p><i>розрізняє</i> мовні й немовні звуки;</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Уявлення про те, що слова складаються зі звуків.</p> <p>Практичне ознайомлення зі смислорозрізняювальною роллю звуків; спостереження за тим, як вставляння, пропуск, заміна одного зі звуків слова може призвести до появи іншого слова (<i>сон — слон, танк — так, сини — сани</i> та ін.).</p> <p>Послідовний ряд звуків слова. Виділення (услід за вчителем і самостійно) окремих звуків слова (перший, наступний, той, що іде після такого-то звука, останній), правильно вимовляючи їх.</p> <p>Утворення складів різної структури (<i>на, нам, тра, трам</i>) з розрізнених звуків.</p> <p>Ознайомлення з голосними і приголосними звуками; дзвінками і глухими; твердими і м'якими приголосними.</p> <p>Ознайомлення з артикуляційними органами, спостереження за їх роботою під час вимовлення різних звуків.</p> <p>Удосконалення вимови окремих звуків, які мають певні вимовні труднощі: [г], [ґ], [дж], [дз], [дз'], [ц], [ц'], [ч] та ін.</p> <p>Поділ слова на склади. Повторення за вчителем слів із наступним поділом їх на склади (слово вимовляється за правилами вимови). Розрізнення одно-, дво-, трискладових слів.</p> <p>Наголос у слові. Повторення за вчителем слів так, щоб було чітко чути склад під наголосом (вимовляють складами; наголошений голосний трохи розтягують, начебто перепитують із подивом). Робота зі словами, вимовлення і наголошування яких програма вимагає запам'ятати.</p> <p>Позначення звуків буквами. Абеткові (алфавітні) назви букв</p>	<p><i>знає</i>, що слова складаються зі звуків, що звуки на письмі позначаються буквами;</p> <p><i>пояснює</i> співвідношення між звуками і буквами у складі, слові;</p> <p><i>пояснює</i> зміну значення слова в результаті заміни одного зі звуків;</p> <p><i>правильно відтворює</i> ланцюжок звуків у почутому слові з 2–5 звуків (без явищ асиміляції);</p> <p><i>виділяє</i> перший і останній звуки у будь-якому слові букварного тексту;</p> <p><i>поєднує</i> окремі звуки (2–4) у склад відповідної структури;</p> <p><i>розрізняє</i> голосні і приголосні звуки за звучанням та способом вимовлення;</p> <p><i>правильно вимовляє</i> приголосні звуки [дж], [дз], [дз'], [ц], [ц'], [ч], щілинний звук [г] та проривний [ґ];</p> <p><i>поділяє на склади</i> слова з двох-трьох складів;</p> <p><i>визначає</i> наголос у дво-, трискладових словах;</p> <p><i>знає</i> абеткові (алфавітні) назви букв</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>3. Правопис (протягом року)</p> <p>Позначення звуків буквами у тих випадках, коли написання відповідає вимові.</p> <p>Використання <i>ь</i> і букв <i>я, ю, є, і</i> для позначення м'якості приголосних звуків.</p> <p>Уживання великої літери на початку речення.</p> <p>Уживання розділових знаків у кінці речення.</p> <p>Списування навчальних друкованих і рукописних текстів.</p> <p>Письмо під диктування.</p> <p>Навчальні диктанти, матеріалом для яких є слова, речення, тексти.</p> <p>Слова, значення, вимову і написання яких учні повинні засвоїти: <i>бабу́ся, бджола́, вира́зно, влі́тку, воро́та, гу́мка, га́нок, гроно́, ґрунт, гу́дзик, джмі́ль, дзі́га, дзьоб, діду́сь, зага́дка і зага́дка, зозу́ля, ім'я́, їжа́к, квати́рка, Ки́їв, леле́ка, лінійка, ля́лька, нові́й, о́лень, оліве́ць, папі́р, парасо́лька, по́друга, посере́дині, Укра́їна, украї́нська, фарту́х, цуке́рка, цу́кор, які́р</i> (36)</p>	<p>Учень (учениця):</p> <p><i>правильно записує</i> слова, вимова і написання яких збігаються;</p> <p><i>правильно позначає</i> на письмі м'якість приголосних звуків;</p> <p><i>дотримується правила</i> вживання великої літери на початку речення; <i>правильно вживає</i> розділові знаки (крапка, знак питання, знак оклику) під час списування та запису на слух речень;</p> <p><i>списує текст</i> (20–30 слів), дотримуючись правил каліграфії; <i>перевіряє</i> написане; <i>виправляє</i> допущені помилки;</p> <p><i>пише під диктування</i> слова, речення з 3–4 слів, зв'язний текст обсягом 20–30 слів, написання яких здійснюється за фонетичним принципом; <i>правильно вимовляє, наголошує і пише</i> загальнонавчальні слова, передбачені програмою для запам'ятовування</p>

IV. Діяльнісна змістова лінія

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>1. Формування навчально-організаційних умінь і навичок (протягом року)</p> <p>Організація робочого місця.</p> <p>Організація навчальної діяльності.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <p><i>добирає</i> необхідне обладнання до уроку, <i>розташовує</i> його на парті у правильному порядку;</p> <p><i>дотримується</i> правильної постави під час сидіння за партою; <i>правильно тримає</i> ручку під час письма;</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Взаємодія з іншими учасниками навчального процесу.	<i>уважно слухає і розуміє</i> вчителя, <i>приступає до роботи</i> відразу після його настанови; <i>слухає</i> відповіді однокласників.
<p>2. Формування навчально-інформаційних умінь і навичок (протягом року) Робота з підручником.</p> <p>Користування додатковими навчальними посібниками.</p> <p>Спілкування в процесі навчання</p>	<p>Учень (учениця):</p> <p><i>розрізняє</i> основні елементи навчальної книжки (обкладинка, сторінка); <i>орієнтується</i> на сторінці підручника; <i>користується</i> закладкою;</p> <p><i>орієнтується</i> на сторінці зошита з друкованою основою; <i>працює</i> в зошитах для письма, розвитку зв'язного мовлення тощо; <i>говорить</i> у помірному темпі, чітко, виразно, з відповідною силою голосу; <i>зосереджено слухає</i> вчителя, <i>відповідає</i> на поставлені запитання повними реченнями; <i>зв'язно передає</i> кількома реченнями почуте, побачене; <i>ввічливо звертається</i> до вчителя, учнів</p>
<p>3. Формування навчально-інтелектуальних і творчих умінь та навичок (протягом року) Виконання мисленневих операцій.</p> <p>Творче застосування знань, умінь, способів діяльності в нових умовах (обставинах)</p>	<p>Учень (учениця):</p> <p><i>виокремлює</i> в мовному потоці певні мовні одиниці (слова в реченнях, звуки і склади у словах); <i>виділяє</i> в предметах, мовних одиницях (звуках, складах, словах, реченнях) певні характерні ознаки; <i>порівнює</i> предмети, мовні одиниці; <i>знаходить</i> у двох предметах, мовних одиницях одного рівня однакові, схожі і різні ознаки; <i>вилучає</i> «зайвий» із групи об'єднаних за певною ознакою трьох-чотирьох об'єктів (предметів, мовних одиниць); <i>робить</i> (із допомогою вчителя) висновки-узагальнення після виконання навчального завдання; <i>виконує</i> мисленневі операції за аналогією під час самостійної роботи</p>
<p>4. Формування контроль-но-оцінювальних умінь і навичок (протягом року) Перевірка і самоперевірка усних висловлювань і письмових робіт.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <p><i>фіксує</i> помилки в усних відповідях однокласників; <i>знаходить</i> орфографічні й пунктуаційні помилки у власних письмових роботах, <i>виправляє</i> їх;</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Оцінювання результатів навчання	<i>оцінює</i> словесно результати своєї навчальної діяльності за орієнтирами, даними вчителем (правильно, красиво, що саме; якщо помилився, то в чому, що треба змінити, як уникати подібних помилок у наступній роботі та ін.)

МАТЕМАТИКА

Пояснювальна записка

Курс математики — важлива складова навчання і виховання молодших школярів, основоположна частина математичної освіти. Цей курс у системі неперервної освіти ґрунтується на відповідному змісті Базового компонента дошкільної освіти.

Навчання математики в початковій школі виконує низку значущих для загального розвитку особистості учня завдань, серед яких: формування здатності логічно міркувати, уміння виділяти властивості предметів і явищ навколишнього світу; виховання зосередженості, наполегливості, працьовитості, самостійності та ін.; розвиток інтелекту, пам'яті, мовлення, уяви.

Програма з математики для 1–4-х класів спрямована на реалізацію мети та завдань освітньої галузі, визначених у Державному стандарті початкової загальної освіти.

Навчання математики забезпечує формування у молодших школярів ключових компетентностей, з-поміж яких основною є «уміння вчитися». У результаті засвоєння змісту математики учні зможуть:

- сприймати та визначати мету навчальної діяльності;
- зосереджуватися на предметі діяльності;
- організовувати свою діяльність для досягнення суб'єктно чи суспільно значущого результату;
- відбирати й застосовувати потрібні знання і способи діяльності для розв'язування навчальної задачі;
- використовувати здобутий досвід в конкретній навчальній або життєвій ситуації;
- висловлювати ціннісні ставлення щодо результату й процесу власної діяльності;
- усвідомлювати, аналізувати, оцінювати, коригувати результати своєї діяльності.

Основним завданням навчання математики є опанування учнями предметних математичних компетенцій — обчислювальних, інформаційно-графічних, логічних, геометричних, алгебраїчних. Предметні компетенції є структурними елементами змісту математичної освіти. Їх базис становлять знання, уміння, навички, способи діяльності, яких набувають учні в процесі навчання. Результатом засвоєння предметних компетенцій є математична компетентність учнів. У контексті початкового навчання предметна математична компетентність розглядається як здатність учня актуалізувати, інтегрувати й застосовувати в конкретній життєвій або навчальній проблемній ситуації набуті знання, уміння, навички, способи діяльності.

Предметна математична компетентність учнів виявляється в таких ознаках:

- цілісне сприйняття світу, розуміння ролі математики в пізнанні дійсності;
- розпізнавання проблем, які розв'язуються із застосуванням математичних методів;
- здатність розв'язувати сюжетні задачі, логічно міркувати, виконувати дії за алгоритмом, обґрунтовувати свої дії;
- уміння користуватися математичною термінологією, знаковою і графічною інформацією;
- уміння орієнтуватися на площині та у просторі;
- здатність застосовувати обчислювальні навички й досвід вимірювання величин у практичних ситуаціях.

Важливу роль у формуванні компетентності учня відіграє набуття ним досвіду задоволення пізнавальних інтересів, проявів емоційно-ціннісних ставлень, творчої активності, спілкування, соціальних орієнтацій.

Відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти курс математики будується за такими змістовими лініями: числа, дії з числами; величини; математичні вирази, рівності, нерівності; сюжетні задачі; просторові відношення, геометричні фігури; робота з даними.

Основу змісту початкового курсу математики становить арифметика цілих невід'ємних чисел і вимірювання величин. На пропедевтичному рівні подаються елементи алгебри та геометрії.

Програма побудована концентрично. Зміст розділів у кожному класі розширюється і доповнюється. Таким чином забезпечується поступове розширення й ускладнення навчального матеріалу, його актуалізація, повторення, закріплення. Це сприяє формуванню знань, умінь, навичок і способів діяльності на вищому рівні узагальнення. У зв'язку з цим розділи починаються з узагальнення й систематизації навчального матеріалу, який вивчався у попередньому класі (на попередньому ступені освіти), з подальшим його розвитком.

Характеристика змісту навчання

Формування початкових математичних знань і способів діяльності, їх практичне застосування ґрунтується на засвоєних учнями у передшкільний період математичних уявленнях, які на елементарному рівні відображають ознаки, властивості та відношення предметів навколишнього світу. Результатом опанування дошкільником цих уявлень є вміння визначати ознаки та властивості предметів за формою, розміром, кольором, матеріалом, призначенням тощо; порівнювати предмети за однією або кількома ознаками; здійснювати серіацію предметів; орієнтуватися у просторі та визначати розташування предметів у ньому; встановлювати найпростіші причинно-наслідкові та просторово-часові зв'язки; лічити предмети; вживати у мовленні логічні сполучники та розуміти їх значення; робити елементарні умовиводи; висловлювати прості оцінювальні судження. Ці вміння служать основою для сприймання, розуміння та засвоєння математики учнями в початковій ланці освіти.

Найважливішим завданням навчання математики в початковій школі є формування в учнів усвідомлених і міцних обчислювальних навичок — основи обчислювальної компетентності. Змістова лінія «Числа. Дії з числами» є наскрізною для всього курсу.

Уявлення про натуральне число формується на основі оперування сукупностями предметів, у тому числі геометричних фігур. Навчання математики можна розпочинати з ознайомлення учнів із геометричними фігурами — точкою, прямою, променем, відрізком, ламаною, багатокутником. Учні виділяють ознаки та властивості геометричних фігур, лічать їх. Лічба розглядається як встановлення відповідності елементів заданої множини натуральному числу.

У першому класі учні вивчають нумерацію чисел першого десятка, числа і цифри для їх запису, опановують дії додавання і віднімання. Далі — нумерацію у межах 20 та 100; формують поняття розряду, принцип позиційного запису числа, вивчають випадки додавання й віднімання двоцифрових чисел, які ґрунтуються на нумерації; з метою ознайомлення — випадки додавання і віднімання у межах 100 без переходу через розряд. Таблиці додавання і віднімання у межах 10 учні засвоюють на рівні навички. Зважаючи на пізнавальні потреби учнів, їхню готовність до опанування принципово нової дії, з метою пропедевтики можна подати шляхом використання наочного матеріалу додавання і віднімання чисел у межах 20 з переходом через десяток.

У другому класі учні вивчають таблиці додавання і віднімання у межах 20 з переходом через розряд, а на їх основі — додавання і віднімання двоцифрових чисел у межах 100; опановують дії множення і ділення, ознайомлюються з табличним множенням, вивчають таблицю множення до 5 і відповідні їм випадки ділення. Таблиці

додавання і віднімання у межах 20 з переходом через розряд учні засвоюють на рівні навички; таблиці множення і ділення до 5 — на рівні застосування в обчисленнях.

Вивчення арифметичних дій у першому і другому класах базується на розкритті їх змісту, взаємозв'язків між діями додавання і віднімання, множення і ділення, залежностей між компонентами й результатами дій. Зміст кожної арифметичної дії розкривають у процесі виконання практичних дій на сукупностях предметів.

У третьому класі учні вивчають нумерацію чисел у межах 1000, закріплюють поняття розряду як основи нумерації чисел; опановують прийоми письмового додавання і віднімання; вивчають таблицю множення 6–9, ознайомлюються з прийомами позатабличного множення і ділення, ділення з остачею. Володіння табличними та позатабличними випадками множення і ділення учні засвоюють на рівні навички.

У четвертому класі учні вивчають нумерацію чисел у межах мільйона, засвоюють поняття класу та розрядів, що входять до складу перших двох класів, узагальнюють позиційний принцип запису чисел; засвоюють алгоритми письмового додавання і віднімання, множення і ділення багатозначних чисел.

У межах цієї змістової лінії на практичній основі в учнів формують поняття дробу: у 3-му класі — ознайомлюють із частинами (дробами з чисельником 1), у 4-му — з дробами, їх утворенням і порівнянням.

Поняття числа безпосередньо пов'язане з вимірюванням величин. Завданням змістової лінії «**Величини**» є ознайомлення учнів із основними величинами та їх вимірюванням. Ця змістова лінія є пропедевтичною основою для побудови моделей навколишнього світу, важливою ланкою, що пов'язує математику з іншими науками. Вивчення довжини, маси, місткості, часу, вартості, площі та способів вимірювання цих величин перебуває у тісному зв'язку з формуванням поняття числа, вивченням арифметичних дій та геометричних об'єктів. Одиниці вимірювання величин вводять поступово по центрах — десяток, сотня, тисяча, мільйон.

Важливо формувати в учнів уміння використовувати різні одиниці вимірювання величин у процесі розв'язування практично зорієнтованих задач. Поняття величини є одним із головних у контексті формування в учнів цілісної картини світу, практичного застосування досвіду навчальної математичної діяльності в життєвих ситуаціях.

Одночасно з вивченням арифметичного матеріалу вводять елементи алгебри, подані змістовою лінією «**Математичні вирази. Рівності. Нерівності**». На конкретних прикладах розкривають поняття про вирази — числові та зі змінною; рівності — числові, рівняння, формули; нерівності — числові та зі змінною. Одним із питань алгебраїчної пропедевтики в початковій школі є формування уявлення про залежність результату арифметичної дії від зміни одного з її компонентів.

Робота із цим змістом є підготовкою до засвоєння функціональної залежності на наступному ступені математичної освіти.

Вивчення елементів геометрії передбачено змістовою лінією **«Просторові відношення. Геометричні фігури»**. Головне завдання полягає у розвитку в учнів просторових уявлень, уміння спостерігати, порівнювати, узагальнювати й абстрагувати; формуванні у школярів практичних умінь будувати, креслити, моделювати й конструювати геометричні фігури від руки та за допомогою простих креслярських інструментів. У початковому курсі математики в учнів формують уявлення та поняття про геометричні фігури на площині, їх істотні ознаки і властивості; вчать розпізнавати геометричні фігури у просторі та їх елементи, співставляти образи геометричних фігур з навколишніми предметами. Навчальна діяльність, пов'язана із вимірюванням і обчисленням геометричних величин, дозволяє проілюструвати просторові та кількісні характеристики реальних об'єктів, організувати продуктивну діяльність молодших школярів.

Одним із завдань навчання математики є формування в учнів здатності розпізнавати практичні проблеми, які можна розв'язати із застосуванням математичних методів. У зв'язку з цим особливо значуща роль відведена змістовій лінії **«Сюжетні задачі»**.

Сюжетні задачі виступають важливим засобом ілюстрації і конкретизації навчального матеріалу; розвитку пізнавальних процесів, оволодіння прийомами розумової діяльності; виховання вольових якостей, естетичних почуттів; розвитку вміння будувати судження, робити висновки; формування в учнів мотивації їхньої навчальної діяльності, інтересу та здатності до цієї діяльності. Сюжетні задачі, особливо практично зорієнтовані, забезпечують зв'язок математики із реальним життям дитини, виявлення учнем своєї компетентності. Уміння розв'язувати задачі є показником навченості й наукованості, здатності до самостійної навчальної діяльності.

Метою цієї змістової лінії є формування в учнів загального уміння працювати із задачею, умінь розв'язувати задачі певних типів.

У 1-му і 2-му класах формують поняття про задачу (просту або складену), її структурні елементи, сутність процесу розв'язування. Основним завданням є набуття учнями загального уміння розв'язувати сюжетні задачі. Починаючи з 3-го класу розглядаються типові задачі; головним завданням виступає формування в учнів уміння розв'язувати задачі певних типів. У 3-му і 4-му класах вдосконалюють загальне уміння розв'язувати задачі.

З огляду на методичну доцільність, задачі на знаходження суми трьох доданків розглядаються у межах підрозділу **«Прості задачі»**. Запис їх розв'язання виразом є простішим для учнів, ніж розв'язання двома діями. Крім цього, такі задачі в подальшому широко засто-

совуються для підготовки учнів до роботи із задачами на розкриття суті множення.

Сюжетні задачі подають з поступовим підвищенням складності. Основою для навчання розв'язування сюжетних математичних задач є ознайомлення з трійками взаємопов'язаних величин, які знаходяться у пропорційній залежності, взаємозв'язку між однойменними величинами, характером зміни однієї величини залежно від зміни іншої при сталій третій. Розглядають також задачі з буквеними даними та геометричним змістом.

Уявлення про процес розв'язування задачі формується як перехід від текстової моделі (текст задачі) до схематичної (короткий запис, схематичний рисунок), а далі — до математичної (вираз, рівняння). Процес розв'язування задачі передбачає аналіз її умови, подання результатів цього аналізу у вигляді допоміжної моделі — короткого запису (схематично, таблицею, кресленням), схематичного рисунка тощо; пошук шляхів і складання плану розв'язування задачі, створення математичної моделі задачі. Під час розв'язування простих задач акцент ставиться на обґрунтуванні вибору арифметичної дії, необхідної для відповіді на запитання задачі; під час розв'язування складених — на аналітичних або синтетичних міркуваннях щодо пошуку плану розв'язування.

При роботі над задачею бажаною є перевірка правильності її розв'язку. Така перевірка може бути прямою (встановлення відповідності між числами, отриманими в результаті розв'язування, і даними в умові задачі, попередній прикидці майбутнього результату) і непрямою (складання і розв'язування оберненої задачі або розв'язування задачі іншим способом).

Для розв'язування сюжетних задач переважно обирається арифметичний спосіб; алгебраїчний вводиться лише з метою ознайомлення. Розв'язування задачі арифметичним способом записують діями з поясненням до кожної із них або за допомогою виразу. Цим забезпечується єдність виконання розумових дій аналізу і синтезу.

У початковому курсі математики в учнів формують простіші вміння працювати з інформацією — змістова лінія «Робота з даними». Основне завдання цієї змістової лінії — ознайомити молодших школярів на практичному рівні зі способами подання інформації; вчити читати й розуміти, знаходити, аналізувати, порівнювати інформацію, подану в різний спосіб, використовувати дані для розв'язування практично зорієнтованих задач.

Навчальний матеріал цієї змістової лінії дозволяє формувати в молодших школярів первинні уявлення про деякі способи обробки даних спостережень за навколишнім світом. Матеріал поданий наскрізно у вигляді основних понять і фактів, які формуються шляхом розгляду конкретних ситуацій і використання міжпредметної змістової

інформації; способів добору, упорядкування, інтерпретації даних; моделювання описаних ситуацій у формі таблиць, схем, діаграм.

Зокрема, у змістовій лінії «**Числа. Дії з числами**» використовується числовий промінь для ілюстрації початкового відрізка натурального ряду, схематичної інтерпретації арифметичних дій, відношення різницевого і кратного порівняння, таблиці складу чисел, таблиці розрядів і класів тощо. У змістовій лінії «**Величини**» для унаочнення порівняння результатів вимірювання величин використовують лінійні або стовпчасті діаграми, формують первинні уявлення про добір і накопичення даних, занесення до таблиці; зчитування інформації, заданої за допомогою лінійних і стовпчастих діаграм, таблиць, графів. Опрацювання змістової лінії «**Сюжетні задачі**» передбачає подання аналізу тексту задачі у вигляді схеми, рисунка, таблиці, ілюстрування шляхів її розв'язання за допомогою граф-схеми («дерева міркувань»).

Процес вивчення кожного розділу й теми супроводжується засвоєнням учнями відповідної математичної символіки й термінології, передбачає розвиток математичного мовлення учнів.

У програмі конкретизовано зміст навчального матеріалу для кожного класу і подано відповідні вимоги до навчальних досягнень учнів. **Послідовність розділів курсу і кількість годин для їх вивчення не вказується.** Це дозволяє авторам створювати варіативні підручники, а вчителям — складати календарно-тематичний план відповідно до навчально-методичного комплексу, за яким навчаються учні, і з огляду на конкретну навчальну ситуацію у класі та педагогічну доцільність.

Визначений у програмі обсяг навчального матеріалу є необхідним і достатнім для формування в учнів предметної математичної і ключових компетентностей, а також готовності до вивчення математики на наступному ступені освіти. Водночас передбачено диференціацію змісту навчання: до програми кожного класу подано орієнтовний перелік додаткових тем для розширеного вивчення курсу. Учитель обирає теми самостійно з огляду на індивідуальні можливості й потреби учнів.

1 клас

140 год (4 години на тиждень)

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Узагальнення і систематизація математичних уявлень, сформованих у передшкільний період Ознаки предметів Ознаки і властивості предметів.	Учень (учениця): розпізнає предмети за розміром, формою, призначенням, кольором тощо;

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загально-освітньої підготовки учнів
<p>Спільні та відмінні ознаки. Об'єднання предметів у групу за спільною ознакою. Розбиття групи предметів на підгрупи за спільною ознакою</p>	<p><i>розуміє</i> узагальнювальні слова (без уживання терміну) «кожний», «крім», «один із», «хоча б один», «всі», «деякі», логічні сполучники «і» та «або»; <i>визначає</i> спільні та відмінні ознаки предметів навколишнього світу; <i>порівнює</i> предмети за вказаними ознаками; <i>об'єднує</i> предмети в групу за спільною ознакою; <i>розбиває</i> предмети на групи за спільною ознакою; <i>будує</i> висловлювання з використанням узагальнювальних слів та логічних сполучників з допомогою дорослого</p>
<p>Ознаки, пов'язані із поняттям величини Відношення між предметами, пов'язані з їх довжиною, висотою, товщиною</p>	<p>Учень (учениця): <i>встановлює</i> відповідні відношення між предметами: більший, ніж; менший, ніж; найбільший; найменший; однакові; коротший ніж; довший за; найдовший; найкоротший; однакові за довжиною та ін.; <i>порівнює</i> і <i>впорядковує</i> предмети за довжиною, висотою, товщиною</p>
<p>Просторові відношення. Геометричні фігури (протягом року)</p>	
<p>Просторові відношення Розміщення предметів на площині та в просторі: вгорі, внизу, по центру; ліворуч, праворуч, між; під, над, на; попереду, позаду, поруч</p> <p>Напрямки руху: справа наліво, зліва направо, зверху вниз, знизу вгору</p>	<p>Учень (учениця): <i>орієнтується</i> на площині та у просторі (на аркуші паперу, на стільниці парти, робочому столі, у класній кімнаті, на подвір'ї тощо); <i>визначає</i> розміщення предметів у просторі і на площині; <i>встановлює</i> відношення між предметами, розміщеними на площині та в просторі (лівіше, правіше, вище, нижче тощо); <i>розміщує</i> предмети на площині аркуша паперу, парти тощо, <i>переміщує</i> їх у заданих напрямках; <i>вживає</i> у мовленні відповідні словесні конструкції; <i>визначає</i> взаємне розміщення оточуючих предметів</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Геометричні фігури Геометричні поняття: точка, пряма, крива, відрізок, промінь, кут, ламана (замкнена, незамкнена), многокутник (трикутник, чотирикутник, п'ятикутник, шестикутник тощо), круг. Просторові фігури: куб, куля. Позначення точок і відрізків буквами</p>	<p>Учень (учениця): <i>розпізнає</i> форму оточуючих предметів; <i>розрізняє</i> геометричні фігури — пряму, криву, відрізок, промінь, кут, ламану; многокутники; куб, кулю; <i>розпізнає і описує</i> предмети за їх формою; <i>зображує</i> точку, пряму, криву, промінь, відрізок, ламану; <i>позначає</i> точки й відрізки буквами; <i>описує</i> окремі геометричні фігури, <i>називає</i> їх ознаки</p>
Числа. Дії з числами	
<p>Лічба Сукупність предметів зі спільною ознакою. Кількість предметів сукупності. Лічба. Правила лічби. Назви чисел у межах 10. Частина сукупності предметів. Порівняння сукупностей за кількістю предметів. Практичні дії із сукупностями предметів: об'єднання, вилучення. Порядкова лічба. Порядкові відношення</p>	<p>Учень (учениця): <i>має уявлення</i> про сукупність предметів, що мають спільну ознаку; <i>розуміє</i>, що однією з характеристик сукупності предметів може бути кількість предметів у сукупності; <i>визначає</i> кількість предметів сукупності; <i>знає</i> назви чисел у межах 10; <i>називає</i> числа в прямому і зворотному порядку у межах 10; <i>позначає</i> числа цифрами; <i>виконує</i> практичні дії для об'єднання предметів (сукупностей предметів) і вилучення частини предметів із сукупності; <i>лічить</i> за правилами лічби предмети в просторі (розташовані послідовно, хаотично, по колу); <i>порівнює</i> сукупності за кількістю предметів у них способом складання пар; <i>розрізняє</i> поняття «кількісна лічба», «порядкова лічба» в процесі виконання практичних вправ; <i>відповідає</i> на питання «скільки?», «який за порядком (у заданому напрямку лічби)?»; <i>визначає</i> розташування предметів, чисел відносно вказаного («стоїть перед», «стоїть після», «стоїть між»; «попереду», «позаду»); <i>вживає</i> у мовленні відповідні кількісні й порядкові числівники</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Натуральні числа 1–10. Число 0 Числа 1–10. Числова послідовність від 1 до 10. Попереднє і наступне число. Позначення числа цифрою. Письмо цифр у зошитах в клітинку. Числовий промінь. Утворення числа способом прилічування і відлічування одиниці. Відповідність числа кількості предметів сукупності та кількості предметів сукупності — числу. Число 0. Порівняння чисел. Знаки порівняння. Склад чисел 2–10</p>	<p>Учень (учениця): <i>знає</i> склад чисел від 2 до 10; <i>називає</i> попереднє і наступне число до даного; <i>пише</i> цифри у зошитах у клітинку; <i>розуміє</i>, що цифри — це знаки для запису чисел; <i>розуміє</i> сутність натурального числа (без уживання терміну) як кількісної характеристики сукупності предметів та результатів вимірювання; <i>розуміє</i> число нуль як кількісну характеристику порожньої множини (без уживання терміну «порожня множина»); <i>розуміє</i> відмінність між числом і цифрою; <i>розуміє</i>, що число 10 записують двома цифрами; <i>утворює</i> число додаванням одиниці до попереднього і відніманням одиниці від наступного до нього числа; <i>порівнює</i> числа різними способами — за місцем чисел у числовому ряді, на основі складу чисел; <i>записує</i> результат порівняння за допомогою відповідних знаків; <i>пояснює</i> результат порівняння</p>
<p>Арифметичні дії додавання й віднімання чисел у межах 10 Дія додавання. Дія віднімання. Знаки дій додавання і віднімання. Переставний закон додавання. Взаємозв'язок додавання і віднімання. Додавання й віднімання за числовим променем. Назви компонентів та результату дій додавання та віднімання. Віднімання від числа того самого числа. Додавання й віднімання нуля</p>	<p>Учень (учениця): <i>знає</i> знаки дій додавання і віднімання; <i>знає</i> назви компонентів і результату дій додавання та віднімання; <i>розуміє</i> конкретний зміст дій додавання та віднімання; <i>розуміє</i> число нуль як результат віднімання від числа того самого числа; <i>обирає</i> схему, малюнок, які ілюструють дії додавання і віднімання; <i>утворює</i> рівності на основі складу числа; <i>використовує</i> під час обчислень властивості додавання й віднімання нуля, віднімання від числа того самого числа</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Табличне додавання й віднімання в межах 10 Додавання й віднімання чисел 1–10. Таблиці додавання чисел в межах 10. Таблиці віднімання в межах 10</p>	<p>Учень (учениця): <i>знає</i> табличні випадки додавання та віднімання у межах 10; <i>виконує</i> арифметичні дії додавання та віднімання чисел на основі знання складу числа, порядку слідування чисел у натуральному ряді, переставного закону додавання, взаємозв'язку дій додавання і віднімання; <i>застосовує</i> спосіб додавання і віднімання чисел частинами; <i>прогнозує</i> результат додавання і віднімання з огляду на те, що при додаванні натуральних чисел дістанемо більше число, а при відніманні — менше</p>
<p>Відношення різницевого порівняння Збільшення і зменшення числа на кілька одиниць. Різницеве порівняння чисел</p>	<p>Учень (учениця): <i>знає</i> слова-ознаки відношень різницевого порівняння, правило різницевого порівняння чисел; <i>розуміє</i> сутність відношення між числами «більше на...», «менше на...»; <i>обирає</i> схему, малюнок, рисунок, які ілюструють відношення різницевого порівняння, серед даних; <i>виконує</i> різницеве порівняння чисел; <i>знаходить</i> число за даним відношенням «більше на...», «менше на...»</p>
<p>Нумерація чисел у концентрі «Сотня» Десяток Лічильна одиниця — десяток, її утворення. Лічба десятками. Поняття розряду. Розрядні числа. Порівняння, додавання і віднімання розрядних чисел — десятків</p>	<p>Учень (учениця): <i>знає</i> назви розрядних чисел; <i>розуміє</i> десяток як лічильну одиницю; <i>лічить</i> десятками в межах 100; <i>порівнює, додає і віднімає</i> розрядні числа</p>
<p>Усна та письмова нумерація у межах 100 Усна і письмова нумерація чисел 11–20. Усна і письмова нумерація чисел 21–100. Назви та послідовність чисел від 1 до 100.</p>	<p>Учень (учениця): <i>називає</i> числа від 11 до 20, від 21 до 100 в прямому і зворотному порядку від будь-якого числа до вказаного; <i>називає</i> попереднє і наступне число до будь-якого числа в межах 100; <i>читає і записує</i> числа від 1 до 100;</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Читання й запис чисел від 1 до 100. Розряд десятків. Розряд одиниць. Одноцифрові та двоцифрові числа. Порівняння чисел у межах 100</p>	<p><i>розрізняє</i> одноцифрові і двоцифрові числа; <i>розуміє</i> різні способи утворення двоцифрових чисел; <i>має уявлення</i> про розряд десятків і розряд одиниць; <i>розуміє</i> позиційне значення цифри в записі двоцифрового числа; <i>визначає</i> кількість десятків і кількість одиниць у двоцифровому числі; <i>записує</i> двоцифрове число у вигляді суми розрядних доданків; <i>складає</i> запис виду: $10 = 1 \text{ дес.}, 23 = 2 \text{ дес.} 3 \text{ од.}$; <i>порівнює</i> числа в межах 100 на основі порядку слідування чисел у натуральному ряді та на основі їх розрядного складу</p>
<p>Додавання й віднімання чисел на основі нумерації у межах 100 Додавання і віднімання числа 1 ($45 + 1, 45 - 1$). Додавання і віднімання на основі десяткового складу числа ($40 + 5, 45 - 5, 45 - 40, 40 + 20, 40 - 20$)</p>	<p>Учень (учениця): <i>виконує</i> обчислення на основі знання нумерації чисел у межах 100 (з опорою на зразок); <i>додає і віднімає</i> число 1; <i>замінює</i> суму розрядних доданків двоцифровим числом; <i>віднімає</i> від двоцифрового числа його десятки або одиниці; <i>додає і віднімає</i> розрядні числа; <i>прогнозує</i> результат додавання і віднімання розрядних чисел</p>
<p>Додавання й віднімання чисел у межах 100 без переходу через розряд (ознайомлення) Додавання розрядного числа до двоцифрового ($45 + 20$). Віднімання розрядного числа від двоцифрового ($45 - 20$). Додавання одноцифрового числа до двоцифрового ($45 + 2$). Віднімання одноцифрового числа від двоцифрового ($45 - 2$). Порозрядне додавання і віднімання двоцифрових чисел ($45 + 22, 45 - 22$)</p>	<p>Учень (учениця): <i>розуміє</i> сутність порозрядного додавання і віднімання двоцифрових чисел без переходу через десяток; <i>виконує</i> обчислення у межах 100 без переходу через розряд з опорою на зразок або під керівництвом дорослого; <i>прогнозує</i> результат додавання і віднімання, зважаючи, що при додаванні дістанемо більше число, а при відніманні — менше</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Знаходження невідомого компонента арифметичних дій Знаходження невідомого доданка. Знаходження невідомого зменшуваного, невідомого від'ємника</p>	<p>Учень (учениця): <i>застосовує</i> у процесі виконання завдань правила знаходження невідомих компонентів арифметичних дій: доданка, зменшуваного, від'ємника</p>
Математичні вирази. Рівності. Нерівності (протягом року)	
<p>Числові рівності і нерівності Числова рівність. Числова нерівність</p>	<p>Учень (учениця): <i>розрізняє</i> числові рівності та нерівності; <i>читає і записує</i> числові рівності, числові нерівності; <i>складає</i> рівності й нерівності в процесі виконання практичних вправ із сукупностями предметів та за даними малюнками, схемами; <i>пояснює</i> вибір рівності чи нерівності, складеної за виконанням практичних вправ із сукупностями предметів та за даними малюнками, схемами</p>
<p>Математичні вирази Числовий вираз та його значення. Математичні вирази сума і різниця. Числові вирази на дві дії. Порівняння числа та значення числового виразу, двох числових виразів</p>	<p>Учень (учениця): <i>записує і читає</i> числові вирази, що містять дії додавання або віднімання; <i>обчислює</i> значення числового виразу, що містить одну-дві дії; <i>розуміє</i>, що застосування переставного закону додавання може спростити обчислення суми кількох доданків; <i>порівнює</i> число та числовий вираз, два числових вирази</p>
Величини (протягом року)	
<p>Довжина Одиниці вимірювання довжини: сантиметр, дециметр, метр. Вимірювання довжин відрізків. Запис результатів вимірювання довжини відрізка. Побудова відрізків заданої довжини</p>	<p>Учень (учениця): <i>має уявлення</i> про довжину як властивість об'єктів навколишнього світу мати протяжність; <i>знає</i> одиниці вимірювання довжини: сантиметр, дециметр, метр, їх скорочене позначення, співвідношення між ними; <i>розуміє</i>, які одиниці вимірювання довжини доцільно використовувати в конкретному випадку; <i>вимірює</i> довжину відрізка за допомогою лінійки; <i>вимірює</i> довжину оточуючих предметів;</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
	<p><i>записує</i> результати вимірювання із використанням різних одиниць (<i>см, дм, м</i>); <i>порівнює</i> довжини відрізків «на око», накладанням; <i>порівнює</i> довжини відрізків за результатами їх вимірювання; <i>будує</i> відрізок заданої довжини</p>
<p>Маса Одиниця вимірювання маси — кілограм. Зважування й відважування предметів. Запис результатів вимірювання маси</p>	<p>Учень (учениця): <i>знає</i> одиницю вимірювання маси — кілограм; <i>розуміє</i>, що всі предмети навколишнього середовища мають масу; <i>порівнює</i> предмети за масою «на руку»; <i>записує</i> результати вимірювання маси; <i>використовує</i> у записах скорочене позначення одиниць вимірювання маси (<i>кг</i>)</p>
<p>Місткість Одиниця вимірювання місткості — літр. Вимірювання місткості посудини за допомогою літрової мірки. Запис результатів вимірювання місткості посудини</p>	<p>Учень (учениця): <i>знає</i> одиницю вимірювання місткості — літр; <i>розуміє</i>, що посудини мають місткість; <i>порівнює</i> об'єкти за місткістю; <i>записує</i> результати вимірювання місткості; <i>використовує</i> у записах скорочене позначення одиниць вимірювання (<i>л</i>)</p>
<p>Вартість Одиниці вартості — копійка, гривня. Співвідношення між одиницями вартості</p>	<p>Учень (учениця): <i>знає</i>, що товари мають вартість, виражену грошовими одиницями; <i>знає</i> одиниці вартості (гривня, копійка) і співвідношення між ними; <i>виконує</i> найпростіші розрахунки з використанням монет і купюр; <i>записує</i> результати обчислення вартості; <i>використовує</i> у записах скорочене позначення одиниць вимірювання вартості (<i>грн, коп.</i>)</p>
<p>Час Одиниці вимірювання часу — година, доба, тиждень. Визначення часу за годинником</p>	<p>Учень (учениця): <i>знає</i> назви днів тижня та їх послідовність; <i>має</i> уявлення про добу; <i>визначає</i> час за годинником з точністю до годин;</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
	<p><i>записує</i> результати визначення часу за годинником; <i>використовує</i> у записах скорочене позначення одиниць вимірювання часу (<i>год</i>)</p>
<p>Дії з іменованими числами (величинами) Порівняння, додавання і віднімання іменованих чисел (величин)</p>	<p>Учень (учениця): <i>порівнює</i> іменовані числа (довжини, маси, місткості, вартості); <i>додає і віднімає</i> іменовані числа (довжини, маси, місткості, вартості), виражені в однакових одиницях вимірювання</p>
Сюжетні задачі (протягом року)	
<p>Поняття «задача» Поняття задачі. Структурні елементи задачі. Зв'язок умови і запитання</p>	<p>Учень (учениця): <i>знає</i> структурні елементи задачі — умова і запитання; числові дані та шукане; <i>розуміє</i>, що в умові задачі містяться числові дані, а запитання вказує на шукане; <i>визначає</i> числові дані, необхідні і достатні для відповіді на запитання задачі</p>
<p>Прості задачі Прості задачі на знаходження суми, різниці двох чисел; збільшення та зменшення числа на кілька одиниць, різницеве порівняння; знаходження невідомого доданка, зменшуваного, від'ємника. Задачі, які містять вивчені величини</p>	<p>Учень (учениця): <i>знає</i> слова-ознаки окремих відношень (збільшення, зменшення, різницевого порівняння); <i>знає</i> порядок та зміст окремих етапів роботи над задачею; <i>упорядковує</i> під керівництвом учителя запис розв'язування задачі: числові дані, знак запитання; рівність; коротка відповідь; <i>розв'язує</i> прості задачі на знаходження суми, різниці двох чисел; збільшення та зменшення числа на кілька одиниць, різницеве порівняння; знаходження невідомого доданка, зменшуваного, від'ємника; <i>складає</i> задачі за рисунками, схемами, коротким записом задачі, виразом</p>
<p>Загальні прийоми розв'язування задач Процес розв'язування задачі: ознайомлення з текстом задачі, виділення з нього умови та запитання,</p>	<p>Учень (учениця): <i>читає</i> задачу з відповідною інтонацією (робить паузу між умовою і запитанням);</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загально-освітньої підготовки учнів
<p>числових даних і шуканого, об'єкту (об'єктів) задачі, моделювання описаної ситуації за допомогою схематичних рисунків, добір і обґрунтування арифметичної дії для розв'язування задачі, запис розв'язання, формулювання та запис відповіді задачі</p>	<p><i>виділяє</i> умову і запитання, об'єкт або об'єкти, числові дані й шукане; <i>моделює</i> під керівництвом учителя описану в задачі ситуацію за допомогою короткого запису, схеми, рисунка, таблиці; <i>обґрунтовує</i> вибір арифметичної дії для розв'язування задачі; <i>записує</i> розв'язання задачі дією із значенням найменування результату, коротку відповідь; <i>формулює</i> усно повну відповідь на запитання задачі</p>
<p>Додаткові теми Додавання й віднімання двоцифрових чисел без переходу через розряд частинами. Буквена символіка (запис переставного закону додавання, взаємозв'язку між діями додавання і віднімання, властивостей арифметичних дій тощо). Подвійні числові нерівності. Порівняння значень числових виразів на основі залежності результату арифметичної дії від зміни одного з компонентів. Заміна більших одиниць вимірювання величини меншими. Заміна менших одиниць вимірювання величини більшими. Задачі на конструювання геометричних фігур. Задачі з логічним навантаженням. Моделювання описаної в задачі ситуації за допомогою відрізків, графів, таблиць</p>	

ПРИРОДОЗНАВСТВО

Пояснювальна записка

Загальна характеристика навчального предмета

Програма навчального предмета «Природознавство» розроблена на основі Державного стандарту початкової загальної освіти і передбачає ознайомлення учнів з основами знань фундаментальних природничих наук, адаптованих до можливостей і особливостей дітей молодшого шкільного віку. Базовим поняттям предмета є *природа* як цілісний системний об'єкт, який визначає добір змісту, його розподіл і способи організації навчання.

Основна мета навчального предмета «Природознавство» в початковій школі — сприяти формуванню *природознавчої компетентно-*

сти учнів шляхом засвоєння системи інтегрованих знань про неживу та живу природу, основ екологічних знань, опанування способів навчально-пізнавальної і природоохоронної діяльності, розвитку ціннісних ставлень до природи, до самого себе.

Досягнення зазначеної мети передбачає вирішення таких важливих завдань:

- формування цілісної природничо-наукової картини світу, яка відображає основні закономірності у природі та місце в ній людини;

- формування елементарних уявлень і понять про об'єкти і явища природи, їх взаємозв'язки та залежності в системі «нежива природа — жива природа», «природа — людина»;

- формування способів навчально-пізнавальної й природоохоронної діяльності, які засвоюються молодшими школярами у формі розумових і практичних умінь і навичок;

- оволодіння початковими дослідницькими умінями під час проведення практичних робіт, спостережень, дослідів;

- набуття досвіду навчально-пізнавальної й природоохоронної діяльності — здатність учня застосовувати знання, уміння і навички для розв'язання природознавчих задач та життєвих ситуацій в конкретних умовах;

- засвоєння норм морального, етичного, естетичного ставлення до природи;

- ознайомлення з традиціями шанобливого ставлення українського народу до природи.

Зміст природознавства і його структурування визначаються єдністю загальнодидактичних (гуманізації, науковості, наступності, доступності тощо) і природничих (екологічний, планетарний, українознавчий, краєзнавчий, фенологічний) принципів.

Такий підхід до розробки змісту забезпечує активність навчально-пізнавальної, природоохоронної діяльності кожного школяра.

Відповідно до базового навчального плану предмет «Природознавство» вивчається з 1 по 4 клас по дві години на тиждень. Загальний обсяг навчального часу становить 270 годин.

Особливості організації вивчення програмового матеріалу

Навчально-пізнавальний процес рекомендується базувати на компетентнісно орієнтованих завданнях з використанням сучасних освітніх технологій (розвиток критичного мислення та креативності, проблемний підхід, проектні технології). У навчальних цілях варто використовувати місцевий природознавчий та краєзнавчий матеріал, проводити регулярні екскурсії у природу, населеним пунктом, у краєзнавчий або природничий музей, будинок природи. Важливе значення для емоційно-естетичного сприйняття природи відіграють спостереження за природою, дидактичні ігри, уроки, проведені

у формі подорожі, усного журналу, репортажу з місця подій, святкування дня Землі, води, прильоту птахів і власні дослідження, творчі завдання, екологічні акції тощо. Такі форми проведення навчальних занять позитивно впливають на емоційну сферу дитини, сприяють розвитку уяви, фантазії, мислення, уваги.

Поряд із фронтальними та індивідуальними формами роботи необхідно залучати молодших школярів до колективної діяльності (парна, групова робота) із застосуванням інноваційних методик, використанням інформаційно-комунікаційних засобів.

Урізноманітнюючи методи, прийоми і засоби навчання, першорядне значення учитель надає спостереженням у природі, власним дослідженням учнів, практичним роботам, демонстраційним і фронтальним дослідом, вирішенню ситуативних завдань, а також практичній діяльності з охорони природи.

Значна увага приділяється проектній технології, впровадження якої спрямоване на стимулювання інтересу учнів до нових знань, розвиток дитини шляхом вирішення проблем і застосування здобутих знань у конкретній практичній діяльності. Усі запропоновані проекти мають, як правило, короткотерміновий характер та інтегрований зміст.

1 клас

(68 годин, 2 години на тиждень)

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Вступ (1 година)	
Для чого ми вивчаємо природознавство	Учень (учениця): <i>знає, що саме вивчає природознавство</i>
Розділ I. Навколишній світ (10 годин)	
Природа і навколишній світ. Природні та рукотворні об'єкти. Нежива і жива природа. Тіла неживої природи, їх ознаки. Тіла живої природи — організми, їх ознаки. Умови, необхідні для життя. Як людина пізнає світ. Спостереження та досліді. Значення природи для життя людини. Бережливе ставлення до природи.	Учень (учениця): <i>має уявлення про природу і навколишній світ, об'єкти неживої та живої природи, предмети створені руками людини, природні матеріали, прилади, за допомогою яких досліджують природу; знає органи чуття людини, ознаки організмів; розуміє, які умови, необхідні для життя, значення природи для життя людини;</i>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Екскурсії.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ознайомлення з об'єктами неживої та живої природи. • Спостереження за осінніми змінами в живій і неживій природі. <p>Практична робота. Дослідження дрібних деталей предметів за допомогою лупи.</p> <p>Навчальний проект. З чого виробляють папір?</p>	<p><i>уміє</i> групувати об'єкти неживої, живої природи і рукотворні предмети за суттєвими ознаками; <i>застосовує</i> спостереження та досліди для вивчення природи; правила поведінки в природі</p>
Розділ II. Нежива природа (9 годин)	
<p>Сонце та його значення для життя на Землі.</p> <p>Повітря та його властивості (існує навколо нас, без запаху, прозоре, займає весь доступний простір). Значення повітря для живої природи.</p> <p>Вода та її властивості (безбарвна, прозора, приймає форму посудина, текуча). Значення води в природі та в житті людини.</p> <p>Уявлення про пісок і глину як гірські породи, їх значення для людини.</p> <p>Ґрунт. Склад ґрунту. Значення ґрунту для живої природи і господарської діяльності людини.</p> <p>Практичні роботи.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ознайомлення з властивостями повітря. • Ознайомлення з властивостями води. • Ознайомлення з властивостями піску, глини, граніту. <p>Навчальний проект. Як економно використовувати воду в повсякденному житті?</p>	<p>Учень (учениця): <i>має уявлення</i> про значення Сонця для життя, гірські породи; <i>знає</i> властивості повітря, води, піску, глини, склад ґрунту; <i>розуміє</i> значення повітря, води, ґрунту для життя рослин, тварин, людини; <i>уміє</i> досліджувати властивості повітря, води, ґрунту;</p> <p><i>застосовує</i> правила економного використання води в побуті</p>
Розділ III. Жива природа (20 годин)	
<p>Рослини, їх будова. Деревя, кущі, трав'янисті рослини. Листяні та хвойні рослини. Дикорослі і культурні рослини. Кімнатні рослини. Догляд за кімнатними рослинами.</p>	<p>Учень (учениця): <i>має уявлення</i> про належність рослин і тварин до живої природи, будову рослин і тварин; <i>знає</i> дикорослі й культурні рослини, їх поділ за будовою на групи:</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Тварини. Дикі і свійські тварини. Комахи. Риби. Птахи. Звірі. Тварини — домашні улюбленці.</p> <p>Практичні роботи.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Вивчення будови рослин. • Догляд за кімнатними рослинами. <p>Екскурсії:</p> <ul style="list-style-type: none"> • У сад (парк, ліс). Правила поведінки у природі. • У краєзнавчий музей, зоопарк (на вибір). <p>Навчальні проекти.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Чим живляться тварини? • Звідки береться олія? • Як живуть комахи (на прикладі мурах)? • Як потрібно доглядати домашніх улюбленців — рослин і тварин? 	<p>дерева, кущі, трав'янисті, листяні та хвойні; диких і свійських тварин та ознаки, за якими їх поділяють на комах, риб, птахів і звірів;</p> <p><i>розуміє</i> з чого виробляють олію; як живуть комахи (на прикладі мурах), чим живляться звірі (на прикладі їжака);</p> <p><i>уміє</i> доглядати за кімнатними рослинами; за тваринами — домашніми улюбленцями;</p> <p><i>застосовує</i> правила поведінки у природі, під час екскурсій</p>
Розділ IV. Рідний край (14 годин)	
<p>Твій рідний край. Твоя адреса. Природа в місті (селі) та її околицях. Форми земної поверхні (рівнини, гори) в твоєму рідному краї. Водойми рідного краю. Охорона водойм. Рослини. Дикорослі рослини рідного краю. Лікарські рослини. Охорона рослин. Рослини рідного краю з Червоної книги України. Праця людей в місті (селі) з вирощування рослин (культурних, декоративних).</p> <p>Тварини. Дикі тварини рідного краю (комахи, риби, птахи, звірі). Охорона тварин. Тварини рідного краю з Червоної книги України. Праця людей з розведення свійських тварин.</p> <p>Екскурсія до водойми (у ліс, парк). Правила поведінки поблизу водойми (у лісі).</p> <p>Навчальні проекти.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Чим славиться моє рідне місто (село). • Моє улюблене місце відпочинку на природі в місті (селі) 	<p>Учень (учениця):</p> <p><i>має уявлення</i> про форми земної поверхні в своєму краї;</p> <p><i>знає</i> назву свого міста (села); домашню адресу, назви місцевих водойм, різних груп рослин, тварин;</p> <p><i>розуміє</i> необхідність охорони рослин і тварин, створення Червоної книги України, значення праці людей своєї місцевості;</p> <p><i>уміє</i> називати приклади дикорослих, зокрема лікарських, і культурних рослин та диких і свійських тварин, які належать до різних груп;</p> <p><i>застосовує</i> в повсякденному житті знання про пам'ятки природи та пам'ятні місця в рідному краї, про місцевих представників рослинного і тваринного світу</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Розділ V. Моя країна — Україна (14 годин)	
<p>Україна — моя Батьківщина. Карта України. Умовні позначення на карті (рівнини, гори, водойми). Рівнини і гори в Україні. Гори в Україні. Природа Українських Карпат. Природа Кримських гір. Водойми України. Найбільші річки. Найвідоміші в Україні озера. Значення прісних водойм для людини. Чорне та Азовське моря. Значення морів. Луки. Ліси — багатство України.</p> <p>Навчальні проекти.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Дніпро — найбільша річка України. • Київ — столиця України 	<p>Учень (учениця):</p> <p><i>має уявлення</i> про карту України та умовні позначення на ній рівнин, гір, річок, морів;</p> <p><i>знає</i> назву своєї країни — України, її столиці, основні форми земної поверхні в Україні, назви найбільших річок і озер;</p> <p><i>розуміє</i> значення лісів, луків, прісних водойм, морів: Чорного та Азовського, гір Карпатських і Кримських;</p> <p><i>уміє</i> знаходити на карті Київ, Дніпро;</p> <p><i>застосовує</i> знання про природу України для розв’язання навчальних і життєвих ситуацій</p>

ЗМІНИ, ВНЕСЕНІ ДО НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМ

УКРАЇНСЬКА МОВА

Пояснювальна записка

Замінено текст розділу:

IV. Соціокультурна змістова лінія

Реалізація змісту соціокультурної лінії передбачає загальнокультурний розвиток молодших школярів і підготовку їх до життєдіяльності в українському соціумі. Загальнокультурний розвиток здійснюється шляхом використання в процесі навчання української мови народознавчого матеріалу; текстів, у яких розкриваються сторінки історичного минулого України; інформації про відомих українців минулого і сьогодення; підготовки і залучення дітей до проведення народних та релігійних свят, обрядів, ознайомлення з історією їх виникнення; використання текстів на морально-етичну тематику для побудови переказів, репродукцій картин для написання творів за картиною тощо.

Підготовка до життя в українському соціумі передбачає засвоєння учнями назви рідної держави та її столиці, ознайомлення з державними символами України, усвідомлення значення державної мови, якою в нашій державі є українська, виховання патріотичних почуттів, толерантне ставлення до інших націй, які проживають в Україні, та їхніх мов.

Належне місце на уроках української мови повинно займати використання краєзнавчого й особливо лінгвокраєзнавчого матеріалу. У процесі опрацювання малих фольклорних форм доцільно пропонувати школярам записувати усталені вирази, прислів'я, приказки, співанки, які використовують у своєму мовленні мешканці рідного краю. Для побудови зв'язних висловлювань варто вибирати тематику, пов'язану з рідною місцевістю: складати описи рідної природи, писати про події і людей того міста чи села, в якому діти проживають, тощо.

З метою формування культури поведінки в сім'ї доцільно ознайомлювати учнів з українськими традиціями в родинних стосунках, традиційними формами звертання членів родини один до одного, зі ставленням до старших і молодших членів сім'ї.

Для забезпечення успішної адаптації в шкільному середовищі дітей потрібно вчити спілкуватися з учителями, однокласниками, старшими і молодшими школярами, обслуговуючим персоналом школи; дотримуватись правил поведінки на уроці і перерві, у класі, коридорі, спортзалі, їдальні, актовій залі, на стадіоні, подвір'ї школи тощо.

На уроках української мови варто готувати молодших школярів до виконання соціальних ролей: читача бібліотеки, глядача театру чи кінотеатру, покупця, пішохода, пасажира, перехожого, відвідувача різноманітних культурних заходів та ін. З цією метою слід використовувати тексти, у яких йдеться про поведінку людей у громадських місцях, з обов'язковим аналізом дій персонажів текстів. З метою вправлення учнів у правильному і доречному використанні формул мовленнєвого етикету та формування в молодших школярів етики спілкування доцільно пропонувати складати діалоги за ситуативними малюнками, словесно описаними ситуаціями на теми: «У театрі», «На виставці», «У магазині», «На вулиці», «У транспорті», «В їдальні», «У гостях» і подібні.

на:

IV. Соціокультурна змістова лінія

Соціокультурна змістова лінія передбачає загальнокультурний розвиток молодших школярів та підготовку їх до життєдіяльності в українському соціумі й реалізується через виховну мету уроків української мови шляхом використання текстів такої тематики (тематика текстів не розписана по класах, але передбачає її використання з урахуванням вікових особливостей і потреб учнів відповідного класу).

Сім'я: повага до старших членів родини, допомога їм, професії батьків, сімейні свята, культура прийому гостей, сімейний відпочинок (подорожі, пікніки, екскурсії тощо), дозвілля, заняття за інтересами, режим дня, самообслуговування, турбота про здоров'я, загартування, заняття спортом, гігієнічні вимоги до користування телевізором, комп'ютером.

Школа: ставлення до школи, повага до вчителів, дружні стосунки з однокласниками, взаємодопомога, дружба, ставлення до новачків у класі, шкільні свята й традиції, шкільна бібліотека, шкільні гуртки, інші позакласні заходи.

Громадські місця: правила етикетної поведінки в транспорті, магазині, поліклініці, аеропорту, кінотеатрі, музеї, зоопарку, цирку, на вулиці, ігрових майданчиках, вокзалі, екскурсії, виставці, концерті, під час спілкування мобільним телефоном, правила поведінки зі знайомими й незнайомими людьми різного віку й статусу.

Рідний край: назва рідного міста чи села, вулиці, річки, природа рідного краю, поведінка на природі, турбота про природу, історичне минуле, визначні місця, відомі люди, традиції, добрі справи для рідного краю.

Батьківщина: назва, державні символи, розташування України в Європі, Україна — спільний дім для всіх народів, які її населяють, роль української мови як державної, державні свята, події історичного минулого, відомі люди минулого й сьогодення, українські національні символи, традиції, народні свята, дитячі фольклорні твори, повага до людей інших національностей, їхніх звичаїв і традицій.

1 клас

1. Збільшено тривалість букварного періоду (розділи «Навчання читати» і «Навчання письма») з 76 до 89 годин за рахунок скорочення післябукварного періоду з 29 до 16 годин.

2. У мовній і соціокультурній змістових лініях.

Змістова лінія, розділ, тема	Зміст навчального матеріалу	Вимоги до результатів навчання
<p>Мовна змістова лінія Текст. Речення. Слово</p>	<p>Вилучено: Робота над засвоєнням власне українських загальноновживаних слів на місці засвоєних окремими учнями в дошкільному житті російських слів: <i>олівець, гумка, рядок, зошит, лялька, годинник, літак, смужка, малюнок, крапка, кишеня, сорочка</i> та ін. Уточнення правильного вимовляння українських слів, на місці яких засвоєно під впливом російської мови слова з іншим звучанням: <i>лінійка, вікно, ліс, дерево, бабуся, дідусь</i> та ін. Розташування речень за змістом у деформованому тексті</p>	<p>Вилучено: Учень (учениця): <i>володіє</i> загальноновживаними українськими словами, зокрема тими, що стосуються навчальної діяльності; <i>відрізняє</i> на слух загальноновживані українські слова від слів споріднених мов з тим самим значенням; <i>відновлює</i> деформований текст, який складається з 2–3 речень</p>
<p>Соціокультурна змістова лінія Зміст соціокультурної лінії представлено у вигляді рекомендованої тематики текстів, на матеріалі яких повинен</p>	<p>Вилучено: 1. Тематичні групи слів, що називають державу, її столицю, державну символіку, реалії життя народу (протягом року) Назва рідної держави і її столиці. Державні символи України.</p>	<p>Вилучено: Учень (учениця): <i>знає</i> назву своєї держави і її столиці; <i>має уявлення</i> про державні символи України (прапор, герб, гімн);</p>

Змістова лінія, розділ, тема	Зміст навчального матеріалу	Вимоги до результатів навчання
реалізуватися зміст мовленнєвої та мовної ліній і перенесено до пояснювальної записки	<p>Українська мова — державна мова України.</p> <p>Рідне місто чи село.</p> <p>Національні символи України — <i>верба, калина</i>.</p> <p>Народні і релігійні свята, обрядові дійства під час них</p>	<p><i>знає</i>, що українська мова є державною мовою України;</p> <p><i>знає назву</i> рідного міста чи села, вулиці, на якій мешкає;</p> <p><i>має уявлення</i> про українські національні символи (<i>верба, калина</i>);</p> <p><i>знає</i> найвідоміші народні і релігійні свята (Новий рік, свято Миколая, Різдво, Великдень, Івана Купала та ін.), обрядові дійства, у яких можуть брати участь діти</p>
	<p>2. Фольклорні твори великої і малої форм (протягом року)</p> <p>Слухання і відтворення українських народних казок.</p> <p>Відгадування доступних загадок.</p> <p>Вивчення лічилок, мирилок, скоромовок</p>	<p>Учень (учениця):</p> <p><i>сприймає на слух і розповідає</i> найвідоміші українські народні казки («Курочка Ряба», «Колобок», «Ріпка», «Рукавичка», «Колосок» та ін.);</p> <p><i>відгадує</i> найпростіші загадки;</p> <p><i>знає напам'ять</i> найвідоміші лічилки, мирилки, скоромовки і <i>використовує</i> їх під час рухливих ігор, спілкування з ровесниками</p>
	<p>3. Особливості національного мовленнєвого етикету.</p> <p>Правила мовленнєвої поведінки під час спілкування (протягом року)</p> <p>Вивчення найпростіших українських формул мовленнєвого етикету вітання, прощання, прохання. Засвоєння українських форм звертання до дітей і дорослих (Марійко, Іванку, Тамаро Петрівно, Іване Григоровичу).</p>	<p>Учень (учениця):</p> <p><i>знає і вживає</i> найпростіші українські формули мовленнєвого етикету вітання, прощання, прохання, українські форми звертання до дітей і дорослих;</p>

Змістова лінія, розділ, тема	Зміст навчального матеріалу	Вимоги до результатів навчання
	Ознайомлення з відмінностями формул мовленнєвого етикету, які використовуються у спілкуванні з людьми різного віку і статусу	<i>розрізняє і правильно обирає</i> формули етикету, що використовуються у спілкуванні з дорослими і дітьми, близькими і малознайомими людьми
	<p>4. Соціальні ролі (протягом року) Спілкування в сім'ї.</p> <p>Адаптація до соціальної ролі учня.</p> <p>Формування умінь поводитись у громадських місцях (транспорті, магазині, на вулиці).</p> <p>Поведінка на природі</p>	<p>Учень (учениця):</p> <p><i>поважає</i> членів своєї родини (батьків, бабусь і дідусів, братів і сестер); <i>ввічливо спілкується</i> з ними; <i>встановлює</i> комунікативні контакти з однокласниками; <i>ввічливо звертається</i> до вчителів, старших школярів, технічного персоналу школи; <i>знає і дотримується</i> правил ввічливої поведінки в транспорті, магазині, на вулиці; <i>доцільно використовує</i> слова ввічливості; <i>любить спостерігати</i> за природою рідного краю; <i>не завдає шкоди</i> рослинам і тваринам</p>

МАТЕМАТИКА

1 клас

Змістова лінія, розділ, тема	Зміст навчального матеріалу	Вимоги до результатів навчання
Узагальнення і систематизація математичних уявлень, сформованих у передшкільний період. Ознаки предметів	<p>Замінено:</p> <p>Об'єднання об'єктів у групу за спільною ознакою.</p> <p>Розбиття групи об'єктів на підгрупи за спільною ознакою.</p>	<p>Замінено:</p> <p><i>розуміє</i> і вживає у мовленні узагальнювальні слова «кожний», «всі», «крім», «один із», «хоча б один», «деякі»;</p> <p><i>розуміє</i> логічні сполучники «і» та «або»;</p> <p><i>визначає</i> спільні та відмінні ознаки об'єктів навколишнього світу;</p>

Змістова лінія, розділ, тема	Зміст навчального матеріалу	Вимоги до результатів навчання
	<p>на: Об'єднання предметів у групу за спільною ознакою. Розбиття групи предметів на підгрупи за спільною ознакою</p>	<p><i>порівнює</i> предмети за вказаними ознаками; <i>об'єднує</i> об'єкти в групу за спільною ознакою; <i>розбиває</i> об'єкти на групи за спільною ознакою; <i>будує судження</i> із використанням відповідних сполучників «і», «або», «якщо .., то ...»</p> <p>на: <i>визначає</i> спільні та відмінні ознаки предметів навколишнього світу; <i>порівнює</i> предмети за вказаними ознаками; <i>об'єднує</i> предмети в групу за спільною ознакою; <i>розбиває</i> предмети на групи за спільною ознакою; <i>розуміє</i> узагальнювальні слова (без уживання терміну) «кожний», «всі», «крім», «один із», «хоча б один», «деякі», логічні сполучники «і» та «або»; <i>будує</i> висловлювання з використанням узагальнювальних слів та логічних сполучників за допомогою дорослого</p>
Просторові відношення. Геометричні фігури (протягом року)		
Просторові відношення	<p>Замінено: Розміщення об'єктів на площині та в просторі</p> <p>на: Розміщення предметів на площині та в просторі</p>	<p>Замінено: <i>визначає</i> розміщення об'єктів у просторі і на площині</p> <p>на: <i>визначає</i> розміщення предметів у просторі і на площині</p> <p>Замінено: <i>визначає</i> взаємне розміщення оточуючих об'єктів</p> <p>на: <i>визначає</i> взаємне розміщення оточуючих предметів</p>
Геометричні фігури Геометричні поняття Просторові фігури	<p>Вилучено: Кут Циліндр</p>	<p>Вилучено: <i>сприймає</i> вершину многокутника як точку, сторону — як відрізок; <i>класифікує</i> геометричні фігури за певними ознаками.</p>

Змістова лінія, розділ, тема	Зміст навчального матеріалу	Вимоги до результатів навчання
		<p>Замінено: розрізняє геометричні фігури — пряму, криву, промінь, відрізок; куб, кулю, циліндр; будує відрізок, многокутники із підручного матеріалу; описує геометричні фігури</p> <p>на: розрізняє геометричні фігури — пряму, криву, промінь, відрізок; куб, кулю; будує відрізок за допомогою лінійки й олівця; описує окремі геометричні фігури</p>
Числа. Дії з числами		
Лічба	<p>Вилучено: (множина) (підмножина)</p> <p>Замінено: Кількість елементів сукупності (множини). Порівняння предметних множин за кількістю елементів. Практичні дії з предметними множинами — об'єднання, вилучення.</p> <p>на: Кількість предметів сукупності. Порівняння сукупностей за кількістю предметів. Практичні дії із сукупностями предметів — об'єднання, вилучення</p>	<p>Вилучено: виділяє з множини її частину (підмножину) за певною ознакою.</p> <p>Замінено: розуміє множину як сукупність предметів, що мають спільну ознаку; виконує практичні дії для об'єднання предметів (множин) і вилучення частини предметів (підмножини); порівнює предметні множини за кількістю елементів способом складання пар; визначає кількість елементів сукупності (множини); розуміє сутність кількісної і порядкової лічби; встановлює порядковий номер об'єкта при заданому напрямку лічби</p> <p>на: має уявлення про сукупність предметів, що мають спільну ознаку; розуміє, що однією з характеристик сукупності предметів може бути кількість предметів у сукупності; виконує практичні дії для об'єднання предметів (сукупностей предметів) і вилучення частини предметів із сукупності; порівнює сукупності за кількістю предметів у них способом складання пар;</p>

Змістова лінія, розділ, тема	Зміст навчального матеріалу	Вимоги до результатів навчання
		<p><i>визначає</i> кількість предметів сукупності;</p> <p><i>розрізняє</i> поняття «кількісна лічба», «порядкова лічба» в процесі виконання практичних вправ;</p> <p><i>відповідає</i> на питання «скільки?», «який за порядком (у заданому напрямку лічби)?»</p>
<p>Замінено: Натуральні числа 1–10 на: Натуральні числа 1–10. Число 0</p>	<p>Замінено: Відповідність числа кількості об'єктів сукупності та кількості об'єктів сукупності — числу. на: Відповідність числа кількості предметів сукупності та кількості предметів сукупності — числу. Число 0</p>	<p>Замінено: <i>розуміє</i> сутність натурального числа як кількісної характеристики скінченної непорожньої множини;</p> <p><i>розуміє</i> відмінність між числом і цифрою;</p> <p><i>обґрунтовує</i> вибір знаку при порівнянні чисел</p> <p>на: <i>розуміє</i> сутність натурального числа (без уживання терміну) як кількісної характеристики сукупності предметів та результатів вимірювання;</p> <p><i>розуміє</i> число нуль як кількісну характеристику порожньої множини (без уживання терміну «порожня множина»);</p> <p><i>розуміє</i> відмінність між числом і цифрою;</p> <p><i>розуміє</i>, що число 10 записують двома цифрами;</p> <p><i>пояснює</i> результат порівняння</p>
<p>Арифметичні дії додавання й віднімання чисел у межах 10</p>	<p>Замінено: Додавання як знаходження кількості елементів об'єднання множин, що не перетинаються. Віднімання як знаходження кількості елементів множини, які залишилися після вилучення її частини.</p>	<p>Замінено: <i>розуміє</i> зміст дій додавання та віднімання;</p> <p><i>розуміє</i> число нуль як кількісну характеристику порожньої множини, як результат віднімання рівних чисел;</p> <p><i>ілюструє</i> операцію додавання та віднімання за допомогою рисунків, схем;</p> <p><i>використовує</i> властивості додавання й віднімання нуля, віднімання рівних чисел під час обчислень</p> <p>на: <i>розуміє</i> конкретний зміст дій додавання та віднімання;</p>

Змістова лінія, розділ, тема	Зміст навчального матеріалу	Вимоги до результатів навчання
	<p>Віднімання рівних чисел.</p> <p>на: Дія додавання. Дія віднімання. Віднімання від числа того ж самого числа</p> <p>Перенесено (вилучено із наступної теми і включено в дану): Переставний закон додавання. Взаємозв'язок додавання і віднімання</p>	<p><i>розуміє</i> число нуль як результат віднімання від числа того ж самого числа; <i>обирає</i> схему, малюнок, які ілюструють дії додавання і віднімання; <i>використовує</i> під час обчислень властивості додавання й віднімання нуля, віднімання від числа того ж самого числа.</p> <p>Перенесено (вилучено із наступної теми і включено в дану):</p> <p><i>розуміє</i> сутність переставного закону додавання; <i>складає</i> за рівністю на додавання дві рівності на віднімання</p>
<p>Табличне додавання й віднімання в межах 10</p>	<p>Замінено: Прийоми додавання й віднімання чисел 1–10. Таблиці віднімання.</p> <p>на: Способи додавання й віднімання чисел 1–10. Таблиці віднімання в межах 10</p>	<p>Замінено: <i>застосовує</i> прийоми додавання та віднімання числа на основі порядку слідування у натуральному ряді, частинами, на основі переставного закону додавання, на основі взаємозв'язку дій додавання і віднімання</p> <p>на: <i>застосовує</i> під час обчислень способи додавання та віднімання чисел, що ґрунтуються на основі знання складу числа, на основі порядку слідування чисел у натуральному ряді, на основі переставного закону додавання, на основі взаємозв'язку дій додавання і віднімання, та спосіб додавання і віднімання чисел частинами</p>
	<p>Вилучено: Залежність суми від зміни одного доданка при сталому другому. Залежність різниці від зміни зменшуваного при сталому від'ємнику</p>	<p>Вилучено: <i>розуміє</i> залежність суми від збільшення (зменшення) одного з доданків при сталому другому, різниці від збільшення (зменшення) зменшуваного при сталому від'ємнику; <i>обирає</i> прийом додавання залежно від випадку обчислення</p>

Змістова лінія, розділ, тема	Зміст навчального матеріалу	Вимоги до результатів навчання
Відношення різницевого порівняння		<p>Замінено: знає слова-ознаки відношень різницевого порівняння; ілюструє відношення різницевого порівняння за допомогою рисунків, схем</p> <p>на: знає слова-ознаки відношень різницевого порівняння, правило різницевого порівняння чисел; обирає схему, малюнок, рисунок, які ілюструють відношення різницевого порівняння, серед даних; виконує різницеве порівняння чисел; знаходить число за даним відношенням «більше на...», «менше на...»</p>
Усна та письмова нумерація у межах 100		<p>Замінено: записує двоцифрове число у вигляді суми розрядних доданків</p> <p>на: записує двоцифрове число у вигляді суми розрядних доданків; складає запис виду: $10 = 1 \text{ дес.}$, $23 = 2 \text{ дес. } 3 \text{ од.}$</p>
Додавання й віднімання чисел на основі нумерації у межах 100		<p>Замінено: застосовує прийоми обчислення у межах 100 на основі знання нумерації чисел: додає і віднімає число 1; замінює суму розрядних доданків двоцифровим числом; віднімає від двоцифрового числа його десятки або одиниці, додає і віднімає розрядні числа</p> <p>на: має уявлення про способи обчислення у межах 100 на основі знання нумерації чисел; виконує додавання і віднімання чисел на основі нумерації у межах 20; застосовує способи обчислення на основі знання нумерації чисел у межах 100 з опорою на зразок; додає і віднімає число 1; замінює суму розрядних доданків двоцифровим числом; віднімає від двоцифрового числа його десятки або одиниці; додає і віднімає розрядні числа</p>

Змістова лінія, розділ, тема	Зміст навчального матеріалу	Вимоги до результатів навчання
Додавання й віднімання чисел у межах 100 без переходу через розряд		Замінено: застосовує прийоми обчислення у межах 100 без переходу через розряд на: виконує обчислення у межах 100 без переходу через розряд з опорою на зразок, під керівництвом дорослого
Математичні вирази. Рівності. Нерівності (протягом року)		
Числові рівності і нерівності	Вилучено: Істинні та хибні числові рівності й нерівності	Вилучено: розуміє, що рівності й нерівності можуть бути істинними й хибними
		Замінено: складає істинні рівності й нерівності за предметними множинами; визначає істинні та хибні рівності й нерівності, обґрунтовує свій вибір на: складає рівності й нерівності в процесі виконання практичних вправ із сукупностями предметів та за даними малюнками, схемами; обґрунтовує вибір рівності чи нерівності, складеної за виконанням практичних вправ із сукупностями предметів та за даними малюнками, схемами
Математичні вирази		Замінено: порівнює два числових вирази різними способами на: порівнює два числових вирази
Величини (протягом року)		
Довжина		Замінено: записує результати вимірювання із використанням різних одиниць на: записує результати вимірювання із використанням різних одиниць (см, дм, м)
Маса		Замінено: записує результати вимірювання маси

Змістова лінія, розділ, тема	Зміст навчального матеріалу	Вимоги до результатів навчання
		<p>на: записує результати вимірювання маси; використовує у записах скорочене позначення одиниць вимірювання маси (<i>кг</i>)</p>
Місткість		<p>Додано: використовує у записах скорочене позначення одиниць вимірювання місткості (<i>л</i>)</p>
Час		<p>Додано: записує результати визначення часу за годинником; використовує у записах скорочене позначення одиниць вимірювання часу (<i>год</i>)</p>
Дії з іменованими числами (величинами)		<p>Замінено: порівнює, додає і віднімає іменовані числа (довжини, маси, місткості, вартості) на: порівнює іменовані числа (довжини, маси, місткості, вартості); додає і віднімає іменовані числа (довжини, маси, місткості, вартості), виражені в однакових одиницях вимірювання</p>
Сюжетні задачі (протягом року)		
Прості задачі	<p>Вилучено: Обернена задача (ознайомлення)</p>	<p>Замінено: знає порядок роботи над задачею, зміст окремих її етапів; складає задачі за рисунками, схемами, виразом на: має уявлення про порядок та зміст окремих етапів роботи над задачею; складає задачі за рисунками, схемами, коротким записом задачі, виразом</p>
Загальні прийоми розв'язування задач		<p>Замінено: моделює під керівництвом учителя описану в задачі ситуацію за допомогою схематичних рисунків; записує розв'язання задачі</p>

Змістова лінія, розділ, тема	Зміст навчального матеріалу	Вимоги до результатів навчання
		<i>на:</i> моделює під керівництвом учителя описану в задачі ситуацію за допомогою короткого запису, схеми, рисунка, таблиці; записує розв'язання задачі дією із зазначенням найменування результату, коротку відповідь
Додаткові теми	Вилучено: Додавання і віднімання двоцифрових чисел без переходу через розряд частинами. Буквена символіка (запис переставного закону додавання, взаємозв'язку між діями додавання і віднімання, властивостей арифметичних дій тощо). Подвійні числові нерівності. Порівняння значень числових виразів на основі залежності результату арифметичної дії від зміни одного з компонентів. Істинні та хибні висловлювання. Заміна більших одиниць вимірювання величини меншими. Заміна менших одиниць вимірювання величини більшими. Задачі на конструювання геометричних фігур. Задачі з логічним навантаженням. Моделювання описаної в задачі ситуації за допомогою відрізків, графів, таблиць	

ПРИРОДОЗНАВСТВО

1 клас

Змістова лінія, розділ, тема	Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Світ в якому ти живеш	Змінено кількість годин: 14 годин на 10 годин Переструктуровано і змінено: Що треба знати про природу. Жива і нежива природа. Як людина пізнає світ. Спостереження та досліді.	Переструктуровано і змінено: наводить приклади об'єктів живої та неживої природи; об'єктів створених руками людини; природних матеріалів, з яких людина виробляє предмети вжитку;

Змістова лінія, розділ, тема	Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
	<p>Природні та рукотворні об'єкти (тіла). Живі організми, їхні ознаки та умови, необхідні для життя, різноманітність. Значення природи для життя людини. Бережливе ставлення до природи.</p> <p>Екскурсії.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ознайомлення з об'єктами неживої та живої природи. • Спостереження за осінніми змінами в живій і неживій природі. <p>Практична робота. Дослідження дрібних деталей предметів за допомогою лупи.</p> <p>Дослідницький практикум. З чого це виготовлено? («Запитай у батьків»)</p> <p>на: Природа і навколишній світ. Природні та рукотворні об'єкти. Нежива і жива природа. Тіла неживої природи, їх ознаки. Тіла живої природи — організми, їх ознаки. Умови, необхідні для життя.</p> <p>Як людина пізнає світ. Спостереження та дослідження. Значення природи для життя людини. Бережливе ставлення до природи.</p> <p>Екскурсії.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ознайомлення з об'єктами неживої та живої природи. • Спостереження за осінніми змінами в живій і неживій природі. 	<p>називає органи чуття людини; має уявлення про: спостереження та дослідження як методи вивчення природи; ознаки живих організмів; прилади, за допомогою яких досліджують природу; групує об'єкти неживої і живої природи, природи і рукотворні об'єкти за суттєвими ознаками; спостерігає в групі за об'єктами живої та неживої природи; досліджує природні об'єкти та об'єкти, створені людиною; порівнює об'єкти (тіла) неживої і живої природи; знає правила поведінки в природі; аналізує ілюстрації у підручнику і здобуває з них необхідну інформацію; працює в групі: обговорює в групах і складає розповідь про екскурсію; дотримується правил поведінки під час екскурсії</p> <p>на: <i>має уявлення</i> про природу і навколишній світ, об'єкти неживої та живої природи, предмети створені руками людини, природні матеріали, прилади, за допомогою яких досліджують природу; <i>знає</i> органи чуття людини, ознаки організмів; <i>розуміє</i>, які умови, необхідні для життя, значення природи для життя людини, <i>уміє</i> групувати об'єкти неживої, живої природи і рукотворні предмети за суттєвими ознаками;</p>

Змістова лінія, розділ, тема	Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
	<p>Практична робота. Дослідження дрібних деталей предметів за допомогою лупи.</p> <p>Навчальний проект. З чого виробляють папір?</p>	<p><i>застосовує</i> спостереження та досліди для вивчення природи; правила поведінки в природі</p>
<p>Світ неживої природи</p>	<p><i>Змінено кількість годин:</i> 7 годин на 9 годин</p> <p><i>Переструктуровано і змінено:</i></p> <p>Вода та її властивості. Вода в природі та в житті людини.</p> <p>Повітря та його властивості. Значення повітря для живої природи.</p> <p>Ґрунт. Значення ґрунту для живої природи і господарської діяльності людини.</p> <p>Гірські породи, їх значення для людини.</p> <p>Практична робота. Ознайомлення з колекцією гірських порід рідного краю.</p> <p>Демонстрація властивостей води (безбарвна, прозора, приймає форму посудини, тече).</p> <p>Демонстрація властивостей повітря (існує навколо нас, без запаху, прозоре, намагається зайняти увесь доступний простір).</p> <p>Дослідницький практикум. Куди зникає вода з калюжі?</p> <p><i>на:</i></p> <p>Повітря та його властивості (існує навколо нас, без запаху, прозоре, займає весь доступний простір). Значення повітря для живої природи.</p> <p>Вода та її властивості</p>	<p><i>Переструктуровано і змінено:</i></p> <p>називає складові неживої природи;</p> <p>має уявлення про значення Сонця для живої природи;</p> <p>називає властивості повітря, води, склад ґрунту;</p> <p>спостерігає:</p> <p>досліди, які демонструють властивості повітря, води та ґрунту;</p> <p>досліджує властивості повітря;</p> <p>розпізнає 2–3 види гірських порід своєї місцевості;</p> <p>розповідає:</p> <p>про значення повітря, води, ґрунту для життя рослин, тварин, людини;</p> <p>про використання людиною гірських порід (2–3 приклади);</p> <p>про економне використання води;</p> <p>дотримується інструкцій і правил техніки безпеки при проведенні демонстраційних дослідів, практичних робіт</p> <p><i>на:</i></p> <p><i>має уявлення</i> про значення Сонця для життя, гірські породи;</p> <p><i>знає</i> властивості повітря, води, піску, глини, склад ґрунту;</p> <p><i>розуміє</i> значення повітря, води, ґрунту для життя рослин, тварин, людини;</p>

Змістова лінія, розділ, тема	Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
	<p>(безбарвна, прозора, приймає форму посудини, текуча). Значення води в природі та в житті людини. Уявлення про пісок і глину як гірські породи, їх значення для людини. Ґрунт. Склад ґрунту. Значення ґрунту для живої природи і господарської діяльності людини</p> <p>Практичні роботи.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ознайомлення з властивостями повітря. • Ознайомлення з властивостями води. • Ознайомлення з властивостями піску, глини, граніту. <p>Навчальний проект. Як економно використовувати воду в повсякденному житті?</p>	<p><i>уміє</i> досліджувати властивості повітря, води, ґрунту; <i>застосовує</i> правила економного використання води в побуті</p>
Світ живої природи	<p>Змінено кількість годин: 17 годин на 20 годин</p> <p>Переструктуровано і змінено: Рослини, їхня будова. Дерева, кущі, трав'яні рослини. Листяні та хвойні рослини. Дикорослі і культурні рослини. Кімнатні рослини. Догляд за кімнатними рослинами. Тварини. Дикі і свійські тварини. Комахи. Риби. Птахи. Звірі. Тварини живого куточка, домашні улюбленці.</p> <p>Практична робота. Вивчення будови рослин.</p> <p>Практична робота. Догляд за кімнатними рослинами.</p> <p>Екскурсії:</p> <ul style="list-style-type: none"> • у сад (парк, сквер, ліс). Правила поведінки у природі; 	<p>Переструктуровано і змінено: називає частини (квіткової) рослини; ознаки комах, птахів, звірів; знає правила поведінки в природі; порівнює дерева, кущі, трав'яні рослини; листяні і хвойні рослини; будову різних видів комах, риб, птахів, звірів; групує зображення дикорослих і культурних рослин, пояснюючи сутність групування; класифікує зображення комах, риб, птахів, тварин, пояснюючи сутність класифікації; розглядає ілюстрації підручника і здобуває з них необхідну інформацію; працює в парі: доглядає за кімнатними рослинами; за тваринами в живому куточку;</p>

Змістова лінія, розділ, тема	Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
	<ul style="list-style-type: none"> у краєзнавчий музей, шкільний живий куточок, зоопарк (на вибір). <p>Дослідницький практикум. Як живуть мурахи?</p> <p><i>на:</i> Рослини, їх будова. Деревя, куці, трав'янисті рослини. Листяні та хвойні рослини. Дикорослі і культурні рослини. Кімнатні рослини. Догляд за кімнатними рослинами.</p> <p>Тварини. Дикі і свійські тварини. Комахи. Риби. Птахи. Звірі. Тварини — домашні улюбленці.</p> <p>Практичні роботи.</p> <ul style="list-style-type: none"> Вивчення будови рослин. Догляд за кімнатними рослинами. <p>Екскурсії.</p> <ul style="list-style-type: none"> У сад (парк, ліс). Правила поведінки у природі. У краєзнавчий музей, зоопарк (на вибір). <p>Навчальні проекти.</p> <ul style="list-style-type: none"> Чим живиться їжак? Звідки береться олія? Як живуть комахи (на прикладі мурах)? Як потрібно доглядати домашніх улюбленців — рослин і тварин? 	<p>підкується про птахів взимку; працює в групі: аналізує малюнки підручника, розповідає про отриману інформацію, про результати спостережень за тваринами; спостерігає за життям тварин у природі, в живому куточку; допомагає птахам узимку; дотримується інструкцій і правил техніки безпеки при проведенні спостережень, практичних робіт, екскурсій; оцінює конкретні приклади поведінки в природі, власну діяльність</p> <p><i>на:</i> <i>має уявлення</i> про належність рослин і тварин до живої природи, будову рослин і тварин; <i>знає</i> дикорослі й культурні рослини, їх поділ за будовою на групи: дерева, куці, трав'янисті, листяні та хвойні; дикі й свійські тварини, та ознаки, за якими їх поділяють на комахи, риб, птахів і звірів; <i>розуміє</i>, з чого виробляють олію; як живуть комахи (на прикладі мурах), чим живляться звірі (на прикладі їжака); <i>уміє</i> доглядати за кімнатними рослинами; за тваринами — домашніми улюбленцями; <i>застосовує</i> правила поведінки у природі, під час екскурсій</p>

Змістова лінія, розділ, тема	Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Рідний край	<p>Змінено кількість годин: 10 годин на 14 годин</p> <p>Переструктуровано і змінено:</p> <p>Природа в місті/селі та її околицях. Водойми рідного краю. Охорона водойм. Дикорослі рослини рідного краю. Лікарські рослини. Охорона рослин. Червона книга. Червонокнижні рослини рідного краю. Культурні рослини рідного краю. Тварини рідного краю. Охорона тварин. Свійські тварини рідного краю. Праця людей в місті/селі.</p> <p>Екскурсія до водойми (у ліс). Правила поведінки поблизу водойми (у лісі).</p> <p>Міні-проект. Моє улюблене місце відпочинку на природі в місті (селі).</p> <p>Дослідницький практикум. Чим славиться моє місто (село)</p>	<p>Переструктуровано і змінено: знає назву свого міста (села); домашню адресу; називає водойми рідного краю; пам'ятки природи в рідному краї;</p> <p>2–4 представники вивчених систематичних груп об'єктів живої природи <i>своєї місцевості</i> (дикорослі (лікарські рослини), культурні рослини; дикі, свійські тварини; гриби; рослин і тварин, занесених до Червоної книги України;</p> <p>дотримується правил поведінки поблизу водойм;</p> <p>пояснює господарське значення лісів, культурних рослин, свійських тварин своєї місцевості; значення праці людей своєї місцевості;</p> <p>знаходить необхідну інформацію з додаткових джерел знань про природу свого краю та обговорює отриману інформацію;</p> <p>формулює висновки про необхідність захищати рослини і тварин рідного краю;</p> <p>працює в парі: аналізує інформацію, висуває пропозиції, аргументи, судження щодо розв'язання сумісного завдання;</p> <p>працює в групі: аналізує розповідь вчителя, малюнки, текст підручника, розповідає про отриману інформацію; про результати спостережень у природі; презентує міні-проект;</p> <p>спостерігає за життям тварин;</p> <p>дотримується інструкцій і правил техніки безпеки при проведенні спостережень, екскурсій;</p> <p>досліджує особливості природи рідного міста (села);</p> <p>оцінює власну діяльність</p>

Змістова лінія, розділ, тема	Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
	<p>на: Твій рідний край. Твоя адреса. Природа в місті (селі) та його околицях. Форми земної поверхні (рівнини, гори) в твоєму рідному краї. Водойми рідного краю. Охорона водойм. Рослини. Дикорослі рослини рідного краю. Лікарські рослини. Охорона рослин. Рослини рідного краю з Червоної книги України. Праця людей в місті (селі) з вирощування рослин (культурних, декоративних). Тварини. Дикі тварини рідного краю (комахи, риби, птахи, звірі). Охорона тварин. Тварини рідного краю з Червоної книги України. Праця людей з розведення свійських тварин. Екскурсія до водойми (у ліс, парк). Правила поведінки поблизу водойми (у лісі). Навчальні проекти.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Чим славиться моє рідне місто (село). • Моє улюблене місце відпочинку на природі в місті (селі) 	<p>на: <i>має уявлення</i> про форми земної поверхні в своєму краї; <i>знає</i> назву свого міста (села); домашню адресу, назви місцевих водойм, різних груп рослин, тварин; <i>розуміє</i> необхідність охорони рослин і тварин, створення Червоної книги України, значення праці людей своєї місцевості; <i>уміє</i> називати приклади дикорослих, зокрема лікарських, і культурних рослин та диких і свійських тварин, які належать до різних груп; <i>застосовує</i> в повсякденному житті знання про пам'ятки природи та пам'ятні місця в рідному краї, місцевих представників рослинного і тваринного світу</p>
Моя країна Україна	<p>Змінено кількість годин: 8 годин на 14 годин Переструктуровано і змінено: Україна — моя Батьківщина. Карта України. Умовні позначення на карті (рівнини, гори, водойми). Водойми України. Найбільші річки та озера України їх значення для людини. Чорне та Азовське моря. Значення морів. Гори України.</p>	<p>Переструктуровано і змінено: має уявлення про: карту України та умовні позначення на ній рівнин, гір, річок, морів; знає: назву Батьківщини, столицю України, назви (2–3) морів, гір та найбільших річок України; знаходить на карті України рівнини, гори, водойми; пояснює господарське значення водойм;</p>

Змістова лінія, розділ, тема	Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
	<p>Природа Українських Карпат. Природа Кримських гір.</p> <p>Міні-проект. Як облаштувати джерело?</p> <p>Дослідницький практикум. Мандрівка Україною, про яку ти мрієш.</p> <p><i>на:</i> Україна — моя Батьківщина. Карта України. Умовні позначення на карті (рівнини, гори, водойми). Рівнини і гори в Україні. Водойми України. Найбільші річки. Найвідоміші в Україні озера. Значення прісних водойм для людини. Чорне та Азовське моря. Значення морів. Гори в Україні. Природа Українських Карпат. Природа Кримських гір. Ліси — багатство України.</p> <p>Навчальні проекти. Дніпро — найбільша річка України. Київ — столиця України</p>	<p>наводить приклади позитивного і негативного ставлення людини до природи;</p> <p>моделює в процесі навчальної гри оптимальні форми поведінки у взаємовідносинах з природою;</p> <p>працює в парі: аналізує інформацію, висуває пропозиції щодо розв’язання сумісного завдання;</p> <p>працює в групі: аналізує розповідь вчителя, малюнки, текст підручника, розповідає про отриману інформацію;</p> <p>оцінює власну діяльність</p> <p><i>на:</i> <i>має уявлення</i> про карту України та умовні позначення на ній рівнин, гір, річок, морів; <i>знає</i> назву своєї країни — України, її столиці, основні форми земної поверхні в Україні, назви найбільших річок і озер; <i>розуміє</i> значення лісів, прісних водойм, морів: Чорного та Азовського, гір Карпатських і Кримських;</p> <p><i>уміє</i> знаходити на карті Київ, Дніпро;</p> <p><i>застосовує</i> знання про природу України для розв’язання навчальних і життєвих ситуацій</p>

ІНСТРУКТИВНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ ЩОДО КОНТРОЛЮ ТА ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ*

*Додаток до листа
Міністерства освіти і науки України
від 28 січня 2014 № 1/ 9-74*

Контроль та оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів загальноосвітніх навчальних закладів здійснюється відповідно до наказу Міністерства освіти і науки від 21.08.2013 № 1222 «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти».

Виявлення рівня навчальних досягнень учнів відбувається в процесі контролю, структурними компонентами якого є перевірка та оцінювання результатів навчальної діяльності.

Об'єктами контролю у процесі початкового навчання є складники предметних компетентностей: знання про предмети і явища навколишнього світу, взаємозв'язки і відношення між ними; вміння та навички застосовувати засвоєні знання; досвід творчої діяльності; ціннісні ставлення.

Контроль і оцінювання в процесі навчання молодших школярів є одним із важливих засобів мотивації і стимулювання їх учбово-пізнавальної діяльності. Так, позитивна оцінка у поєднанні з іншими мотивами учіння сприяє розкриттю перспектив успіху дитини, створює і підтримує позитивний емоційний настрій, викликає бажання вчитися, сприяє формуванню адекватної самооцінки.

Основними функціями контролю і оцінювання навчальних досягнень учнів є: **мотиваційна, діагностувальна, коригувальна, прогностична, навчально-перевірвальна, розвивальна, виховна.**

Діагностувальна функція контролю дає змогу учителеві виявити прогалини і помилки в знаннях і вміннях відповідно до поставлених цілей, з'ясувати причини їх виникнення і відповідно коригувати учбово-пізнавальну діяльність школярів та способи управління нею. Таким чином у процесі контролю відбувається «коригування», а не «доучування».

* Витяг: контроль та оцінювання навчальних досягнень учнів 1-го класу.

Отримані результати контролю використовуються з метою прогнозування шляхів удосконалення методики навчання предмета в цілому, передбачення засобів удосконалення результатів навчальних досягнень окремих учнів.

Навчально-перевірочна функція контролю полягає, насамперед, у поліпшенні якостей знань та вмінь молодших школярів. Так, організація перевірки в логічній послідовності — з одного боку, та вимога повноти й обґрунтування відповідей — з іншого, забезпечують систематизацію і узагальнення засвоєного змісту. Спонування дітей до використання результатів спостережень, прикладів з власного життя поглиблює і розширює їхні знання та вміння. Усне або письмове виконання різнорівневих завдань, що перевіряються сприяє їх осмисленню, усвідомленню та закріпленню, застосуванню за зразком, за аналогією та у нових ситуаціях.

Контроль сприяє розвитку волі, уваги, мислення, пам'яті, мовлення учнів, їх пізнавальної активності і самостійності. У процесі контролю доцільно формувати вміння взаємо- і самоконтролю (взаємо- і самоперевірки, взаємо- і самооцінювання), взаємо- і самокоригування, що є одним із його найважливіших завдань, а також розвивати рефлексивні уміння, тобто здатність обмірковувати свої дії, критично оцінювати їх і свідомого ставитися до навчання.

Результати контрольної діяльності мають виховне значення. Об'єктивно і методично правильно організований контроль розкриває невикористані резерви, можливості дитини, стимулює учнів до систематичної наполегливої праці, зумовлює формування важливих якостей особистості: відповідальності, здатності до подолання труднощів, самостійності.

Перевірка й оцінювання передбачає систематичне й об'єктивне визначення рівня навчальних досягнень учнів відповідно до програмових вимог. Систематичність зумовлена дидактичною доцільністю здійснення контролю на всіх етапах процесу навчання. Об'єктивність контролю полягає у запобіганні вчителем суб'єктивних і помилкових оцінних суджень, які не відображають реальних досягнень учнів у навчанні.

У початкових класах застосовуються такі **види контролю**: поточний, періодичний, тематичний, семестровий, річний; державна підсумкова атестація.

Вибір видів контролю (перевірки й оцінювання), їх зміст, послідовність, взаємозалежність, час проведення визначаються специфікою навчальних предметів.

Поточний контроль здійснюється в процесі вивчення теми з метою визначення рівня розуміння і первинного засвоєння учнями окремих елементів змісту теми, зв'язків між ними та засвоєним змістом попередніх тем уроків, закріплення знань, умінь і навичок, їх

актуалізації перед вивченням нового матеріалу. Результати поточної перевірки фіксуються в оцінних судженнях або в балах.

Періодичний контроль має на меті визначення й оцінювання сформованості загальнопредметних умінь і навичок (аудіювання, читання, усне мовлення тощо), якими оволодівають учні впродовж вивчення окремих предметів. Цей вид контролю передбачає перевірку, що здійснюється через певний період навчання.

Тематичний контроль здійснюється у формі тематичної контрольної роботи після опанування програмової теми чи розділу. У разі, коли тема розрахована на велику кількість годин, її розподіляють на логічно завершені частини — підтеми. Якщо ж програмова тема невелика за обсягом, то її об'єднують з однією або кількома наступними темами.

Тематична оцінка в балах виставляється з урахуванням усіх точних оцінок, отриманих під час вивчення теми (підтеми).

Підсумкове оцінювання за семестр здійснюється на основі результатів тематичного оцінювання з урахуванням динаміки зростання рівня навчальних досягнень учня/учениці.

Річна оцінка виставляється на основі семестрових оцінок з урахуванням динаміки зростання рівня навчальних досягнень учня/учениці.

Облік результатів контролю ведеться учителем у класних журналах і табелях навчальних досягнень учнів 2–4-х класів.

Усі види перевірки навчальних досягнень учнів здійснюються за допомогою різних **методів**, вибір яких зумовлюється особливостями змісту навчального предмета, його обсягом, рівнем узагальнення, віковими можливостями учнів.

У початкових класах застосовуються такі методи: усна перевірка (бесіда, розповідь учня); письмова перевірка (самостійні і контрольні роботи, твори, перекази, диктанти, тестові завдання тощо); практична перевірка (дослід, практична робота, навчальний проект, спостереження, робота з картами, заповнення таблиць, побудова схем, моделей тощо). Відносно новим є використання тестових завдань, які є стандартизованим засобом перевірки, що цілеспрямовано і економно у часі може кількісно виявити рівень навчальних досягнень учнів, а також компетентнісних завдань.

Для перевірки навчальних досягнень учнів необхідно застосовувати завдання різних когнітивних рівнів: на відтворення знань, на розуміння, на застосування в стандартних і змінених навчальних ситуаціях, вміння висловлювати власні судження, ставлення, оцінки.

Письмові контрольні роботи з будь-якого предмета в початкових класах проводять на другому або третьому уроці за розкладом в середині робочого тижня (бажано — вівторок-середа), не більше однієї такої роботи в день, а протягом тижня — не більше двох.

За **формою** організації навчально-пізнавальної діяльності учнів перевірка може бути: індивідуальною, парною, груповою, фронтальною.

Для розвитку самооцінювальної діяльності можна використовувати портфоліо учнівських досягнень, в якому протягом певного часу накопичуються результати виконання різних завдань, що переконливо ілюструють індивідуальне зростання в розвитку дитини.

Оцінювання має ґрунтуватися на позитивному принципі, що передусім передбачає врахування рівня досягнень учнів, а не ступеня їхніх невдач.

Об'єктивність і точність оцінок забезпечуються такими критеріями:

— якість знань (міцність, повнота, глибина, узагальненість, системність, дієвість);

— сформованість ключових, загально предметних і предметних компетентностей, способів навчальної діяльності (виконання за зразком, за аналогією, в нових ситуаціях);

— володіння досвідом елементарної творчої діяльності (частково-пошуковий і пошуковий рівні);

— володіння досвідом емоційно-ціннісного ставлення до навколишнього світу, до інших людей, до самого себе.

На основі зазначених критеріїв виділяються **інтегровані рівні** навчальних досягнень учнів початкових класів. Їх загальнодидактичні характеристики такі:

початковий рівень (1–3 бали) — учень/учениця засвоїв/засвоїла знання у формі окремих фактів, елементарних уявлень, які може відтворити; володіє різними видами умінь на рівні копіювання зразка виконання способу дії; виконує самостійну роботу під безпосереднім керівництвом учителя, але допомогу не може сприйняти відразу, а потребує детального кількарядового її пояснення;

середній рівень (4–6 балів) — учень/учениця володіє знаннями у формі понять, відтворює їх зміст, ілюструє прикладами з підручника; відповідь будує у засвоєній послідовності; володіє вміннями на рівні виконання способів діяльності за зразком у подібній ситуації; самостійну роботу виконує зі значною допомогою;

достатній рівень (7–9 балів) — учень/учениця володіє поняттями, відтворює їх зміст, ілюструє не тільки відомими, а й новими прикладами, встановлює відомі внутрішньопонятійні зв'язки; вміє розпізнавати об'єкти за різними ознаками, які охоплюються засвоєними поняттями; під час відповіді може відтворити засвоєний зміст в іншій послідовності, не змінюючи логічних зв'язків; володіє вміннями на рівні застосування способу діяльності за аналогією; самостійні роботи виконує з незначною допомогою вчителя; володіє вміннями виконувати окремі етапи розв'язання проблеми і застосовує їх у співробітництві з учителем;

високий рівень (10–12 балів) — учень/учениця володіє системою понять в межах, визначених навчальними програмами, встановлює як внутрішньопонятійні, так і міжпонятійні зв'язки; вміє

розпізнавати об'єкти за різними ознаками, відповідь аргументує новими прикладами; вміє застосовувати способи діяльності за аналогією і в нових ситуаціях; самостійні роботи виконує без допомоги вчителя; виконує творчі завдання.

Під час оцінювання навчальних досягнень учнів вчителю важливо виявляти доброзичливість, терпіння, поєднувати вимогливість з індивідуальним підходом, порівнювати виявлені досягнення дитини не тільки з нормою, але й із її попередніми успіхами. Індивідуальний підхід передбачає врахування індивідуальних особливостей, пізнавальних здібностей, темпу роботи учнів тощо.

Особливості безбального оцінювання

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки від 21.08.2013 № 1222 «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти» оцінювання навчальних досягнень учнів здійснюється вербально: у 1 класі з усіх предметів інваріантної складової; у 2–4 класах з предметів інваріантної складової: «Сходинки до інформатики», «Музичне мистецтво», «Образотворче мистецтво», інтегрованого курсу «Мистецтво», «Основи здоров'я», «Фізична культура». <...>

У процесі контрольної оцінювальної діяльності при безбальному оцінюванні використовуються як усні, так і письмові оцінні судження, які характеризують процес навчання і відображають кількісний і якісний результати процесу навчання: ступінь засвоєння знань і вмінь з навчальних предметів та рівень розвитку учнів.

Відмова від використання балів у 1-х класах пов'язана з віковими особливостями учнів початкових класів. 6–7-річний школяр по-особливому сприймає оцінку своєї діяльності. У нього переважає зовнішня мотивація діяльності. У цьому віці дитина поки що не вміє об'єктивно оцінювати результати своєї діяльності, здійснювати контроль і самоконтроль, оцінку і самооцінку.

У дошкільному віці в дитини сформувалося позитивне ставлення до себе. Під впливом різноманітних чинників шкільного життя ці уявлення піддаються серйозному випробуванню.

Навчання, як правило, пов'язане як із успіхами, так і з помилками та невдачами, а отже, і з низькими оцінками. Тому оцінка здатна викликати в учня гострі переживання: радість, емоційне задоволення успіхом, сором за невдачу, внутрішній протест проти осуду тощо. Радість і задоволення досягненнями в навчанні підтримують мотивацію навчання, створюють позитивний емоційний фон у стосунках з учителем і однолітками. Почуття гіркоти, невдоволеність невдачами можуть спричинити неусвідомлений конфлікт з оточенням, зниження самооцінки, зневіру, небажання вчитися.

Так, оцінювання вчителем дитина не відносить до своєї діяльності, а сприймає як заохочення чи покарання, позитивне або негативне ставлення до неї.

Для шести-семирічного школяра, який відчуває труднощі в засвоєнні навчального матеріалу, заохочення навіть найменшого успіху має велике значення. Тому, розставляючи акценти в оцінці успіхів і невдач, учитель повинен дбати про домінування позитивних переживань, пов'язаних із засвоєнням знань.

Слід пам'ятати, що в найменшого школяра самооцінка ще не диференційована, тож учительська оцінка його конкретних дій переноситься на особистість загалом. Негативна оцінка особистості учня, коли він так прагне до визнання, може призвести до затримки в розвитку. Зважаючи на зазначене, доцільно під час оцінювання характеризувати роботу учня, а не його особистість, використовуючи вислови на зразок: *правильно чи неправильно; я твоєю роботою задоволена чи не задоволена; сьогодні твоя відповідь повніша чи недостатньо повна, ніж на попередньому уроці тощо*, замість: *ти найрозумніший; я тобою не задоволена*.

У процесі контролю слід враховувати індивідуальні психологічні якості дитини. Здебільшого варто заохочувати дітей сором'язливих, пасивних, з хворобливим самолюбством, рідше і стриманіше — самовпевнених.

Вміло користуючись у роботі з учнями педагогічною вербальною оцінкою, вчитель закладає основи для формування в них умінь об'єктивно оцінювати хід і результати своєї діяльності, стимулює розвиток навчальних мотивів.

У процесі вербального оцінювання навчальної діяльності шести-семирічних учнів доцільно використовувати такі **форми і прийоми**:

1) різні форми схвалення, погодження, підбадьорювання, виражені словесно та за допомогою міміки, жести, модуляції голосу: *справився; уже краще; чудово; видно, що стараєшся; задоволена твоєю роботою та ін. У такій же формі висловлюють зауваження, заперечення, осуд: спробуй не поспішати і довести до лінії; обведи зразок і напиши так само; як ти думаєш, що в тебе не так, як на зразку? тощо;*

2) розгорнуте словесне оцінювання (вчитель аналізує хід роботи, її результат, коментує спосіб виконання, показує, що саме варте уваги, стимулює учнів наслідувати зразок відповіді, показує раціональніші способи роботи, пояснює можливість сказати зрозуміліше, точніше);

3) перспективна й відстрочена оцінка (вчитель роз'яснює, за яких умов учень може в перспективі одержати найвище схвалення);

4) динамічна виставка окремих дитячих робіт з будь-якого виду діяльності (малюнки, зошити, вироби тощо), яка організовується для ознайомлення з нею колективу школи й батьків;

5) ігрова оцінка — нагородження переможців, учасників гри різними ігровими атрибутами.

У процесі безбального оцінювання важливим є навчальний діалог-аналіз відповіді учня чи результативності виконаної ним роботи. Коментар до процесу оцінювання спочатку здійснюється вчителем. Пізніше, в міру сформованості контрольних оцінних умінь і навичок власну оцінку з коментарем зможуть висловлювати і учні.

У повному обсязі оцінні судження вчителя чи учнів висловлюються в такій послідовності:

- відзначення позитивних сторін відповіді та успішно виконаних аспектів практичної роботи;
- чітке визначення (в доброзичливій формі) допущених помилок та недоліків (так, щоб учень усвідомив свої прорахунки);
- визначення шляхів подолання прогалин у знаннях, рекомендації щодо удосконалення практичних навичок із конкретною інформацією про можливість ліквідації недоліків;
- висловлення віри, доброзичливої впевненості в тому, що учень докладе необхідних зусиль і досягне вищих показників навчальних досягнень.

Саме у такий спосіб висловлення оцінних суджень у дитини формується свідоме ставлення до навчання, віра в свої сили, бажання поліпшити результат своєї навчальної діяльності. <...>

Протягом всього періоду навчання, який проходить без використання балів, вчитель цілеспрямовано працює над формуванням в учнів навичок самостійного оцінювання результатів власної навчальної діяльності.

Основними принципами безбального навчання є: *критеріальність; пріоритет самооцінки; безперервність; гнучкість і варіативність інструментарію оцінки; поєднання якісної та кількісної складових оцінки; природність процесу контролю та оцінки.*

Критеріальність. Змістовий контроль та оцінка будуються на основі вимог до навчальних предметів. Кожному з критеріїв відповідають показники, які є зрозумілими для учнів. Наприклад, працюючи в прописах (зошитах для письма та розвитку мовлення) над написанням елементів літер, роботу можна оцінити за різними показниками: дотримання нахилу; висота елементів букв; дотримання відстані між елементами та ін. При списуванні речень можуть бути виділені такі показники: написання великої літери на початку речення; ставлення крапки (знака оклику, знака питання) в кінці речення; пропуск літер та ін.

Пріоритет самооцінки. Одним із завдань безбального навчання є формування в учнів навичок самостійного оцінювання результатів власної навчальної діяльності. Важливою умовою формування

таких навчальних дій є дотримання такої послідовності: спочатку учень сам оцінює свою роботу, а потім робота оцінюється однокласниками або вчителем. Таким чином, внутрішня самооцінка повинна передувати зовнішній. Це дозволить дитині побачити, що будь-яка навчальна робота виконується, в першу чергу, для себе, а не для вчителя. Дотримання вказаної послідовності оцінювання допоможе в майбутньому сформувати в учнів ціннісне ставлення до процесу і результату навчальної роботи.

Основною функцією самоконтролю і самооцінки учнів на даному етапі навчання є самостійне визначення власних потенційних можливостей, навчальних досягнень, а також усвідомлення проблем, необхідних для вирішення у процесі навчання.

Для формування адекватної самооцінки важливим є застосування двох самооцінок учнів: прогностичної (оцінка попередньої роботи) і ретроспективної (оцінка виконаної роботи).

Неперервність. Контролю та оцінці підлягають не лише результати навчання, але й сам процес. З урахуванням неперервності процесу навчання важливо перейти від традиційної оцінки кінцевого результату до оцінювання процесу наближення до результату навчання. При цьому учень має право на помилку, яка може бути ним виправлена, що забезпечить прогрес у навчанні.

Наприклад, при засвоєнні правопису ненаголошених голосних у корені слова, оцінюючи кінцевий результат, вчитель фіксує лише наявність помилки.

Для оцінювання процесу навчання виділяємо таку послідовність кроків (операцій): постановка наголосу; виділення букви, що позначає ненаголошений голосний звук; виділення кореня слова; підбір однорідних слів; підбір перевірного слова; визначення правильного написання. <...>

Поєднання якісної та кількісної складових оцінки.

Якісна складова оцінки відображає рівень особистісного розвитку учнів, зокрема, таких важливих характеристик особистості, як самостійність, відповідальність, комунікативність, уміння працювати в групі, в парі, ставлення до навчальної праці, рівень прикладених зусиль, індивідуальний стиль мислення та ін.

Кількісна складова дозволяє вибудувати шкалу індивідуальних досягнень учнів, порівнювати сьогоденні досягнення учня з його попередніми успіхами.

Поєднання якісної та кількісної складових оцінки забезпечує найбільш повну картину динаміки розвитку кожного учня з урахуванням його індивідуальних здібностей і особливостей.

Природність процесу контролю та оцінки. Контроль та оцінка повинні застосовуватися у природних для учнів умовах, які знижують стрес і напруження.

Контроль та оцінка результатів навчальної діяльності

У процесі навчання важливо застосовувати такі *види контролю*:

- **за місцем у процесі навчання:**

попередній контроль, що дає можливість визначити висхідний рівень підготовки учнів з навчальних дисциплін;

поточний контроль, що носить навчальний характер і супроводжує процес засвоєння кожної теми, що вивчається, та дозволяє визначити ступінь зростання учнів у засвоєнні навчального матеріалу. Його результати дають можливість учителю вчасно реагувати на недоліки, виявляти їхні причини та приймати необхідні заходи для їх подолання, повернутися до недостатньо засвоєних дій, операцій і способів діяльності;

тематичний контроль дозволяє здійснити перевірку результативності засвоєння учнями матеріалу певної теми чи розділу навчальної програми

- **за змістом:**

прогностичний (плануючий) контроль визначає послідовність виконання операцій навчальної дії чи кількість таких операцій;

поопераційний контроль керує правильністю, повнотою і послідовністю виконання операцій, що входять до складу дії;

контроль за результатом здійснюється після виконання дії;

- **за суб'єктами контрольно-оцінної діяльності:**

зовнішній контроль здійснюється учителем чи однокласниками (взаємоконтроль і взаємооцінка);

внутрішній (рефлексивний) контроль здійснюється учнем/ученицею (самоконтроль і самооцінка).

Змістовий контроль та оцінка відображають якісний результат процесу навчання. Результати навчальної діяльності розглядаються відносно особистісних показників кожного окремого учня. Індивідуальна динаміка розвитку учня і ступінь засвоєння ним знань та вмінь визначаються у співставленні з його власними результатами, отриманими попередньо і не допускають порівнянь його з іншими дітьми.

Предметом контрольно-оцінної діяльності є:

— ступінь оволодіння знаннями і уміннями учнів з навчальних дисциплін;

— рівень особистісного розвитку учнів.

Контроль та оцінювання знань та умінь учнів

Усний контроль здійснюється з використанням фронтальної, групової, парної та індивідуальної форм. Слід урахувати, що монологічне мовлення учнів початкових класів тільки формується, тому неприпустимо зловживати індивідуальним усним опитуванням молодших школярів.

Самостійні роботи проводяться в рамках здійснення поурочного контролю і дозволяють фіксувати ступінь засвоєння навчального матеріалу в процесі його вивчення.

Перевірні роботи спрямовані на перевірку засвоєння окремих питань навчальної теми. Згідно з навчальною програмою вчитель визначає з кожної теми об'єм знань, умінь та навичок, на основі чого складаються та проводяться перевірні роботи.

Контрольні роботи спрямовані на виявлення результативності засвоєння учнями матеріалу визначеної теми чи розділу навчального предмета.

Тестові завдання можуть бути використані при формуванні самостійних, перевірних і контрольних робіт. Завдання тестових робіт допомагають встановити наявність чи відсутність в учнів певних знань і умінь.

Контроль та оцінка рівня особистісного розвитку учнів

Змістовий контроль та оцінка рівня особистісного розвитку учнів спрямовані на виявлення індивідуальної динаміки розвитку учнів від початку навчального року до його закінчення.

Основними показниками особистісного розвитку учнів є:

- сформованість загальнонавчальних умінь та навичок;
- сформованість основних ціннісних орієнтирів, які визначають мотиваційну основу особистості;
- сформованість навчально-пізнавальних інтересів;
- здатність до узгоджених дій з урахуванням іншої позиції;
- самостійність дій, суджень, критичне ставлення до власних та інших дій;
- адекватність самооцінки;
- вираження творчості у різних видах діяльності.

Динаміка розвитку учнів визначається вчителем спільно з шкільним психологом на основі результатів психолого-педагогічного моніторингу.

Відкрита демонстрація своїх досягнень учнями передбачає пред'явлення накопичених протягом року результатів навчальної праці (презентації усіх робіт учнів організуються в різних формах (виставки, різні заходи), у тому числі з використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

Організація контрольно-оцінної діяльності

У навчальному процесі поєднуються контрольно-оцінна діяльність учителя, контрольно-оцінна діяльність учня у відношенні один одного (взаємоконтроль та взаємооцінка) і контрольно-оцінна діяльність учнів відносно процесу і результату власної діяльності (самоконтроль і самооцінка).

Для того, щоб оцінка стала засобом розвитку активності та ініціативи самого учня, він повинен навчитися самостійно здійснювати контроль та оцінку. Тому головним завданням вчителя є цілеспрямоване формування самостійності учнів у здійсненні контрольно-оцінної діяльності.

Формування адекватної самооцінки учня — дуже складний процес. З перших днів навчання учнів у школі вчитель працює з учнями над формуванням навичок співпраці, найпростіших методів самооцінки та самоконтролю.

У першому класі закладаються основи діяльності з самооцінки:

- перш, ніж оцінювати виконану дію, необхідно визначити разом з учнями показники, за якими буде здійснюватися оцінювання;
- оцінка будь-якої дії спочатку здійснюється дитиною і тільки потім дорослим (пріоритет самооцінки);

— обговорення можливих причин розбіжності оцінок дорослого і дитини проводиться індивідуально в довірливому середовищі. <...>

Слід розрізняти *ретроспективну* (після виконання завдання) і *прогностичну* (до виконання роботи) самооцінку. Першочергово ведеться робота з формування ретроспективної самооцінки. Тільки тоді, коли здійснення контролю і оцінки стане звичною нормою для учнів, можна переходити до формування прогностичної самооцінки.

Вчитель може висловлювати оціночні судження в різних формах: словесній. (*Ти правильно виконав завдання. Ти правильно розв'язав задачу. Ти акуратно виконав роботу. Твоя робота достойна високої оцінки тощо*); графічній (лінієчки самооцінки; сходинки зростання, графіки тощо), знаковій (знаки «+», «-» та ін.).

При оцінюванні в балах рекомендується використовувати в контрольно-оцінній діяльності повний алгоритм оцінювання, що включає словесно-оціночне судження і виставлення оцінки в балах.

Орієнтовні вимоги до ведення та оцінювання учнівських зошитів

Для навчальної роботи в початкових класах використовуються зошити, що відповідають чинним в Україні стандартам, з такими видами графічної сітки:

— у дві горизонтальні лінії різної інтенсивності з похилими лініями:

- у дві горизонтальні лінії різної інтенсивності без похилих ліній;
- з горизонтальними лініями;
- у клітинку з нормою лініювання $5,0 \times 5,0$ мм.

На кожній сторінці зошита із зовнішнього боку вертикального зрізу залишається поле завширшки 2 см, відмежоване вертикальною лінією червоного кольору. <...>

Для контрольних робіт з мов і математики використовується окремий зошит, у якому учні виконують також роботу над помилками.

За потреби можна також використовувати зошити з друкованою основою з інших предметів інваріантної складової, що разом із підручником становлять єдиний навчальний комплект.

Кожна письмова робота, виконана учнем початкових класів в зошитах (у т. ч., в зошитах з друкованою основою), перевіряється до наступного уроку.

У 1 та 2 класах зошити підписує вчитель, у 3–4 класах — це роблять учні за зразком, написаним учителем на дошці, наприклад:

<i>Зошит для робіт з української мови учениці 2-А класу Шепетівської ЗОШ I — III ст. № 2 Потієнко Ірини</i>	<i>Зошит для робіт з математики учня 2-А класу Батуринського НВК «Пролісок» Варакути Георгія</i>
<i>Зошит для контрольних робіт з математики учня 4-А класу Варварівської ЗОШ I ст. Васильченка Михайла</i>	<i>Зошит для контрольних робіт з української мови учениці 4-А класу Бахмацької ЗОШ I — III ст. № 1 Дорош Лідії</i>

Прізвище та ім'я учня/учениці записується в родовому відмінку однини.

У кінці підпису зошита крапка не ставиться.

У письмовій роботі з мов і математики рекомендується зазначати дату виконання роботи, яка це робота (*класна* чи *домашня*), вид завдання (*вправа, диктант, твір, переказ, задача* тощо), заголовок зв'язного тексту (переказу, розповіді тощо). У кінці заголовків крапка не ставиться.

На розсуд учителя у 1, 2 та 3 класах вид завдання можна не зазначати з метою економії часу на уроці.

Дату та назву роботи учні записують, починаючи з 2 класу початкової школи. <...>

У 1–4 класах рекомендується використовувати для письма кулькову ручку з пастою синього або фіолетового кольору, а для креслення — олівець.

Під час виконання письмової роботи учням рекомендується дотримуватися однакових інтервалів між словами, дописувати кожен рядок до кінця, орієнтуючись на правила переносу і не виходячи за межі рядка, дотримуватися абзаців.

Якщо потрібно виправити помилку, учень має закреслити неправильно написану літеру чи цифру навскіс (справа наліво) і замість неї зверху написати потрібну літеру чи цифру. Якщо треба замінити слово, словосполучення, речення або числовий вираз, то його слід закреслити тонкою горизонтальною лінією, а не брати в дужки, оскільки дужки є пунктуаційним знаком, і далі записати правильно.

Виправлення (закреслення та поновлення) написаного треба робити ручкою, а не олівцем.

Учні мають бережливо використовувати зошит: не починати новий, доки не списано попередній; користуватися обгортками; не бруднити сторінок; не виривати аркушів.

Заміна зошитів блокнотами або окремими аркушами паперу не рекомендується.

Усі записи в зошиті вчитель здійснює каліграфічно і грамотно.

Ведення робочих зошитів з мов та математики оцінюється щомісяця протягом кожного семестру.

При цьому рекомендується брати до уваги:

— у зошитах з мов: каліграфію, грамотність, культуру оформлення письмових робіт і наявність робіт над помилками. За кожний параметр виставляється від 1 до 3 балів;

— у зошитах з математики: охайність зошита та культуру оформлення робіт (дата, назва та вид роботи, розміщення завдань на сторінці, охайність креслень і виправлень, робота над помилками тощо). За мовні помилки оцінка не знижується. Також не впливають на цю оцінку математичні помилки — вони враховуються під час перевірки кожної письмової роботи.

Оцінку за ведення зошитів заносять до класного журналу і враховують як поточну.

Орієнтовні вимоги до оформлення письмових робіт з мов

У період навчання грамоти учні 1 класу виконують навчальні завдання в зошиті з друкованою основою (зошити для письма і розвитку мовлення), де подано зразки написання літер, їх поєднань, окремих слів і речень, а також вправи на розвиток мислення і мовлення школярів.

Щоб навчити першокласників орієнтуватись у розлініюванні зошита та для виконання індивідуальних, диференційованих вправ і завдань, починаючи з листопада (січня), можна паралельно практикувати виконання окремих завдань у шкільних зошитах з таким самим розлініюванням.

Завдання, пов'язані з мовним аналізом (креслення схем речень, звуко-складової структури слів, «друкування» тощо), першокласникам рекомендується виконувати в окремому зошиті в клітинку.<...>

Записи на новій сторінці зошита учні починають робити з першого робочого рядка.

Початок запису тексту і його заголовки мають бути на одній сторінці. Якщо залишаються вільні рядки на сторінці, то їх можна використовувати для виконання інших завдань на розсуд учителя.

Між датою і назвою роботи (класна, домашня), між назвою та видом роботи, а також між видом роботи та заголовком рядок не пропускають. У зошитах з графічними сітками у дві горизонтальні лінії

різної інтенсивності з похилими лініями та без них між кінцевим рядком тексту однієї письмової роботи і початком наступної рекомендуємо пропускати один робочий рядок; у зошитах з графічною сіткою з горизонтальними лініями — два робочі рядки для відокремлення однієї роботи від іншої та для виставляння оцінки і записів учителя.

Орієнтовні вимоги до оформлення письмових робіт з математики

Навчальні письмові завдання з математики учні виконують у зошитах у клітинку.

Запис математичних завдань розпочинають на другій повній клітинці зверху та другій клітинці від поля чи згину сторінки зошита.

Між записами дати, назви роботи та її виду в зошитах з математики пропускають одну клітинку.

Між кінцевим рядком завдання однієї письмової роботи і початком наступної в зошитах з математики пропускають чотири клітинки для виставляння оцінки та для поміток учителя.

Літери і цифри рекомендується писати у клітинці зошита похило, кожну цифру, знак і літеру записувати в окремій клітинці.

Цифри в 1–4 класах записуються висотою в одну клітинку. Малі літери в 1–2 класах — висотою в одну клітинку, в 3–4 класах — $2/3$ клітинки. Великі літери в 1–4 класах пишуть заввишки в півтори клітинки.

Математичні вирази можна розміщувати в рядок або в стовпчик.

Між виразами відстань добирають довільно (2–3 клітинки), але з дотриманням симетрії та економії паперу.

Для полегшення пошуку способу розв'язання задачі пропонується записувати текст задачі коротко, використовуючи різноманітні форми: схему, таблицю, графічні умовні позначення, малюнок, орієнтуючись на опорні слова тексту. Добір форми скороченого запису задачі учень здійснює самостійно. Незначні неточності в записі короткої умови не впливають на оцінку.

У запитанні задачі найменування одиниць величини пишуть повністю, наприклад:

Скільки кілограмів картоплі в двох кошиках?

Після чисел найменування пишуть скорочено (відповідно до Державного стандарту України «Інформація та документація. Скорочення слів в українській мові у бібліографічному описі. Загальні вимоги та правила» (ДТСУ 3582-97), затвердженого наказом Держстандарту України від 4 липня 1997 р. № 391):

— без крапки: 3 мм, 5 см, 7 дм, 9 м, 12 км; 2 г, 7 кг, 9 ц, 10 т; 12 с, 17 хв, 15 год; 15 грн;

— крапка ставиться після скороченого найменування грошової одиниці — копійки: 20 к.

Одиниці швидкості скорочено записують так: 60 м/с (або 60 м за 1 с), 17 км/год (або 17 км за 1 год).

Одиниці площі: 18 см^2 , 31 дм^2 , 73 м^2 . Висота цифри 2 біля літери орієнтовно становить $1/2$ клітинки.

Назви предметів біля цифри записують за правилами скорочень: *8 д. (8 дерев), 14 гр. (14 гривів), 36 ябл. (36 яблук).*

У відповіді до задачі назви предметів пишуть повністю: *учень прочитав 5 казок.*

У 1 і 2 класах відповідь задачі записують коротко, наприклад: *7 кг цукру. <...>*

Орієнтовні вимоги до перевірки письмових робіт

Учителю рекомендується систематично перевіряти та оцінювати якість виконання учнями кожної письмової роботи, оскільки це дає можливість визначити рівень засвоєння знань, умінь та навичок і планувати на діагностувальній основі навчально-корекційну роботу.

Усі письмові роботи навчального і контрольного характеру перевіряються до наступного уроку. Після перевіреної роботи рекомендується виконувати роботу над помилками колективно під керівництвом учителя чи самостійно.

Кожен вид помилок як з мови, так і з математики потребує від учителя відповідного способу виправлення.

Графічно неправильно написану літеру або цифру вчитель підкреслює і на полях чи в окремому рядку для практичного вправлення дає зразок правильного їх написання.

Під час формування графічних навичок допускається виправлення форми літери чи цифри з метою вказування, де саме учень припускається помилки. Неправильність нахилу помічається похилою лінією поряд зі знаком, який дитина написала неправильно.

Граматичні та пунктуаційні помилки вчитель підкреслює і виправляє власноруч.

Стилістичні і лексичні — підкреслює хвилястою лінією. На наступних уроках найтипівіші з них колективно обговорюються, внаслідок чого неправильно побудовані речення удосконалюються і записуються в зошит.

До виправлення помилок у письмових роботах учитель може підходити диференційовано: у зошитах учнів, які навчаються на достатньому і високому рівнях, підкреслити слово з помилкою, в інших учнів — підкреслити помилку. Саме виправлення пропонується зробити учням під час виконання роботи над помилками. Виправляти записи повністю бажано в зошитах учнів, які неспроможні зробити це самостійно. Такий підхід до перевірки учнівських зошитів потребує повторного їх перегляду.

Помічену в обчисленнях помилку вчителю рекомендується тільки підкреслити, а учню — правильно обчислити й виправити її.

У зошитах учнів, які самостійно не можуть виправити неправильний результат обчислення, учитель може закреслити його і зверху написати правильний.

Виправляти неправильний результат по написаному не рекомендується.

Якщо учень помилився під час розв'язування складеної задачі в доборі дії чи в обчисленнях у ній, бажано запропонувати, щоб він правильно розв'язав усю задачу і заново записав її розв'язання.

Якщо задача розв'язана правильно, але неправильно сформульовано пояснення чи відповідь, варто підкреслити цей текст і запропонувати учневі правильно його сформулювати й записати заново.

Усі записи, зроблені вчителем в учнівському зошиті (виправлення помилок, підкреслення, зразки письма, оцінка, фрази типу *Правильно, Уже значно краще* тощо), виконуються чітко, каліграфічно й охайно пастою червоного кольору.

Далі наводимо рекомендації щодо особливостей оцінювання з окремих навчальних предметів.

УКРАЇНЬСЬКА МОВА І МОВИ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН (МОВИ НАВЧАННЯ)

Об'єктами перевірки й оцінювання навчальних досягнень учнів з мови навчання є складники комунікативної компетентності:

- досвід мовленнєвої діяльності (аудіативні уміння, здатність вести діалог, будувати монологічні зв'язні висловлювання в усній і письмовій формах, уміння виразно читати і розуміти зміст прочитаного);
- знання про мову і мовлення, мовні уміння й навички;
- орфографічні і пунктуаційні вміння й навички;
- графічні навички письма, техніка, швидкість письма, культура оформлення письмових робіт.

І. Оцінювання досвіду мовленнєвої діяльності

<...>

3. Читання

Перевірка сформованості вміння читати в 1 класі вбачається за доцільне здійснювати індивідуально наприкінці навчального року на матеріалі (готує вчитель), у якому використано всі букви алфавіту, склади різних типів. <...>

При оцінюванні сформованості уміння читати в 1 класі беруться до уваги: спосіб читання (складами, цілими словами); правильність читання; швидкість і розуміння прочитаного.

II. Оцінювання знань з мови, мовних умінь і навичок

<...>

III. Оцінювання орфографічних і пунктуаційних умінь

Основною формою перевірки орфографічної та пунктуаційної грамотності є контрольне *списування* і контрольний текстовий *диктант*.

Контрольне списування рекомендується проводити в 1 класі — у кінці року, в 2–4 класах — наприкінці кожного семестру. <...>

Обсяги текстів для диктантів і списування: у 1 класі — 20–30 слів, у 2 класі — 30–50 слів, у 3 класі — 50–70 слів, у 4 класі — 70–90 слів.

<...>

IV. Оцінювання графічних навичок письма, техніки, швидкості письма, культури оформлення письмових робіт

Графічні навички письма, техніка, швидкість письма і культура оформлення письмових робіт перевіряються шляхом списування з друкованого тексту. У 1 класі списування доцільно проводити на кінець навчального року, в 2–4 класах — у кінці кожного семестру.

За списаний текст рекомендуємо виставляти дві оцінки: одна — за грамотність, друга — за каліграфію, швидкість і культуру оформлення письмової роботи.

Грамотність оцінюється за такими самими вимогами, що й диктант.

При оцінюванні *графічних навичок (каліграфії) і дотримання гігієнічних правил* письма в 1 класі береться до уваги: правильність написання літер та їх поєднання, охайність. <...>

V. Зведений перелік перевірних робіт, які проводяться в 1–4 класах

Вид перевірки	1 клас (оцінювання без балів)		2 клас (I сем. — оцінювання без балів за ріш. пед-ради)		3 клас		4 клас	
	I сем.	II сем.	I сем.	II сем.	I сем.	II сем.	I сем.	II сем.
Аудіювання	–	–	1	1	1	1	1	1
Діалог	–	–	1	–	1	–	1	–
Усний переказ	–	–	–	1	–	–	–	–
Усний твір	–	–	–	–	–	1	–	1
Читання	–	1	–	–	–	–	–	–
Письмовий переказ	–	–	–	–	–	1	1	–

Вид перевірки	I сем.	II сем.	I сем.	II сем.	I сем.	II сем.	I сем.	II сем.
Письмовий твір	–	–	–	–	–	–	–	1
Перевірка мовних знань і вмінь	–	–	2	2	2	2	2	2
Диктант	–	–	1	2	2	2	2	2
Списування	–	1	1	1	1	1	1	1
Державна підсумкова атестація	–	–	–	–	–	–	–	1
Загальна кількість перевірок за семестр	–	2	6	7	7	8	8	9

УКРАЇНЬСЬКА МОВА І МОВИ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН ЯК МОВИ ВИВЧЕННЯ

Оцінювання навчальних досягнень з української мови як державної та інших мов як навчальних предметів рекомендуємо здійснювати згідно з основними цілями навчання, які передбачають формування комунікативної компетентності з урахуванням інтересів і можливостей учнів початкової школи.

Об'єктами перевірки й оцінювання є:

- мовленнєві уміння з аудіювання, говоріння, читання, письма;
- сформованість певного кола знань про мову, мовні та правописні уміння, графічні навички письма.

У 1–4 класах проводиться:

- поточне оцінювання (у 1–2 (I семестр) класах — безбальне, у 3–4 — бальне за знання з мови й мовні вміння — усне опитування, тестові завдання);

— періодичний контроль й оцінювання рівня сформованості умінь з аудіювання, говоріння (діалогічне й монологічне мовлення), читання й письма та фонетико-графічні й орфографічні уміння у 3–4 класах;

- підсумкове оцінювання за семестр, рік.

Періодичний контроль сформованості тих чи інших видів навчальної діяльності радимо проводити фронтально (аудіювання, списування чи диктант) й індивідуально (діалогічне й монологічне мовлення). Діалогічне мовлення перевіряється в I семестрі, а монологічне — у II.

Кожен вид навчальної діяльності рекомендуємо перевіряти один раз на семестр, а орфографічні й граматичні уміння — двічі на семестр.

Орієнтовні вимоги до оцінювання навчальних досягнень з української мови як державної й національних мов як навчальних предметів залежать від спорідненості чи неспорідненості з рідною, що дає можливість, урахувати ступінь складності оволодіння цими мовами та кількість годин, відведених на їх засвоєння, диференціювати вимоги.

Вимоги до перевірки й оцінювання навичок мовленнєвої діяльності

I. Аудіювання (слухання і розуміння прочитаного)

Перевірці підлягають вміння вислухати незнайомий художній текст з 1–2 прослуховувань у 1 класі й з 1 — у 2–4 класах у школах зі спорідненими мовами навчання та з 2–3 прослуховувань — у 1–2 класах і 1–2 — у 3–4 класах у школах із неспорідненими мовами навчання та зрозуміти його. Перевірку доцільно здійснювати раз на семестр.

Розуміння прослуханого радимо виявляти за допомогою завдань тестового характеру — використовувати серію запитань з варіантами відповідей на них. Учням 1, 2 класів пропонують 4 запитання, на які можна відповісти словами «так» — «ні». <...>

Правильна відповідь на кожне із запитань за прослуханим текстом у 1 класі оцінюються безбально, 2–3 класах — 3 балами; у 4 класі — 2.

Обсяг тексту визначається таким чином, щоб при неквапливому інтонаційно оформленому читанні вчителем (зі швидкістю 70–100 слів за хвилину) час його неперервного звучання був у таких межах:

Клас	Споріднені мови	Неспоріднені мови
	Кількість слів	Кількість слів
1	80–100	70–90

II. Говоріння (діалогічне та монологічне мовлення)

Вимоги до оцінювання діалогічного мовлення

Рекомендуємо перевіряти вміння: складати, розігрувати діалог і будувати усний переказ чи усний твір.

Вважаємо за доцільне, щоб протягом року учень одержав дві оцінки, які покажуть його успіхи у розвитку усного мовлення: одну — за діалогічне та другу — за монологічне мовлення.

Під час перевірки навички говоріння радимо враховувати ступінь самостійності роботи, міру допомоги вчителя. Учням початкового та середнього рівня доцільно пропонувати різноманітні допоміжні матеріали: малюнки, окремі репліки (підказки), зразки діалогу, план висловлювання тощо. Учні, які досягли достатнього рівня, можуть виконувати відповідні завдання за незначною допомогою, високо-го — самостійно.

Діалогічне мовлення

Одиницями контролю є уміння:

— складати й розігрувати діалог відповідно до запропонованої ситуації чи ситуативного малюнка й мети спілкування (мовленнєвого завдання);

— додержуватися правил етикету;

— вживати етикетну лексику й форми звертання;

— дотримуватись норм літературної мови (лексична й граматична правильність);

— орієнтація на слухача,

а також:

— відповідність вжитих реплік-відповідей змісту запитань;

— міра самостійності у веденні діалогу;

— відповідність кількості вжитих реплік зазначеному обсягу.

Монологічне мовлення

Одиницями контролю є:

— змістовність, послідовність (логіка), чіткість розповіді;

— відповідність темі;

— лексична, орфоепічна та граматична правильність мовлення;

— орієнтація на слухача;

— відповідність обсягу розповіді зазначеним вимогам.

Орієнтовний обсяг складеного учнями діалогу
(кількість реплік на кожного із співрозмовників)

Клас	Споріднені мови	Неспоріднені мови
1	4 репліки, враховуючи етикетні формули початку й кінця розмови	3 репліки, враховуючи етикетні формули початку й кінця розмови

<...>

Техніка письма та культура оформлення письмових робіт

Об'єктами перевірки є вміння писати, вживаючи букви українського чи алфавіту мови, яка вивчається як друга, з належною швидкістю, правильно відтворюючи форму великих і малих рукописних букв, правильно поєднувати їх у слові і розташовувати слова на лініях сітки зошита. Перевіряється також охайність і вміння оформити письмову роботу (розташувати на рядку заголовок тексту, дотримуватися полів тощо). <...>

V. Знання з мови, мовні вміння

Перевірку знань з мови та мовних умінь радимо здійснювати під час поточного опитування та виконання завдань тестового характеру.

Рекомендуємо перевіряти знання та уміння, що стосуються матеріалу, який не збігається в рідній та українській (іншій) мові, що

вивчається як друга: правильно визначати наголос, добирати слова на певну тему; розрізняти значення слів, добирати синоніми й антоніми; розпізнавати народні вислови та слова, вжиті в переносному значенні; змінювати форму слова в залежності від іншого; правильно вживати родові та відмінкові закінчення іменників, прикметників та особові форми дієслів; будувати (доповнювати, перетворювати) сполучення слів та різні за синтаксичною структурою речення.

З цією метою пропонується комбінована перевірна робота із застосуванням завдань тестового характеру. Учні пропонують 6 завдань з трьома варіантами відповідей. З них 2 — на перевірку мовних знань, 4 — на перевірку мовних умінь.

Правильне виконання кожного із завдань, що стосуються мовних знань оцінюється 1 балом, правильно наведений приклад до кожного завдання додає ще по 1 балу. Завдання, що стосуються мовних умінь оцінюються 2 балами.

Зведений перелік перевірних робіт у 1–4 класах

(1/1 — кількість робіт за вивчення споріднених/неспоріднених мов)

Види перевірки	Кількість перевірок по класах							
	1		2		3		4	
	I сем.	II сем.	I сем.	II сем.	I сем.	II сем.	I сем.	II сем.
1. Аудіювання	-	1/1	1/1	1/1	1/1	1/1	1/1	1/1
2. Усне діалогічне мовлення	-	1/1	1/1	-	1/1	-	1/1	-
3. Усне монологічне мовлення	-	-	-	1/1	-	1/1	-	1/1
4. Читання вголос	-	-	-	1/1	-	1/1	-	-
5. Читання мовчки	-	-	-	-	-	-	1/-	1/-
6. Письмовий переказ	-	-	-	-	-	1/-	1/1	-
7. Письмовий твір	-	-	-	-	-	-	-	1/1
8. Списування	-	-	-	1/1	1/1	-/1	1/1	-
9. Диктант	-	-	-	-	-	1/1	-	1/1
10. Знання з мови, мовні вміння (поточно)	-	-	-	-	-	-	-	-
Загальна кількість перевірок	-	2/2	2/2	4/4	3/3	5/5	5/4	5/4
11. ДПА з української мови	-	-	-	-	-	-	-	1
12. ДПА з українського літературного читання в школах з навчанням російською мовою	-	-	-	-	-	-	-	1

МАТЕМАТИКА

Об'єктами перевірки й оцінювання навчальних досягнень учнів з математики є складники предметної компетентності — знання, уміння та навички, здатність їх застосовувати у навчальних і життєвих ситуаціях.

Контроль навчальних досягнень учнів рекомендуємо здійснювати шляхом поточної перевірки (1–4 класи) і тематичної перевірки (2–4 класи).

Поточну перевірку рекомендуємо проводити в усній і письмовій формі систематично в межах кожної теми, визначеної навчальною програмою. Цей вид контролю передбачається учителем під час підготовки до кожного уроку і знаходить своє відображення у поурочних планах (конспектах) уроків. Поточна перевірка може здійснюватись у формі самостійної роботи — короткотривалої (10–15 хвилин) письмової роботи, яка охоплює певну частину навчального матеріалу. Поточний контроль не обов'язково проводиться фронтально; його результати не завжди відображаються у балах. <...>

ПРИРОДОЗНАВСТВО

Об'єктами контролю у процесі навчання природознавства є складники предметної природознавчої компетентності:

— знання (у формі фактів, уявлень, понять) про предмети і явища природи, їх взаємозв'язки і залежності між ними;

— уміння виконувати різні види навчально-пізнавальних дій щодо об'єктів природи та інформації про них;

— уміння застосовувати спеціальні методи пізнання об'єктів природи (дослід, практичну роботу, спостереження);

— уміння виконувати практичні дії з об'єктами природи;

— уміння оцінювати об'єкти природи, а також власну поведінку та інших людей серед природи;

— уміння застосовувати набуті знання й навички у своєму повсякденному житті;

— уміння творчого застосування набутих природничих знань і способів діяльності в змінених ситуаціях;

— досвід емоційно-ціннісного ставлення до навколишнього світу і природи, до різноманітних видів діяльності, зокрема природоохоронної.

У процесі навчання природознавства застосовуються різні види контролю: поточний, тематичний, семестровий та річний.

Поточний контроль здійснюється на різних етапах оволодіння учнями змістом теми. Основна його функція — навчально-коригуюча. Цей вид контролю доцільний на етапі засвоєння нових знань та умінь. Він дозволяє своєчасно виявити помилки, усунути їх причини.

Поточний контроль спрямований на визначення якості і рівнів засвоєння навчального змісту.

Оцінювання відбувається за допомогою усного або письмового опитування (згідно з наказом Міністерства освіти і науки від 21.08.2013 № 1222 «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти») відповідно до вимог навчальної програми за результатами бесід, спостережень, практичних робіт, дослідів, проєктів, тестових і творчих завдань, дидактичних ігор тощо.

Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Характеристика навчальних досягнень учня/учениці
Початковий	1	Учень/учениця відтворює окремі факти та елементарні уявлення не усвідомлюючи їх суті. Спостерігає за виконанням практичних робіт, але не може пояснити сутність виконання кожної з її частин
	2	Учень/учениця відтворює незначну частину навчального матеріалу на рівні копіювання зразка, має елементарні уявлення лише за допоміжними запитаннями вчителя, допускаючи неточності і помилки, частково розуміючи відтворене. Спостерігає за виконанням практичних робіт, повторює висновки про результати спостережень зі значними помилками, не усвідомлюючи їх суті
	3	Учень/учениця відтворює незначну частину навчального матеріалу; за допомогою вчителя виконує елементарні завдання, потребує детального кількісного пояснення їх виконання. Практичні роботи виконує зі значною допомогою вчителя; спостерігає за дослідженнями, які проводить вчитель, але не може їх пояснити; може назвати окремі норми екологічної поведінки в місцевому природному середовищі; включається в роботу малої групи співробітництва, але не виявляє ініціативи і виконує роботу лише за зразком
Середній	4	Учень/учениця відтворює частину навчального матеріалу у формі понять за допомогою вчителя, віддає перевагу конкретному перелічуванню тіл, явищ, їх ознак;

Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Характеристика навчальних досягнень учня/учениці
		має утруднення встановлювати зв'язки й залежності між тілами і явищами природи, спрогнозувати результат діяльності людини та її вплив на природу. Під час практичної роботи може повторити за зразком певну операцію, дію; виконує елементарні завдання
	5	Учень/учениця за допомогою вчителя відтворює основний навчальний матеріал, дає визначення понять, допускаючи помилки й неточності, за допомогою вчителя встановлює нескладні зв'язки між природними тілами; виявляє істотні й неістотні ознаки об'єктів, але має утруднення аналізувати об'єкти у логічній послідовності; порівнює природні тіла і явища за однією ознакою та за навідними запитаннями вчителя. Під час виконання практичних робіт виконує прості дослідження за детальною інструкцією вчителя, уміє копіювати зразок виконання певної навчальної дії
	6	Учень /учениця будує відповідь у засвоєній послідовності; виконує дії за зразком у подібній ситуації; відповіді доповнює й уточнює за навідними запитаннями вчителя, ілюструє її прикладами з підручника, зошита з друкованою основою, з дидактичних матеріалів; порівнює природні об'єкти не менш, ніж за 2 вказаними ознаками. Практичні роботи виконує за зразком або алгоритмом (планом) наданим вчителем; за вказівкою визначає та виконує завдання у малій групі співробітництва
Достатній	7	Учень/учениця відтворює зміст природничих понять, називає їх істотні та неістотні ознаки, уміє наводити приклади з підручника на підтвердження певних думок, стисло переказує доступний за обсягом текст природничого характеру; порівнює природні об'єкти не менш, ніж за 3 вказаними ознаками; робить спроби висловлювати власні судження. Практичні роботи проводить самостійно, користуючись планами, інструкціями, складеними за допомогою вчителя; частково контролює і оцінює власні навчальні дії
	8	Учень/учениця достатньо повно відтворює навчальний матеріал і застосовує його у стандартних ситуаціях; володіє способами діяльності за певним алгоритмом; відповідає на питання логічно, але з окремими неточностями; знаходить значення зазначених термінів у довідковій літературі; знаходить і систематизує інформацію за двома і більше заданими джерелами

Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Характеристика навчальних досягнень учня/учениці
		Практичні роботи, дослідження та спостереження виконує за інструкцією з незначною допомогою вчителя і правильно робить часткові висновки про результати і способи виконання робіт; оцінює конкретні приклади поведінки у природі, власну діяльність
	9	Учень/учениця володіє вивченим матеріалом, застосовує знання в стандартних та частково змінених ситуаціях; може спланувати дії для здійснення пошукової діяльності; знаходить необхідну інформацію в додаткових джерелах інформації; обговорює отриману інформацію, застосовує отримані знання в повсякденній діяльності; проводить самооцінку рівня власних навчальних досягнень за запропонованим зразком. Самостійні і практичні роботи виконує під опосередкованим керівництвом. Називає основні етапи виконання дослідів і практичних робіт та знає основні прилади, їх призначення
Високий	10	Учень/учениця володіє системою природничих понять у межах, визначених навчальними програмами, встановлює як внутрішньопонятійні, так і міжпонятійні зв'язки; вміє розпізнавати тіла і явища природи, які охоплюються засвоєними поняттями різного рівня узагальнення; порівнює природні об'єкти не менш ніж за 3–4 ознаками; відповідь аргументує, використовуючи приклади із життя, опираючись на власний досвід; вміє користуватися найпростішими вимірювальними приладами, використовувати карту, застосовувати знання для пояснення та оцінки різноманітних процесів і явищ; планує власну навчальну діяльність з предмета, навчально-дослідних або іншого типу завдань, користується картографічною інформацією
	11	Учень /учениця має гнучкі знання в межах вимог навчальної програми, вміє застосовувати набуті навички за аналогією і в нових нестандартних ситуаціях; здатен і готовий використовувати отримані знання та вміння в повсякденному житті; фіксує основний зміст навчального тексту у вигляді плану; заповнює запропоновані таблиці; використовує додаткові джерела інформації при вирішенні навчальних завдань; самостійно виконує практичні, творчі завдання, спостереження і дослідження; працює з атласом і контурною картою; виступає перед класом; оцінює власний внесок у діяльність малої групи співробітництва

Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Характеристика навчальних досягнень учня/учениці
	12	Учень/учениця має системні, міцні знання про різноманіття тіл, речовин та явищ природи і їх найпростіші класифікації; методи (визначені програмою) вивчення природи; усвідомлено використовує їх у стандартних та нестандартних ситуаціях; використовує природничо-наукову лексику у власних усних повідомленнях із застосуванням ілюстративного матеріалу і в письмових розповідях; виступах перед класом; організовує роботу в групі; бере участь у роботі малої групи співробітництва відповідно до зазначеної ролі; описує власні спостереження або досліди, розрізняє в них мету, умови проведення роботи і отримані результати; використовує набуті знання, уміння та навички в практичній діяльності та в повсякденному житті

Усна перевірка дозволяє вчителю перевірити не лише знання, якими володіють учні, а й уміння будувати відповідь у логічній послідовності, їхній словниковий запас, темп відповідей, а також розвивати зв'язне мовлення, логічне мислення та інші пізнавальні процеси. <...>

Для усної перевірки застосовують завдання типу: пригадай, прочитай, розкажи, вибери тощо, для письмової — продовж речення, встав пропущені слова, напиши, підпиши, познач, з'єднай, допиши тощо.

Усна перевірка потребує багато часу, обмежує можливість охопити перевіркою на уроці значну частину учнів класу. Тому доцільно застосовувати як усну, так і письмову перевірку знань.

Письмова перевірка здійснюється шляхом виконання завдань різного характеру. Здебільшого — це репродуктивні, продуктивні, відкриті (життєві, компетентісно-орієнтовані) та інтегровані завдання. Письмова перевірка охоплює й графічні завдання (доповни схему, склади схему, склади таблицю тощо).

Письмові завдання спрямовані на відтворення, пояснення, доведення, обґрунтування, застосування знань. За змістом вони є засобом перевірки рівня засвоєння фактичного матеріалу, сутності елементів природознавчих знань, певних взаємозв'язків і залежностей у природі.

Письмові завдання мають бути невеликими за обсягом, а відповіді на них — стислими. Тому вважається за доцільне запроваджувати короткочасні письмові самостійні роботи (15–20 хв).

Тематичний контроль передбачає перевірку й оцінювання навчальних досягнень учнів з однієї або декількох програмових тем. Його мета — виявити й оцінити якість засвоєння системи природознавчих понять, істотних зв'язків і співвідношень між ними, уміння

учнів оперувати знаннями в певних видах практичної і навчально-пізнавальної діяльності.

Наприкінці вивчення програмової теми (кількох невеликих за обсягом тем) рекомендуємо проводити контрольну роботу, яка складається із завдань різного рівня складності.

Звертаємо увагу, що тематична оцінка виставляється з урахуванням усіх поточних оцінок.

Оцінювання за семестр здійснюється з урахуванням тематичних оцінок. Підсумкова оцінка за рік виставляється на основі семестрових.

<...>

Індивідуальна розповідь надає можливість учневі продемонструвати уміння послідовно, логічно та аргументовано викласти власну думку.

Бесіда — фронтальна або індивідуальна. Як метод оцінювання учнів початкових класів бесіда застосовується для перевірки логічно завершеної частини змісту, що містить фактичний матеріал, який поділяється на смислові частини, не має складних взаємозв'язків, а сам зміст не викликав труднощів під час засвоєння.

Дослід слугує способом виявлення знань про: ознаки та властивості об'єктів і явищ природи, умови їх існування; прилади і матеріали, які використовуються для проведення досліду, та їх призначення; способи виконання діяльності — склад і послідовність виконання дій у досліді.

Практичні роботи передбачають організацію діяльності учнів із матеріальними об'єктами природи (натуральними предметами, гербаріями, колекціями) або з їх матеріалізованими формами (малюнками, моделями, муляжами, схемами).

Систематичне ведення фенологічних спостережень і навчальну проектну діяльність рекомендуємо оцінювати вербально.

Оцінювання навчального проекту. Залучення до пошукової діяльності відкриває в учнів здібності лідерів, які вчать організувати роботу в групах, уміння співпрацювати, відчувати себе членом команди, брати відповідальність на себе, реалізовувати результати навчальної діяльності. Проектна діяльність організовується з метою залучення учнів до перетворювальної діяльності, дає змогу поглибити знання учнів з предмету, визначити їхні здібності, розвинути інтерес до дослідницької роботи, сформувати вміння працювати з інформаційними джерелами, проводити спостереження та робити висновки.

Критерії оцінювання навчального проекту — це інструкція розроблена **спільно** з усіма учасниками проекту на початковому етапі.

Під час роботи над навчальним проектом застосовують зовнішнє оцінювання (вчитель, учні) та самооцінювання.

Навчально-пізнавальна діяльність учнів під час контролю може бути репродуктивною, реконструктивною, творчою.

Обов'язковими компонентами процесу перевірки є взаємо- і самоперевірка.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
-------------	---

**Витяг із додатка до листа Міністерства освіти і науки
України від 26.06.2015 р. № 1/9-305**

Особливості вивчення базових дисциплін у загальноосвітніх навчальних закладах у 2015/2016 навчальному році	5
---	---

**Методичний коментар щодо вивчення базових предметів
в 1 класі загальноосвітніх навчальних закладів у 2015/2016
навчальному році з урахуванням змін у навчальних програмах**

Українська мова	9
Математика	12
Природознавство	15
Російська мова та мови національних меншин	18

Навчальні програми

Українська мова (мова навчання)	21
Математика	43
Природознавство	58
Русский язык	63

Зміни, внесені до навчальних програм

Українська мова	64
Математика	68
Природознавство	76

**Інструктивно-методичні матеріали щодо контролю та оцінювання
навчальних досягнень учнів початкових класів
загальноосвітніх навчальних закладів**

Українська мова і мови національних меншин (мова навчання)	99
Українська мова і мови національних меншин як мови вивчення	101
Математика	105
Природознавство	105

П65 Початкова школа. 1 клас: методичні рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу в 2015/2016 навчальному році з коментарем провідних фахівців. — Харків: Видавництво «Ранок», 2015. — 112 с.

ISBN 978-617-09-2582-4.

Посібник містить нормативні документи Міністерства освіти і науки України, необхідні вчителеві для організації навчально-виховного процесу протягом усього року, коментарі провідних фахівців Інституту педагогіки НАПН України, а також порівняльні таблиці, за допомогою яких можна адаптувати підручники до змін у програмах.

Призначено для вчителів загальноосвітніх навчальних закладів.

УДК 373.3.016(073)

ББК 74.202.5

Навчальне видання

ПОЧАТКОВА ШКОЛА

1 клас

Методичні рекомендації

Редактор І. В. Копитіна
Технічний редактор І. А. Кожанова

Ф580001У. Підписано до друку 11.08.2015.

Формат 60×90/16. Папір офсетний.

Гарнітура Шкільна. Друк офсетний.

Ум. друк. арк. 7,00.

ТОВ Видавництво «Ранок».

Свідоцтво ДК № 3322 від 26.11.2008.

61071 Харків, вул. Кібальчича, 27, к. 135.

Для листів: 61045 Харків, а/с 3355.

E-mail: office@ranok.com.ua

Тел. (057) 719-48-65, тел./факс (057) 719-58-67.

З питань реалізації: (057) 727-70-80, 727-70-77.

E-mail: commerce@ranok.com.ua

www.ranok.com.ua